În colecția
BIBLIOTECA PENTRU TOȚI
vor apărea

C. HOGAȘ
Pe drumuri de munte

GOETHE
Suferințele tînărului Werther

ZAHARIA STANCU
Desculț, partea I

ZAHARIA STANCU
Desculț, partea a II-a

M. SADOVEANU
Soarele în baltă
Divanul persian

ION GHICA
Din vremea lui Caragea

Lei 3

GORKI
ESPLA
23

GORKI

Universitățile mele

23

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

MAXIM GORKI

Universităţile mele

1960

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI

E. S. P. L. A. — CARTEA RUSĂ

Traducere de
Acad. *Cezar Petrescu* şi *Ada Steinberg*

М. Горький
СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ
в тридцати томах
Том 13
Государственное Издательство
Художественной Литературы
Москва 1951

Şi aşa am plecat să învăţ – nici mai mult, nici mai puţin – la Universitatea din Kazan.

Ideea asta cu universitatea mi-o vîrîse în cap un licean, N. Evreinov, un băiat simpatic, foarte frumos, cu nişte ochi ca de femeie, galeşi. Locuind la mansardă, în aceeaşi casă în care stăteam şi eu, şi văzîndu-mă adesea cu cîte o carte în mînă, a început să se intereseze de mine ; ne-am cunoscut şi nu după multă vreme Evreinov porni să mă convingă că eram înzestrat cu „daruri pentru învăţătură cum rar se întîmplă".

– Eşti născut ca să slujeşti ştiinţa, îmi spunea el, scuturîndu-şi cu o graţioasă mişcare din cap chica lungă.

Nu ştiam încă în vremea aceea că poţi sluji ştiinţa şi în calitate de cobai, aşa că Evreinov izbuti să mă încredinţeze că la universitate era trebuinţă tocmai de băieţi ca mine. Se înţelege că n-a fost uitat nici exemplul lui Mihail Lomonosov [1]. Evreinov mi-a spus că la Kazan voi sta la dînsul, voi trece în timpul toamnei şi al iernii materia liceului, voi da nişte examene – Evreinov spunea chiar

[1] *Mihail Vasilievici Lomonosov* (1711—1765), mare savant rus, poet, întemeietorul filozofiei materialiste şi al ştiinţelor naturii în Rusia.

Autorul se referă aici la faptul că Lomonosov, fiu de ţăran din ţinutul Pomorie (nu departe de Arhanghelsk), mînat de setea de cunoştinţe, a plecat la vîrsta de 19 ani, pe jos, la Moscova, unde, biruind nenumărate greutăţi legate de originea sa ţărănească, s-a înscris la Academia slavo-greco-latină (n. ed.).

așa – „niște examene" – voi obține o bursă, iar peste cinci ani o să iasă din mine un savant. Pentru Evreinov, care avea nouăsprezece ani și o inimă de aur, toate erau cît se poate de simple.

Evreinov și-a dat examenele și a plecat, iar peste două săptămîni am pornit și eu după el.

Petrecîndu-mă la vapor, bunica îmi dădea sfaturi :

– Vezi de nu te ciorovăi cu lumea, ești ursuz și îngîmfat și cauți pricină tuturor. Asta o ai de la bunicu-tău. Și unde a ajuns bunicu-tău cu asta ? A trăit ce a trăit, dar pînă la urmă ce s-a ales dintr-însul, decît un moșneag nătîng și amărît ? Tu bagă-ți bine-n cap : nici dumnezeu nu-i judecă pe oameni. Iar dacă te apuci să-i judeci tu, asta-i numai spre bucuria diavolului. Ei, umblă sănătos...

Bunica își șterse cele cîteva lacrimi care i se prelingeau pe obrajii pămîntii și vestejiți și adăugă :

– Poate că nici nu ne-om mai vedea. Neastîmpărat cum ești, ai să pornești cine știe unde, iar eu am să mor...

În vremea din urmă mă cam înstrăinasem de bătrîna asta atît de bună și o vedeam rar ; deodată am simțit un junghi în inimă la gîndul că niciodată n-am să mai întîlnesc o ființă care să-mi fie mai aproape și de care să fiu mai strîns legat.

Stam la pupa vaporului și mă uitam pe chei la bunicuța, care cu o mînă își făcea semnul crucii, iar cu cealaltă își ștergea cu colțul basmalei vechi obrazul și ochii negri, în care strălucea nemărginita ei dragoste față de oameni.

Și iată-mă în orașul acesta jumătate tătărăsc, locuind într-o odaie strîmtă dintr-o casă fără etaj. Era o căsuță singuratică, agățată pe un dîmb, la capătul unei ulițe înguste și sărăcăcioase. Un zid dădea către un maidan, pe care fusese cîndva o casă ce arsese și acum era năpădit de pîlcuri de bălării. Printre tufele de pelin, de cornățel și de măcriș, printre puieții gingași de soc, se ridicau ru-

inele clădirii de cărămidă cu un subsol, în care își găseau adăpost și mureau cîinii fără stăpîn. Subsolul acesta, care mi-a rămas adînc întipărit în minte, a fost una din universitățile mele.

Evreinovii – mama cu cei doi fii ai ei – trăiau dintr-o biată pensie. Chiar din cele dintîi zile am văzut tragica tristețe cu care văduva măruntică și ștearsă, venind din piață, își întindea cumpărăturile pe masa din bucătărie, chibzuind cum să facă pentru ca din cele cîteva bucățele de carne proastă să scoată o mîncare îndestulătoare și bună pentru cei trei flăcăi zdraveni, fără să se mai pună la socoteală și pe dînsa.

Mama celor doi băieți era o femeie tăcută. Ochii ei cenușii aveau privirea plină de deznădejde și de îndărătnicie a unei gloabe care se opintește să tragă la deal căruța, cu toate că știe că-i peste puterile ei și că n-o s-o poată duce pînă sus.

La vreo trei zile după sosirea mea, într-o dimineață, pe cînd băieții dormeau încă, iar eu o ajutam în bucătărie să curețe zarzavatul, ea mă întrebă încetișor și cu grijă :

– Da' pentru ce-ai venit dumneata aici ?

– Să studiez la universitate.

Sprîncenele i se ridicară în sus o dată cu pielea galbenă a frunții, se tăie cu cuțitul la un deget, începu să-și sugă sîngele care țîșnise și se lăsă pe scaun. Îndată, însă, sări în sus spunînd :

– Ei, fir-ar să fie !...

După ce-și înfășură cu o batistă degetul la care se tăiase, începu să mă laude :

– Da' știi să cureți foarte bine cartofii !

– Păi cum să nu știu ! Și atunci am prins a-i istorisi despre slujba pe care o avusesem pe vapor. Dînsa m-a întrebat :

– Și crezi dumneata că asta-i destul ca să te primească la universitate ?

Pe atunci nu prea știam ce-i o vorbă de duh, așa că am luat de bună întrebarea ei și i-am spus de-a fir-a-păr strădaniile pe care aveam de gînd să le pun și la capătul cărora urmau să se deschidă în fața mea porțile templului științei.

Dînsa oftă :

– Of ! Nikolai, Nikolai !...

Tocmai în clipa aceea, încă buimac de somn, cu părul ciufulit și cu voioșia lui de totdeauna, veni și Nikolai în bucătărie ca să se spele.

– Bine-ar fi, mamă, să ne faci azi niște colțunași cu carne !

– Bine, vă fac, se învoi maică-sa.

Vrînd să arăt că mă pricepeam și eu în arta bucătăriei, le-am spus că pentru colțunași carnea era și proastă, și puțină.

Varvara Ivanovna se supără pe loc și mă blagoslovi cu niște vorbe așa de tari, încît îmi năvăli tot sîngele în urechi și mă făcui mic de tot. Apoi Varvara Ivanovna zvîrli pe masă o legătură de morcovi și ieși din bucătărie. Nikolai îmi făcu semn cu ochiul, lămurindu-mi purtarea ei :

– Nu-i în toane bune.

Nikolai se așeză pe laviță și începu să-mi spună că îndeobște femeile sînt mai nervoase decît bărbații, prin natura lor, lucru pe care l-a dovedit un învățat tobă de carte – pare-mi-se un elvețian – și că John Stuart Mill[1], alt învățat – acesta englez – spusese și el nu știu ce în privința asta.

Lui Nikolai îi plăcea foarte mult să mă învețe și folosea orice prilej ca să-mi vîre în cap orice lucru despre care credea el că aveam neapărată nevoie și fără de care nu era cu putință să trăiești. Îl ascultam cu nesaț, însă Foucault[1], La Rochefoucauld[2] și La Rochejaquelein[3] se amestecau în capul meu, contopindu-se într-o singură persoană, și nu ajungeam să-mi aduc aminte cine și cui i-a tăiat capul : Lavoisier[4] lui Dumouriez[5] ? Sau dimpotrivă ? Băiatul acesta de treabă voia din toată inima „să scoată om din mine" și mi-o făgăduise ca un lucru pe care avea să-l facă neapărat, dar n-avea vreme pentru aceasta și nici împrejurările nu-i îngăduiau să se ocupe temeinic de mine. Egoismul și zvăpăiala tinereții nu-i dădeau pas să vadă cîtă încordare și cîte șiretlicuri îi trebuiau maică-si, ca s-o scoată la capăt cu gospodăria ei. Mai puțin încă își dădea seama de aceasta celălalt frate, un licean greoi și tăcut. Eu, însă, pătrunsesem de mult și cu de-amănuntul toate tainele încurcate în legătură cu chimia și economia bucătăriei, vedeam bine iscusința femeii, care se silea, zi de zi, să amăgească stomacul băieților ei, și, pe deasupra, să mai hrănească și pe un băietan necioplit și nu tocmai plăcut la vedere, care se pripășise la casa lor. E firesc, deci, ca bucățica de pîine pe care o primeam în fiecare zi să-mi cadă ca o piatră în suflet, așa c-am început să caut de lucru. Plecam dis-de-dimineață, făcînd așa ca să nu fiu acasă la ceasul prînzului, iar cînd era vreme rea mă ascundeam în subsolul casei arse de pe maidan. Stăteam acolo în duhoarea stîrvurilor de mîțe și de cîini, ascultînd zgomotul ploii care cădea cu găleata și vaierele vîntu-

---

[1] *John Stuart Mill* (1806—1873) — economist și filozof burghez englez, apologet al capitalismului (n. ed.).

[1] *Léon Foucault* (1819—1868) — fizician francez, membru al Academiei de științe din Paris (n. ed.).

[2] *François de La Rochefoucauld* (1613—1680) — scriitor francez, unul din capii *Frondei* — mișcare social-politică a maselor populare împotriva absolutismului feudal (n. ed.).

[3] *Henri La Rochejaquelein* (1772—1794) — unul din conducătorii mișcării regaliste contrarevoluționare din perioada revoluției burgheze din Franța de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (n. ed.).

[4] *Antoine-Laurent Lavoisier* (1743—1794) — cunoscut chimist francez. A fost executat în timpul revoluției burgheze din Franța (n. ed.).

[5] *Charles François Dumouriez* (1739—1823) — general și om de stat francez (n. ed.).

lui. Nu după multă vreme mi-am dat seama că treaba cu universitatea era o aiureală şi c-ar fi mult mai cuminte să plec în Persia. Mă şi vedeam vrăjitor cu barbă sură, găsind mijlocul să fac să crească boabele de grîu cît merele de mari, cartofii de cîte un pud unul şi izbutind îndeobşte să născocesc numeroase alte binefaceri pentru lumea aceasta a noastră, în care nu numai eu, ci tot omul se descurca amarnic de greu.

Mă deprinsesem de mult să visez tot felul de isprăvi stranii şi de vitejii măreţe. Darul acesta de a putea visa m-a ajutat foarte mult în zilele grele ale vieţii mele, şi, cum ele erau cam numeroase, m-am deprins tot mai mult să trăiesc într-o stare de visare. Nu aşteptam să-mi vină vreun ajutor de undeva, nici nu nădăjduiam în vreo întîmplare fericită, dar, încetul cu încetul, se înfiripă şi crescu în mine o voinţă îndărătnică şi, cu cît împrejurările vieţii pe care o duceam erau mai anevoioase, cu atît mă simţeam mai tare şi chiar mai înţelept. Astfel, am înţeles foarte de timpuriu că omul se formează în lupta lui cu mediul înconjurător.

Ca să nu mor de foame, mă duceam la debarcaderele de pe Volga, unde se puteau uşor cîştiga cincisprezece sau douăzeci de copeici. Printre hamalii, golanii şi potlogarii de acolo mă simţeam ca o bucată de fier vîrîtă între cărbuni aprinşi. Fiecare zi îmi aducea cu prisosinţă tot soiul de impresii, care de care mai pătrunzătoare şi mai arzătoare. Acolo roia dinaintea ochilor mei o lume de oameni cu instincte grosolane şi care îşi arătau făţiş lăcomia. Îmi plăcea îndîrjirea lor faţă de viaţă, îmi plăcea şi firea lor bătăioasă, totdeauna gata să se ia de piept cu toată lumea, precum şi nepăsarea lor faţă de tot ce-i privea. Tot ce trăisem pînă atunci, pe pielea mea, mă împingea către aceşti oameni şi-mi trezea dorinţa să mă înfund şi eu în

mijlocul ghimpoasei lor lumi. Bret Harte [1] şi sumedenia de romane uşoare pe care le înghiţisem, îmi măreau şi mai mult simpatia pentru această lume.

Başkin, un hoţ de meserie, fost student la un institut de pedagogie, bolnav de oftică şi care îndurase bătăi crunte, căuta să mă convingă cu multă elocvenţă :

– Pentru ce te ţii deoparte, ca o fată mare care se teme să nu-şi piardă fetia ? Pentru o fată, cinstea-i tot ce are. Pentru tine însă e numai un jug. O fi el boul cinstit, dar de aceea mănîncă paie.

Roşcovan, cu faţa rasă ca actorii, cu trupul mărunţel, cu mişcări moi şi îndemînatice, Başkin aducea cu un pisic. Se purta cu mine ca un ocrotitor şi mă dăscălea. Îmi dădeam foarte bine seama că-mi dorea din toată inima să am noroc şi să fiu fericit. Om foarte deştept, citise multe cărţi bune, dintre care mai mult decît toate îi plăcuse *Contele de Monte Cristo.*

– E o carte plină de simţire şi găseşti într-însa şi un ţel, îmi spunea dînsul.

Lui Başkin îi plăceau femeile şi vorbea despre ele plescăind pofticios din buze, cu o încîntare şi cu un anumit tremur al corpului. În tremurul acesta era ceva bolnăvicios, care mă dezgusta, dar vorbele i le ascultam cu multă luare-aminte, fiindcă le simţeam frumuseţea.

– Muierea, muierea ! spunea el cu vocea-i melodioasă şi pielea galbenă a feţei i se rumenea, iar ochii negri i se aprindeau de încîntare. De dragul unei muieri aş fi în stare să fac orice. Cînd îi vorba de femei, parcă intră dracu-n tine. Nimica nu te mai poate opri. Nici că se află pe lume lucru mai bun, decît să trăieşti şi să iubeşti...

Era un povestitor iscusit şi alcătuia cu multă uşurinţă pentru prostituate cîntecele mişcătoare, în care era vorba

[1] *Bret Harte* (1839—1902) — scriitor american, cunoscut mai ales prin schiţele şi povestirile sale cu caracter realist din viaţa căutătorilor de aur din California (n. ed.).

de amoruri nefericite şi triste, şi care apoi erau cîntate în toate oraşele de pe Volga. Între altele, tot el alcătuise un cîntec foarte răspîndit pe atunci :

> Sînt săracă şi-amărîtă,
> Pe-deasupra şi urîtă.
> De nevastă n-o să vrea
> Nimeni să mă ia...

Mai era cineva care ţinea la mine, un oarecare Trusov, om cam dubios, dar altminteri cu o înfăţişare respectabilă, spilcuit şi cu nişte mîini cu degete lungi, ca de muzicant. Avea undeva, în mahalaua Amiralităţii, o mică dugheană cu o firmă pe care scria „Maistru ceasornicar", dar îndeletnicirea lui era să vîndă lucruri de furat.

– Ascultă, măi Peşkov, tu să nu te vîri cumva în vreo găinărie, îmi spunea el, netezindu-şi barba căruntă, în timp ce-şi îngusta ochii vicleni şi obraznici. După cîte văd, calea ta nu-i asta, tu eşti un om cu însuşiri spirituale.

– Cum adică spirituale ?

– Adică unul care nu pizmuieşte pe nimeni şi care-i stăpînit doar de dorinţa să ştie cît mai multe lucruri...

Aceasta nu era tocmai adevărat în ceea ce mă privea fiindcă pe mulţi şi multe mai pizmuiam pe vremea aceea. Între alţii îl pizmuiam pe Başkin pentru darul lui de a istorisi şi mai cu seamă pentru stilul lui poetic şi pentru neaşteptatele lui îmbinări de cuvinte şi întorsături de fraze. Îmi mai aduc aminte şi astăzi de începutul povestirii uneia din multele lui aventuri de dragoste :

„Într-o noapte oarbă, stam ca o buhnă în scorbura ei, într-o odaie de han din amărîtul orăşel Sviajsk. Era toamna, prin octombrie, şi o ploaie înceată curgea ca prin sită, vîntul sufla, văicărindu-se ca un cîntec tătărăsc prelungit la nesfîrşit : o-oo-u-u-u...

...Şi iacăt-o venind, uşoară, ca un nor trandafiriu, în lumina răsăritului de soare şi cu ochii amăgitori, care te

făceau să crezi în curăţenia sufletului ei. «Dragul meu, îmi spuse ea cu un glas care părea sincer, nu mă simt cu nimic vinovată faţă de tine». Ştiam că minte, dar o credeam. Mintea mea ştia bine ce ştia, însă inima nu-i dădea crezare cît de cît."

În timp ce povestea, ţinea ochii închişi, se legăna ritmic şi mereu îşi atingea cu mîna pieptul, în dreptul inimii.

Glasul îi era înăbuşit şi şters, iar în vorbele lui aprinse era ceva care parcă-ţi amintea cîntecul privighetorii.

Tot aşa îl pizmuiam şi pe Trusov, care vorbea uimitor de atrăgător despre Siberia, Hiva şi Buhara şi, de asemenea cu haz şi foarte multă răutate, despre viaţa arhiereilor. Ba într-o zi se apucă să-mi spună în taină despre ţarul Alexandru al III-lea :

– Ţarul acesta îşi cunoaşte bine meseria !

Trusov era parcă unul dintre acele „genii rele" de prin romane, care, la sfîrşit, spre uimirea cititorului, se prefac pe neaşteptate în eroi plini de mărinimie.

Uneori, în cîte o noapte plină de zăpuşeală, oamenii aceştia treceau în lunca şi în tufişurile de peste pîrâul Kazanka, unde beau, mîncau şi se veseleau, vorbind despre treburile lor, şi mai adesea de încurcăturile vieţii, de ciudata încîlcire a legăturilor dintre oameni şi, mai cu osebire, despre femei. Despre ele vorbeau cu înverşunare, cu tristeţe, cîteodată cu duioşie şi mai totdeauna cu simţămîntul cu care ar fi privit într-o beznă, înţesată cu tot felul de primejdii ce-i pîndeau. Am petrecut şi eu împreună cu ei vreo două, sau poate trei nopţi de acestea, sub cerul întunecat, presărat cu stele tulburi. Stam tolăniţi într-o vîlcea, înconjurată de o perdea de tufe de lozii, unde era cald şi zăpuşeală. Prin bezna umezită de apa Volgăi, care curgea în apropiere, lunecau încet, în sus şi-n jos, ca nişte păianjeni de aur, luminile de la catarguri, iar ici şi colo, răspîndite pe întinderea întunecată a ţărmului stîncos, se vedeau ca nişte ghemotoace şi vinişoare de lumină ferestrele ceainăriilor şi caselor bogatului sat Uslon. Zbaturile vapoarelor băteau

apa cu zgomot înfundat, marinarii de pe caravanele de șlepuri cîntau cît îi ținea gura, de parcă urlau lupii, undeva departe, se auzeau bătăi de ciocane, izbind fierul. Cîntecul unui suflet, care ardea mocnit, plutea melancolic în văzduh, învăluind inimile în tristețe ca într-o spuză...

Dar și mai triste erau vorbele oamenilor pe care le auzeai lunecînd încet. Ei se gîndeau la viață, fiecare vorbea de-ale lui și aproape că nici unul nu asculta ce spunea celălalt. Ședeau în capul oaselor, sau se tolăneau sub tufe, fumau țigări, beau din cînd în cînd votcă sau bere, fără prea multă lăcomie, și fiecare se lăsa dus de amintiri, cine știe unde, îndărăt.

– Să vedeți ce mi s-a întîmplat mie odată, auzeai glasul cîte unuia, pe care bezna nopții îl turtise parcă la pămînt.

Ceilalți ascultau povestea și încuviințau :

– Se-ntîmplă și cîte una ca asta. Se-ntîmplă de toate...

Îi auzeam spunînd „s-a întîmplat", „se-ntîmplă", „se-ntîmplase" și mi se părea că în noaptea aceea, oamenii strînși acolo își trăiau cel din urmă ceas al vieții, că toate cîte se întîmplaseră erau ale trecutului și că, de-acum încolo, nu mai avea să fie nimic.

Asta mă îndepărta de Bașkin și de Trusov. Cum amîndoi îmi plăceau totuși, potrivit cu logica tuturor experiențelor mele, ar fi fost cel mai firesc lucru să pornesc pe urmele lor. Obida, pe care o simțeam din pricină că nădejdile mele de a învăța și a mă ridica fuseseră înșelate, mă împingea de asemenea către ei. În ceasurile de foame, de amărăciune și de deznădejde, eram gata să săvîrșesc orice fărădelege, și asta nu numai împotriva „sfintei instituții a proprietății". Totuși, romantismul tinereții m-a oprit să calc alături de calea pe care mi-era sortit să umblu. Afară de atît de omenosul Bret Harte și de romanele ușoare, citisem un număr destul de mare de cărți serioase, cărți care mi-au trezit năzuința către niște lucruri care pluteau nelămurit în închipuirea mea, dar care știam că sînt mai însemnate decît tot ce văzusem pînă atunci.

Cam pe aceeași vreme, mi-am înfiripat cîteva legături noi și am primit o seamă de noi impresii. Pe maidanul de lîngă casa lui Evreinov se adunau liceenii să joace popice Am rămas încîntat de unul dintre ei, Guri Pletneov. Era un băiat oacheș, cu părul albăstriu de negru ce era, ca al japonezilor, cu niște puncte negre pe față de parcă s-ar fi frecat cu iarbă de pușcă, totdeauna vesel, îndemînatic la jocuri, spiritual în discuții și înzestrat din plin de natură cu o seamă de talente de toate felurile. Și, ca aproape toți rușii talentați, trăia de pe urma darurilor pe care i le dăduse natura, fără să mai caute să le cultive sau să le dezvolte. Iubind muzica și bucurîndu-se de o ureche fină și de un simț muzical cît se poate de bun, cînta ca un adevărat artist din guslă, din balalaică și din armonică, fără să încerce însă a stăpîni vreun instrument mai nobil și mai greu. Sărac și prost îmbrăcat, era totuși semeț, trupu-i vînjos avea mișcări vii, gesturile îi erau largi și toate acestea se potriveau de minune cu cămașa mototolită și ruptă, cu pantalonii peticiți și găuriți și cu cizmele scîlciate.

Guri Pletneov era ca un om care abia se sculase după o boală lungă și grea, sau care tocmai atunci ieșise din temniță. Toate în viață erau pentru el noi și plăcute, toate îi stîrneau o voioșie zgomotoasă și zburda ca un foc de artificii.

Cînd a aflat cît de anevoios și plin de primejdii era traiul pe care îl duceam, m-a îmbiat să mă mut cu dînsul și să mă pregătesc pentru examenul de învățător de țară. Și așa m-am trezit la „Marusovka", o hardughie de casă, într-un hal de murdărie cum nu s-a mai pomenit, dar ciudată și veselă, cunoscută de bună seamă multor generații de studenți ai Universității din Kazan. „Marusovka" asta era o clădire mare, pe jumătate dărăpănată, de pe ulița Rîbnoriadskaia, luată cu asalt parcă de la proprietarii ei de către o hoardă de studenți flămînzi, de prostituate și de tot felul de naufragiați. Pletneov își avea cotlonul lui într-un coridor, sub scara care ducea la pod, unde își pu-

sese patul, în vreme ce masa şi singurul scaun, care-i alcătuiau toată mobila, se aflau sub fereastra de la capătul coridorului. Trei uşi dădeau în coridor, din care două erau ale unor odăi unde locuiau nişte prostituate, iar a treia dădea în camera unui matematician ofticos, fost seminarist, un om lung şi deşirat, cu faţa scofîlcită, aproape înfricoşătoare, acoperită cu tufe dese de păr roşcat. Trupul îi era abia învăluit în nişte zdrenţe murdare, prin ale căror găuri i se zărea pielea vineţie, groaznică la vedere, şi coastele.

Părea că nu se hrănea decît cu propriile lui unghii, pe care şi le rodea pînă la sînge. Zi şi noapte desena într-una, calcula şi necontenit tuşea înfundat ca dintr-un butoi. Prostituatele, socotindu-l cam ţicnit, se temeau de el. Cum le era însă şi milă de dînsul, îngrămădeau la uşa lui pachete cu pîine, ceai şi zahăr, pe care el le lua de pe duşumea şi le ducea în odaia lui, sforăind ca o mîrţoagă ostenită. Cînd se întîmpla ca ele să uite de dînsul sau să nu-i fi putut aduce, din cine ştie ce pricină, darurile cuvenite, deschidea uşa şi striga cu glas răguşit în coridor :

– Pîine !

În ochii lui înfundaţi în găvanele întunecate, sticlea mîndria maniacului fericit de conştiinţa măririi sale. Din cînd în cînd venea pe la el o stîrpitură mică şi gheboasă, cu un picior strîmb, cu părul cărunt, cu nişte ochelari cu sticlele foarte groase, încălecaţi pe un nas umflat şi c-un zîmbet plin de şiretenie pe faţa gălbejită, ca de scapet. Atunci închideau bine uşa şi stăteau amîndoi ceasuri întregi fără să scoată o vorbă, într-o linişte stranie. Numai odată, într-o noapte, tîrziu de tot, m-a trezit din somn horcăitul plin de mînie al matematicianului :

– Şi eu îţi spun că-i puşcărie ! Geometria i-o celulă. Da, asta-i ! Capcană de şoareci ! Puşcărie !...

Stîrpitura de cocoşat chicotea, scheunînd piţigăiat şi repetînd de mai multe ori un cuvînt pe care nu-l cunoşteam. Deodată l-am auzit pe matematician urlînd :

– Du-te dracului ! Ieşi !

În urma musafirului, care o ştersese în coridor, şuierînd şi scheunînd, înfăşurat în pelerina-i largă, se arătă în prag matematicianul, deşirat şi groaznic la vedere. Îşi vîrî degetele în chica încîlcită şi începu să hîrîie :

– Euclid e un tîmpit ! Un tîmpit !... Las' c-am să demonstrez eu că dumnezeu îi mai deştept decît grecul !

Şi închise uşa, trîntind-o aşa de tare, încît se auzi ceva căzînd cu zgomot în odaie.

Nu mult după aceea am aflat că omul acesta voia ca, pornind de la matematică, să dovedească existenţa lui dumnezeu. El a murit, însă, înainte de a fi reuşit s-o facă.

Pletneov lucra la o tipografie, unde era corector de noapte la o gazetă şi cîştiga cu asta unsprezece copeici pe noapte, aşa că, dacă nu izbuteam să mai scot şi eu cîte ceva, tot ce aveam ca să ne ducem zilele erau patru funturi de pîine, de două copeici ceai şi de trei zahăr. Să muncesc şi eu, nu aveam destulă vreme, fiindcă trebuia să învăţ. Numai cu nespusă strădanie izbuteam să biruiesc greutăţile învăţăturii ; mai cu osebire mă chinuiam cu gramatica, în ale cărei forme pocite, strîmte şi osificate nu izbuteam nici în ruptul capului să vîr limba rusească vie şi grea, mlădioasă şi plină de toane. Curînd, însă, spre marea mea mulţumire, s-a dovedit că mă apucasem de învăţătură „mult prea devreme“, şi chiar dacă aş fi dat examenul de învăţător de ţară, tot n-aş fi căpătat un loc, fiindcă nu aveam încă vîrsta cerută de lege.

Pletneov şi cu mine dormeam în acelaşi pat – eu noaptea, el ziua. Rupt de nesomn, cu faţa şi mai întunecată ca de obicei, cu ochii înroşiţi, se întorcea acasă în zori şi îndată porneam la ceainărie după apă clocotită, fiindcă, bineînţeles, samovar n-aveam. Apoi ne aşezam lîngă geam şi beam ceai cu pîine. Guri îmi spunea noutăţile zilei din gazetă, îmi citea versuri umoristice făcute de foiletonistul gazetei, un beţivan care semna Dominoul

Roş şi mă uimea prin felul său batjocoritor de a privi viaţa. Mi se părea că o privea ca pe grăsuna de Galkina, cea cu faţa puhavă, care făcea negoţ de haine vechi de damă, fiind în acelaşi timp şi codoaşă.

De la dînsa închiriase Guri cotlonul nostru de sub scară şi, cum n-avea cu ce să-i plătească chiria, i-o plătea spunîndu-i tot felul de şotii şi cîntîndu-i din armonică sau din gură cîntece de inimă albastră. Cînd i le cînta pe acestea din urmă, cu glasul lui de tenor, îi lucea în ochi un zîmbet de batjocură. Baba Galkina fusese în tinereţe coristă la operă, se pricepea la cîntece şi adesea în ochii ei neruşinaţi se iveau lacrimi mici, care prindeau a se rostogoli din plin şi cu nesaţ de-a lungul obrajilor ei puhavi şi vineţii de femeie mîncăcioasă şi beţivancă. Lacrimile şi le ştergea cu degetele grase, pe care le zvînta apoi cu grijă cu o batistă slinoasă.

– Ah, Gurocika ! îi spunea ea oftînd. Mare artist eşti. De-ai fi măcar olecuţă mai frumuşel, aş avea eu grijă de soarta dumitale. Cîţi tinerei n-am căpătuit eu pe lîngă vreo femeie, a cărei inimă tînjea în singurătate.

Unul dintre „tinereii“ aceştia locuia drept deasupra noastră, în pod. Tinerelul era un student, feciorul unui muncitor blănar. De statură mijlocie, cu pieptul larg, cu şoldurile nefiresc de înguste şi cu nişte picioare mici ca de femeie, flăcăul părea un triunghi ascuţit, aşezat cu vîrful în jos şi puţintel retezat. Capul de asemenea mic, împodobit cu păr roşu, des ca peria şi cu o faţă albă fără pic de sînge, din care se zgîiau nişte ochi verzui, bulbucaţi, era înfundat adînc între umeri.

Cu preţul multor strădanii, flămînzind ca un cîine al nimănui, izbutise în ciuda voinţei lui taică-său, prin multe şiretlicuri, să isprăvească liceul şi să intre la universitate. Descoperindu-şi însă o voce de bas profund catifelată, îi veni gustul să înveţe să cînte.

Galkina se folosi de aceasta ca să-l căpătuiască pe lîngă o negustoreasă bogată, în vîrstă de vreo patruzeci de ani,

care avea un fecior student în anul al treilea şi o fată care tocmai sfîrşea liceul. Negustoreasa era o femeie numai pielea şi osul, teşită ca o scîndură şi ţeapănă ca un soldat, trasă la faţă ca o călugăriţă care o duce numai în post şi rugăciuni, şi avea nişte ochi mari şi cenuşii, înfundaţi în orbitele întunecate. Era îmbrăcată într-o rochie neagră, în cap purta o scufă de mătase, de modă veche, iar în urechi îi tremurau cercei cu pietre verzi, de culoarea coclelei.

Venea la studentul ei, uneori seara, alte dăţi dimineaţa, devreme de tot, şi nu o dată am văzut-o intrînd pe poartă, îndoită în două de parc-ar fi sărit înăuntru, şi străbătînd curtea cu pasul ei hotărît. Faţa îi era groaznică, buzele le strîngea aşa de tare, încît nici nu se vedeau, iar ochii larg deschişi priveau pierdut drept înainte, cum privesc orbii. Nu puteai spune că era chiar monstruos de urîtă, dar în felul cum îşi înţepenea trupul şi cum îşi strîngea faţa într-o schimă de durere, simţeai lămurit o încordare care o urîţea.

– Uită-te la ea ! îmi spunea Pletneov. Parcă-i nebună.

Studentul o ura şi se ascundea de ea, dînsa, însă, îl urmărea ca un creditor neînduplecat sau ca un poliţist.

– Sînt ruşinos de felul meu, se căina el, cînd era cam băut. Ce-mi trebuie mie să cînt ? Cu mutra şi cu silueta mea să ştii că nici nu-mi dă drumul pe scenă. Hotărît că nu-mi dă drumul !

– Isprăveşte odată cu treaba asta, îl sfătuia Pletneov.

– Da. De isprăvit, aş isprăvi, dacă nu mi-ar fi milă de dînsa. N-o pot suferi, dar n-am încotro, fiindcă mi-e milă. Of, de-aţi şti voi cum...

De ştiut, ştiam noi, fiindcă o auzisem pe femeia aceasta stînd noaptea la scară şi scîncind cu glas înfundat şi tremurător, ca să-l înduplece :

– Pentru numele lui dumnezeu !... Ei, puişorule !... Pentru numele lui dumnezeu !...

Era stăpîna unei fabrici mari, avea case, cai, dădea din punga ei mii de ruble pentru o şcoală de moaşe, şi o vedeai stînd ca o cerşetoare şi milogindu-se pentru o mîngîiere.

După ceai, Pletneov se culca, iar eu plecam să caut ceva de lucru şi mă-ntorceam acasă abia seara tîrziu, cînd Guri trebuia să se ducă la tipografie. Cînd se-ntîmpla să aduc pîine, salam sau măruntaie fierte, le împărţeam pe din două, iar el îşi lua partea lui cu dînsul.

Rămas singur, începeam să rătăcesc pe coridoarele şi prin cotloanele „Marusovkăi", cercetînd viaţa oamenilor acestora, noi pentru mine. Casa era ticsită şi semăna c-un furnicar. Pretutindeni duhneau mirosuri acre şi iuţi de îngrămădire omenească şi peste tot erau ascunse prin unghere umbre negre, pline de vrăjmăşie faţă de oameni. De dimineaţă şi pînă noaptea toată casa vuia. Maşinile de cusut ale croitoreselor ţăcăneau sîcîitor, coristele de la operetă îşi încercau glasurile, basul studentului hîrîia game, un actor beţiv şi ţicnit declama în gura mare, prostituatele ameţite de băutură urlau isteric. Toate acestea îmi stîrneau în cap întrebarea firească, la care nu era chip să găsesc răspuns: „Ce noimă au toate astea?"

În mijlocul acestui tineret flămînd se bălăbănea fără nici un rost un roşcovan pleşuv, cu umerii obrajilor ieşiţi în afară, cu un burduhan mare pus pe nişte picioare subţiri şi cu o gură largă, cu dinţi de cal, din care pricină fusese poreclit Calul Roş. De trei ani se judeca într-una cu nişte neamuri de-ale lui, negustori din Simbirsk, şi spunea cui voia şi cui nu voia să-l asculte:

– Puţin îmi pasă ce-o să fie cu mine, dar pe ei îi aduc în sapă de lemn. Au s-ajungă să ceară de pomană. Trei ani am să-i las să trăiască din milostenia oamenilor, apoi am să le dau înapoi tot ce le-am luat prin judecată. Le dau înapoi şi-i întreb: „Ei, blestemaţilor, vă place?"

– Şi asta este tot rostul vieţii tale, măi Calule? îl întrebau ceilalţi.

– Păi dacă m-am apucat de treaba asta, pun tot sufletul s-o scot la capăt, aşa că de altceva nu mă mai pot ţine.

Cît era ziulica de mare se învîrtea pe la tribunal, la curtea de apel sau la avocatul lui. Adeseori se întorcea seara acasă cu birja plină cu tot felul de pungi, pachete şi sticle, şi în odaia lui murdară, cu tavanul atîrnînd gata să se prăbuşească şi cu duşumelele strîmbe, trăgea nişte chefuri cu tămbălău, la care poftea pe studenţi, pe croitorese şi pe toţi cei ce voiau să mănînce pe săturate şi să mai bea ceva pe deasupra. Calul Roş bea numai rom, băutură care lăsa pe feţele de masă, pe haine, ba şi pe podele, nişte pete roşcate, ce nu mai ieşeau oricît le-ai fi spălat. Cum se-mbăta începea să urle:

– Dragii mei puişori! Tare vă iubesc eu, fiindcă sînteţi de treabă. Da' eu... îs o fiară ticăloasă, un cro-crocodil. Vreau să-mi nimi-cesc neamurile ş-ş-am să le nimi-cesc. Mă jur pe dumnezeu. Nu vreau să ştiu ce-o fi cu mine, da'...

Ochii Calului Roş clipeau jalnic şi pe faţa caraghioasă, cu umerii obrajilor ieşiţi în afară, începeau să-i curgă lacrimi de beţiv, pe care şi le ştergea cu palmele. Palmele avea obiceiul să le pună pe genunchi, din care pricină pantalonii îi erau totdeauna plini de pete de grăsime.

– Viaţă-i asta pe care o duceţi? striga el. Vi-e foame, vi-e frig, sînteţi goi!... Păi drept îi asta? Cum poate cineva să înveţe ducînd viaţa asta? Dacă ar şti el, ţarul, cum trăiţi!...

Şi, scoţînd din buzunar un teanc de bumăşti de toate culorile, le întindea tuturor:

– Cui îi trebuie bani? Hai luaţi, fraţilor!

Coristele şi croitoresele se repezeau care mai de care să-i smulgă bumăştile din mîinile păroase, dar el le spunea hohotind:

– Nu-s pentru voi! Îs pentru studenţi.

Studenţii, însă, nu primeau.

– Dă-i dracului de bani! striga plin de mînie feciorul blănarului.

Într-una din zile, beat fiind, a venit la noi şi i-a adus lui Pletneov o mînă de bumăşti de cîte zece ruble, strînse cocoloş în pumn şi le-a zvîrlit pe masă.

– Vă trebuie? Iaca!... Mie nu-mi trebuie!

După aceea s-a întins în patul nostru şi a început să urle şi să plîngă cu hohote, încît a trebuit să-l stropim cu apă şi să-l trezim. După ce-a adormit, Pletneov a încercat să netezească bumăştile, dar n-a fost cu putinţă, atît erau de strînse, aşa c-a trebuit întîi să le muiem în apă ca să le dezlipim una de alta.

În odaia murdară, plină de fum, cu ferestrele spre calcanul casei vecine, era strîmtoare, zăpuşeală şi zgomot, de te-apuca groaza. Mai tare ca toţi urla Calul. L-am întrebat:

– Ia spune, pentru ce stai aici şi nu te duci la hotel?

– Pentru suflet, drăguţă. Mi-e sufletul mai cald alături de voi...

Feciorul blănarului întări:

– Aşa-i, Calule, asta-i drept. Uite şi eu tot de aceea stau. Dacă stăteam în altă parte, mă prăpădeam...

Calul îl ruga pe Pletneov:

– Hai, cîntă-ne ceva. Dă-i drumu...

Guri îşi lua gusla pe genunchi şi începea:

Răsai, răsai odată roşu soare

Vocea lui Guri, adîncă şi lină, îţi mergea la inimă.

În odaie se făcea linişte, toţi ascultau îngîndurați cuvintele triste şi sunetul domol al strunelor.

– Diavolul, frumos mai cîntă! mormăi consolatorul negustoresei celei nefericite.

Înzestrat cu înţelepciunea de a fi totdeauna vesel, Guri Pletneov juca printre ciudaţii locatari ai vechii hardughii rolul duhului bun din poveşti. Sufletu-i frumos,

împodobit cu culorile vii ale tinereţii, le lumina viaţa cu focul de artificii al glumelor pline de haz, cu cîntecele frumoase pe care le cînta, cu ironiile lui pe seama obiceiurilor şi a năravurilor omeneşti şi cu vorbele lui îndrăzneţe despre minciunile grosolane ale vieţii. Deşi împlinise douăzeci de ani, arăta ca un adolescent, dar toţi din casă îl priveau ca pe un om la care, în clipe grele, puteai găsi un sfat înţelept şi care era totdeauna gata să-ţi dea o mînă de ajutor. Cei mai buni dintre ei ţineau la el – celorlalţi le era teamă de el. Pînă şi Nikiforîci, bătrînul vardist, cînd îl întîlnea pe Guri, îi dădea bună ziua, zîmbindu-i cu zîmbetul lui de vulpoi.

Curtea „Marusovkăi", care era cam prăvălatică, era loc de trecere între două uliţe: Rîbnoriadskaia şi Staro-Gorşecinaia. Pe aceasta din urmă, nu departe de poarta casei noastre, vîrîtă într-un colţ potrivit, se afla ghereta lui Nikiforîci.

Acest Nikiforîci, vardistul-şef al cvartalului nostru, era un bătrîn înalt şi uscăţiv, cu pieptul plin de medalii. Avea o faţă plăcută, cu un zîmbet deştept şi ochi şireţi.

Faţă de zgomotoasa noastră colonie, alcătuită din oameni foşti şi viitori, Nikiforîci se purta cu multă luare-aminte, arătînd un interes deosebit. Silueta lui bine legată şi curăţică se ivea de cîteva ori pe zi în curte, păşind fără grabă, cu ochii la ferestrele casei, de parcă s-ar fi plimbat într-o grădină zoologică pe dinaintea cuştilor cu fiare. În timpul iernii, într-unul din apartamentele casei, fuseseră arestaţi un ofiţer ciung, căruia îi spunea Smirnov, şi un soldat, Muratov, amîndoi cavaleri ai Sfîntului Gheorghe, care luaseră parte la expediţia lui Skobelev de la Ahal-Teke. Mai fuseseră arestaţi o dată cu ei Zobnin, Ovseankin, Grigoriev, Krîlov şi încă vreo cîţiva, învinuiţi c-ar fi vrut să instaleze o tipografie clandestină, pentru care Muratov şi Smirnov s-au dus într-o duminică, ziua în amiaza mare, să fure litere de la tipografia Kliucinikov, aflată pe una din străzile cele mai

frecventate ale orașului. Acolo fuseseră prinși asupra faptului. Într-o noapte, fusese de asemenea înhățat de către jandarmi un alt locatar de la „Marusovka", un lungan morocănos, pe care eu îl poreclisem Clopotnița Ambulantă. Dimineața, cînd am aflat despre aceasta, Guri, foarte neliniștit, își zbîrli chica neagră și-mi spuse :

– Uite ce-i, Maximîci : dracu să-i ia ! Dă o fugă, frățioare, și cît mai repede...

Îmi spuse unde trebuia să mă duc și adause :

– Deschide bine ochii ! S-ar putea să fie și niscai copoi pe-acolo...

Această tainică însărcinare m-a măgulit straşnic și-am zburat, iute ca o rîndunică, pînă în mahalaua Amiralității. Acolo, în atelierul întunecos al unui căldărar, am dat de-un tînăr cu părul cîrlionțat și cu ochii albaștri – de un albastru cum nu prea întîlnești. Tînărul spoia tocmai o cratiță, dar de semănat c-un muncitor nu prea semăna. Într-un colț, aplecat peste-o menghină, un bătrînel cu părul alb, prins cu o cureluşă, şlefuia cu şmirghel un robinet.

L-am întrebat pe căldărar :

– N-ai ceva de lucru la dumneata în atelier ?

Bătrînelul răspunse furios :

– De lucru avem, dar nu pentru tine.

Tînărul mi-a aruncat o privire scurtă și iar și-a coborît ochii la cratița lui. I-am atins ușurel piciorul cu al meu. Își opri numaidecît asupra mea, cu mirare și supărare, ochii albaștri și apucă apoi cratița de mîner, ca și cum s-ar fi pregătit să mi-o azvîrle în cap. Văzînd însă că-i făceam cu ochiul, îmi zise liniștit :

– Ei, ia-o din loc ! Ia-o din loc !...

I-am mai făcut o dată cu ochiul, am ieșit pe ușă și m-am oprit în uliță. Tînărul cu părul cîrlionțat se întinse alene, ieși și el, se opri alături de mine și-și aprinse o țigară.

– Dumneata ești Tihon ? l-am întrebat.

– Eu.

– L-au arestat pe Piotr.

Îndată s-a întunecat la față și o vreme m-a iscodit cu ciudă, din ochi.

– Da' pe care Piotr ?

– Pe deșiratul cela, care seamănă c-un diacon.

– Și altceva ?

– Asta-i tot.

– Da' ce treabă am eu cu Piotr, cu diaconu și cu toată tărășenia asta ?

Forma, în care fusese pusă întrebarea, mă întări deplin în credința că omul acesta nu era muncitor. M-am întors acasă, fericit c-am putut să-mi îndeplinesc însărcinarea. Aceasta a fost cea dintîi participare a mea la treburi „conspirative".

Guri Pletneov era amestecat în asemenea treburi. Cînd l-am rugat să mă introducă și pe mine, mi-a răspuns :

– E prea devreme pentru tine, frățioare ! Deocamdată mai învață...

Evreinov îmi făcu cunoștință cu un om misterios. Din precauțiunile deosebite de care fusese legată această cunoștință, mi-am dat seama că era vorba de o treabă deosebit de serioasă. Evreinov m-a dus pe cîmpul Arskoe, afară din oraș. Încă de pe drum m-a prevenit că trebuie să fiu cu cea mai mare băgare de seamă în tot ce privește această cunoștință și să păstrez cel mai desăvîrșit secret. Apoi, arătîndu-mi de departe silueta cenușie a unui om mărunțel, care se plimba încetișor pe cîmpul pustiu, se uită înapoi și-mi spuse :

– Uite-l ! Ia-te după el și, cînd s-o opri, apropie-te și spune-i : „Eu sînt noul venit".

Mi-au plăcut totdeauna lucrurile tainice, însă întîlnirea aceasta, ziua în amiaza mare, pe arșiță, în cîmpul deschis unde, afară de omul care se vîntura singuratic ca un fir de iarbă cenușiu, nu mai era nimeni, mi se păru

caraghioasă. L-am ajuns în dreptul porții cimitirului și m-am trezit în fața unui tînăr cu o fețișoară cît un pumn, plăcută și uscățivă, privind încruntat cu niște ochi rotunzi de pasăre. Era îmbrăcat cu o manta cenușie de licean, ai cărei nasturi strălucitori de alamă fuseseră scoși și înlocuiți cu alții negri, de os, iar pe șapca roasă se vedea urma cocardei scoase. În totul, înfățișarea lui avea ceva de pui încă golaș, care voia să-și arate lui însuși că-i om în toată firea.

Ne-am așezat printre morminte, la umbra unor tufe dese. Omul vorbea rece și pripit și nu-mi plăcu de loc. Mă descusu cu de-amănuntul ce anume citisem și-mi propuse să intru și eu într-un cerc de studii pe care îl organizase el, lucru la care m-am învoit pe loc. Apoi ne-am despărțit. Cel dintîi a plecat el, după ce cercetase plin de grijă, cu privirea, cîmpul pustiu.

La cercul de studii, din care făceau parte încă trei sau patru tineri, eu eram cel mai mic dintre toți și cu totul nepregătit pentru a studia cartea lui John Stuart Mill, cu adnotările lui Cernîșevski. Ne adunam la locuința unui oarecare normalist Milovski, care a ajuns mai tîrziu nuvelist sub pseudonimul Eleonski și, după ce-a publicat vreo cinci volume, s-a sinucis, ca mulți alți oameni pe care i-am întîlnit și care au părăsit de bunăvoie viața!

Milovski era un om tăcut, cu gînduri nu prea îndrăznețe, și-și cîntărea cu grijă vorbele. Locuia în subsolul unei case murdare și se îndeletnicea cu tîmplăria, cum spunea el – „pentru echilibrul trupului și al sufletului". Lîngă dînsul te apuca plictiseala. Citirea cărții lui Mill nu mă atrăgea și curînd principiile de bază ale economiei politice mi se arătară ca foarte cunoscute și mi le-am însușit numaidecît, căci erau scrise de-a dreptul pe pielea mea. Ba mi se părea chiar că nu era nevoie de loc să scrie cineva tomuri groase cu cuvinte încîlcite despre lucruri deplin înțelese de orice om care și-a istovit puterile

pentru punga și fericirea altora. Îmi trebuia o mare încordare ca să stau cîte două sau trei ceasuri în șir într-o groapă ce duhnea a clei, urmărind rocovinele care foiau pe pereții murdari.

Într-una din zile, dascălul nostru de dogme nevenind la ceasul obișnuit, ne-am gîndit că nu o să mai vină și am pus la cale un mic chef, cumpărînd votcă, pîine și castraveți. Deodată, prin dreptul ferestruicii subsolului, trecură scăpărînd parcă picioarele cenușii ale învățătorului nostru. N-am apucat bine să ascundem votca sub masă, cînd el se și ivise printre noi și începuse să ne tălmăcească înțeleptele deducții ale lui Cernîșevski. Stăteam cu toții nemișcați ca niște momîi, înspăimîntați ca nu cumva să răstoarne vreunul din noi sticla sub masă. De răsturnat a răsturnat-o însă dascălul nostru. A răsturnat-o și apoi s-a aplecat, s-a uitat sub masă, și n-a spus o vorbă. Oh, mai bine ar fi urlat la noi!

Tăcerea lui, fața încruntată și felul supărat cum clipea din ochi m-au tulburat adînc. M-am uitat pe sub sprîncene la fețele tovarășilor mei, care de rușine se făcuseră ca para focului, m-am simțit și eu ca un nelegiuit față de propovăduitorul nostru și, cu toate că votca nu fusese cumpărată din inițiativa mea, îmi era într-adevăr milă de el.

La cursul acesta era mare plictiseală și tare aș fi vrut s-o zbughesc în mahalaua Tatarskaia, unde locuiau niște oameni de treabă și prietenoși, care erau altfel decît ceilalți, și își duceau acolo viața lor curată și cinstită; oamenii aceștia stîlceau caraghios de tot limba rusească. Seara, din vîrful minaretelor, glasuri ciudate ale muezinilor îi chemau la geamii și îmi închipuiam că toată viața tătarilor, pe care n-o cunoșteam, era alcătuită altfel și că nu semăna întru nimic cu aceea pe care o știam și care nu mă fericea de fel.

Mă ispitea de asemenea Volga cu cîntecul vieții ei de muncă, al cărei ritm îmi mai amețește așa de plăcut și

astăzi inima. Îmi mai aduc bine aminte de ziua în care am simțit întîiași dată poezia eroică a muncii.

Undeva, ceva mai jos de Kazan, se întîmplase ca un șlep mare, încărcat cu mărfuri persiene, să eșueze pe o stîncă, de pe urma cărui fapt s-a ales cu o spărtură. Un artel de hamali m-a tocmit și pe mine, ca să încărcăm marfa în alt șlep. Era prin septembrie, vîntul bătea din susul apei, iar pe rîul cenușiu valurile săltau furioase. Vîntul turbat le scărmăna coamele și stropea rîul cu o ploaie rece. Artelul, alcătuit din vreo cincizeci de oameni, toți încruntați, se așeză pe bordul celuilalt șlep, care era gol, învelindu-se cu foi de cort și rogojini. Șlepul era tras de un remorcher mic care gîfîia, împroșcînd prin ploaie snopi de scîntei roșii.

Însera. Cerul de plumb, jilav, se întuneca și cobora jos peste fluviu. Hamalii mormăiau și suduiau, blestemînd ploaia, vîntul, viața și se tîrau alene pe punte, căutînd un loc unde să se adăpostească de frig și de umezeală. Mi se părea că oamenii aceștia, pe jumătate adormiți, nu erau buni de nimic și că nu vor fi în stare să salveze încărcătura de naufragiu.

La miezul nopții am ajuns la bancul unde se întîmplase avaria și șlepul gol a fost amarat bord la bord cu celălalt, care stătea înțepenit pe stîncă. Starostele artelului, un bătrînel veninos, ciupit de vărsat, cu ochi și cu nas de uliu, șiret și vorbind numai în măscări, își smulse șapca udă de pe scăfîrlia pleșuvă și prinse a răcni cu glas subțire, muieresc :

– Băieți, rugăciunea !

Numaidecît hamalii s-au strîns în întunericul de pe punte, într-o grămadă neagră, și au început a mormăi ca urșii. Starostele își isprăvi rugăciunea înaintea tuturor și se puse pe strigat :

– Felinarele ! Ei, băieți, ia arătați voi ce-nseamnă munca ! Treabă, nu șagă, măi copii ! Cu dumnezeu înainte. Începeți !...

Și oamenii greoi, leneși, uzi leoarcă începură să arate „ce-nseamnă munca". Deodată, urlînd, mugind, aruncîndu-și glume, se năpustiră ca într-o bătălie pe puntea și în cala șlepului cufundat. În jurul meu, prinseră a zbura, ușori, ca niște perne de puf, sacii de orez, tăbîltoacele de stafide, sulurile de piele, baloturile de pielicele de Karakul. Siluete cioturoase alergau, îndemnîndu-se unele pe altele cu șuierături, cu urlete și înjurături strașnice. Cu greu ai fi putut spune ce-i făcea pe oamenii aceștia să fie așa de veseli, sprinteni și să lucreze cu atîta spor. Erau aceiași oameni greoi, morocănoși, care cu o clipă mai înainte, plini de tristețe, se văitau de viață, de ploaie și de frig. Ploaia se întețise, se făcuse și mai frig, vîntul, care se întărise, le rupea cămășile de pe ei, le arunca poalele caftanelor în cap, le dezgolea pîntecele. În pîcla jilavă, la lumina săracă a șase felinare, oamenii alergau în toate părțile, negri, tropăind înfundat pe puntea șlepului. Lucrau de parcă erau însetați de muncă, parc-ar fi așteptat de cine știe cînd plăcerea să zvîrle din mînă în mînă saci de cîte patru puduri și să alerge, purtînd povara baloturilor în spinare. Lucrau jucîndu-se, cu acea patimă plină de veselie pe care o au copiii pentru joacă, cu acea amețitoare bucurie de a munci, față de care nimic nu e mai dulce, decît doar îmbrățișarea femeii.

Un om înalt, bărbos, îmbrăcat într-o podiovcă, ud leoarcă – poate stăpînul încărcăturii, poate împuternicitul acestuia – strigă deodată de răsună văzduhul :

– Măi, flăcăi, dau o vadră ! Dau și două, măi, bandiților ! Numai să faceți treabă !

Cîteva glasuri, din mai multe locuri deodată, răcniră din pîclă :

— Trei vedre !
— Bine. Fie, trei ! Da' ştii ?... Să zbîrnîie !
Şi vîrtejul muncii se înteţi.
Înşfăcam şi eu sacii, îi duceam, îi aruncam, apoi porneam în goană înapoi, apucam alţii, şi mi se părea că şi eu, şi toţi cei din jurul meu, ne învîrteam într-un joc furtunos şi că oamenii aceştia ar fi în stare să muncească aşa de straşnic şi cu atîta veselie, fără să se cruţe şi fără să ostenească, luni şi ani de-a rîndul, şi că de s-ar fi apucat de clopotniţele şi de minaretele oraşului, le-ar fi putut muta din loc oriunde ar fi voit.

În noaptea aceea am simţit o bucurie pe care n-o mai cunoscusem. Îmi ardea sufletul de dorinţa de-a trăi toată viaţa în acest extaz ameţitor al muncii. Apa bătea plescăind bordurile şlepurilor, ploaia răpăia pe punte, vîntul şuiera deasupra fluviului şi în pîcla sură a zorilor oamenii despuiaţi pînă la brîu alergau ca sfîrlezele, fără pic de oboseală, cu apa şuruind de pe ei, strigînd, rîzînd şi bucurîndu-se de cît erau de puternici şi de munca pe care o făceau. Deasupra noastră vîntul sfîşie clădăraia de nori grei, iar pe peticul de cer albastru viu luci o rază de soare trandafirie, întîmpinată cu răgete prietenoase de către dihăniile cele vesele care-şi scuturau bărbile ude ce le împodobeau feţele plăcute. Îţi venea să îmbrăţişezi şi să săruţi aceste lighioane cu două picioare, isteţe şi atît de sprintene la muncă, de care, cînd se apucau, uitau pînă şi de ei înşişi.

Părea că nimic nu s-ar putea împotrivi acestei puteri care se dezlănţuise cu o bucurie atît de vijelioasă şi care ar fi în stare să facă minuni în lumea asta, acoperindu-i într-o singură noapte tot întinsul cu oraşe şi palate strălucitoare, ca-n poveşti. După ce-a privit o clipă-două la munca acestor oameni, raza de soare n-a mai izbutit să biruiască îngrămădirea de nori grei şi s-a stins în mijlocul lor, cum se îneacă un prunc în mare ; iarăşi porni să toarne cu găleata.

— Gata ! strigă cineva.
Glasuri furioase îi răspunseră :
— Îţi arătăm noi — gata !
Şi pînă la ceasurile două după amiază, cînd toată marfa fu trecută în celălalt şlep, oamenii goi pînă la brîu au muncit fără o clipă de odihnă, în ploaia năvalnică şi în bătaia vîntului tăios, făcîndu-mă să înţeleg cu evlavie uriaşele puteri în care omenirea este atît de bogată.

După aceea am trecut pe remorcher, unde am adormit toţi doborîţi parcă de beţie. Cînd am ajuns la Kazan ne-am revărsat pe ţărmul nisipos ca un potop de glod cenuşiu şi am pornit la cîrciumă să bem cele trei vedre de votcă.

Acolo, s-a apropiat de mine Başkin, hoţul, şi, măsurîndu-mă din ochi, m-a întrebat :
— Da' ce-ai păţit ?
I-am istorisit cu însufleţire unde fusesem şi ce lucrasem. M-a ascultat, apoi a oftat şi mi-a spus cu dispreţ :
— Eşti prost. Şi nu numai prost, ci mai rău : idiot !
Apoi începu să fluiere şi, legănîndu-şi trupul ca un şarpe, se strecură printre mesele înghesuite la care chefuiau hamalii şi se îndreptă spre un ungher, unde un tenor începuse să îngîne un cîntec deşucheat :

> Era noapte, lună plină,
> Ieşea doamna în grădină.

Zeci de glasuri prinseră a urla asurzitor, însoţind urletele cu bătăi de palmă în masă :

> Paznicul slujba-şi făcea
> Şi în iarbă c-o găsea...

Iarăşi izbucniră hohote de rîs, şuierături, şi răsunară cuvinte al căror cinism atotcutezător nu avea pereche pe lume.

Cineva mi-a făcut cunoştinţă cu Andrei Derenkov, care ţinea o băcănioară tupilată la capătul unei uliţe strîmte şi sărăcăcioase, pe malul unei rîpi pline de gunoaie.

Derenkov, un omuleţ ciung de-o mînă, cu o faţă blajină, o bărbuţă bălană şi nişte ochi deştepţi, avea cea mai bună bibliotecă de cărţi interzise şi rare din tot oraşul, de care se foloseau o sumedenie de studenţi de pe la diferitele institute de învăţămînt din Kazan şi tot felul de oameni cu stare de spirit revoluţionară.

Dughenița lui Derenkov se afla în aripa de jos a casei unui zaraf scapet. Din băcănie intrai într-o odaie mare, luminată slab de o fereastră care dădea în curte; după odaia aceasta venea o cuhne strîmtă, iar după cuhne, între aripă şi casă, o tindă întunecoasă; într-un colţ al tindei se afla o cămăruţă, unde era ascunsă biblioteca cea vătămătoare. O parte din această bibliotecă era alcătuită din caiete groase scrise de mînă, cu cerneală, în care erau copiate tot felul de cărţi, ca de pildă *Scrisorile istorice* ale lui Lavrov [1], *Ce-i de făcut?* a lui Cernîşevski, cîteva articole de Pisarev [2], *Foame-împărat, Mecanica complicată,* manuscrise care fuseseră atît de mult citite, încît le curgeau filele.

Cînd am venit întîiaşi dată la prăvălie, Derenkov, avînd treabă cu muşteriii săi, îmi făcu semn din cap către uşa care dădea în odaie; am intrat în încăperea a doua şi-n lumina tulbure a amurgului am văzut într-un ungher

[1] *P. L. Lavrov* (1823—1900) — publicist şi sociolog rus, ideolog al narodnicismului (n. ed.).

[2] *D. I. Pisarev* (1840—1868) — eminent critic rus, filozof materialist, militant democrat-revoluţionar (n. ed.).

un bătrînel mărunţel de tot, care semăna cu portretul călugărului Serafim din schitul Sarovski şi se ruga în genunchi cu multă evlavie. Simţii nelămurit că prezenţa acestui bătrîn aici era ciudată şi nepotrivită.

Mi se spusese că Derenkov era „narodnic". După cîte ştiam eu, narodnic însemna revoluţionar, iar revoluţionarii n-aveau pentru ce să creadă în dumnezeu, încît moşneagul cel bisericos mi se părea nelalocul lui în casa aceasta.

Bătrînelul îşi isprăvi rugăciunea, îşi netezi cu grijă părul şi barba, amîndouă colilii, mă cercetă din ochi cu luare-aminte şi-mi spuse:

– Eu îs tatăl lui Andrei. Dumneata cine eşti? Aşaa? Eu credeam că-i vreun student deghizat.

– Dar ce nevoie are un student să se deghizeze? l-am întrebat eu.

– Ei, da, îmi răspunse liniştit bătrînelul. Oricum s-ar îmbrăca omul, dumnezeu tot îl vede.

Moşul trecu în bucătărie, iar eu m-am aşezat la geam, cu gîndul la ale mele, cînd auzii deodată:

– Ian te uită cum arată!

În pragul uşii dinspre bucătărie, rezemată de uşor, stătea o fată îmbrăcată în alb. Părul bălai era tăiat scurt, avea faţa bucălată şi palidă, iar ochii albaştri îi luceau zîmbitori. Semăna de minune c-un înger din cei zugrăviţi pe pozele ieftine.

– Da' de ce te-ai speriat? Arăt chiar aşa de îngrozitor? mă-ntrebă fata cu glas subţire şi tremurat.

Apoi veni încet către mine, sprijinindu-se de perete şi şovăind la fiecare pas de parcă n-ar fi păşit pe podeaua tare, ci pe o coardă întinsă în aer, care se mişca necontenit. Mersul ei şovăitor o făcea să semene şi mai mult cu o făptură din altă lume. Se cutremura într-una din creştet pînă-n tălpi, ca şi cînd ar fi călcat pe ghimpi, iar peretele i-ar fi fript mîinile dolofane de copil, cu degetele rămase într-o stranie înţepenire.

Stam tăcut dinaintea ei, pătruns de un simțămînt ciudat, în care se amestecau tulburarea și o milă adîncă. În odaia asta întunecoasă, toate erau nefirești.

Fata se așeză cu multă grijă pe un scaun, de parcă s-ar fi temut ca scaunul să nu zboare de sub dînsa. Apoi începu să-mi spună simplu, ca și cînd n-ar fi fost vorba de dînsa, că abia de cinci zile începuse iarăși să umble, și că, pînă atunci, zăcuse timp de aproape trei luni în pat, cu mîinile și picioarele paralizate.

– Sufăr de o boală de nervi, îmi spuse ea, zîmbind. Îmi aduc aminte și astăzi că, în clipa aceea, aș fi vrut mai degrabă să aflu că starea ei avea altă pricină. O boală de nervi era un lucru prea obișnuit pentru o fată ca dînsa și pentru odaia aceasta, cu toate lucrurile ei lipite cu sfiiciune de pereți și cu candela care ardea în fața icoanelor rînduite în ungherul lor și a cărei flăcăruie, mult prea vie, făcea să joace fără nici o pricină umbra lănțugului de alamă pe învelitoarea albă, întinsă pe masa mare de sufragerie.

– Mi s-a vorbit foarte mult de dumneata, așa c-am vrut să văd cum arăți, am auzit-o spunînd cu glas subțirel, de copil.

Fata aceasta mă iscodea cu privirea pe care nu puteam s-o îndur a ochilor ei albaștri, ce căutau să mă pătrundă. Nu eram în stare să vorbesc cu o astfel de fată și nici nu m-aș fi priceput ce să-i spun. Tăceam și mă uitam la portretele lui Herzen, Darwin și Garibaldi, atîrnate pe pereți.

Din prăvălie dădu buzna în odaie un băietan cam de-o seamă cu mine, cu sprîncenele bălane și cu ochii obraznici și, trecînd spre cuhne, îi spuse din fugă fetei cu un glas spart :

– Maria, de ce umbli prin casă ?

– Acesta-i Alexei, fratele meu mai mic, îmi spuse fata. Eu învăț la școala de moașe, da' vezi că acu am căzut bolnavă. Da' dumneata de ce taci ? Ești sfios ?

După aceea veni Andrei Derenkov, își vîrî mîna ciungă în sîn, iar cu cealaltă o mîngîie tăcut pe soră-sa, ciufulindu-i părul moale și începu să mă-ntrebe ce fel de lucru căutăm.

Apoi se ivi o fată roșcată, năltuță și cu ochii verzi, mă privi cu asprime, o apucă de braț pe fata îmbrăcată în alb și-i spuse, luînd-o cu dînsa :

– Destul, Maria !

Numele părea prea grosolan pentru fată și nu i se potrivea de fel.

Am plecat și eu, cuprins de o tulburare ciudată. În seara următoare, ședeam iarăși în aceeași odaie, încercînd să înțeleg viața pe care o duceau cei care trăiau aici și cam care ar putea fi gîndurile lor. Duceau o viață stranie.

Stepan Ivanovici, bătrînul blajin și primitor, cu capul și barba ca ninse și așa de palid încît părea străveziu, ședea într-un ungher și se uita drept înainte undeva, într-un punct, zîmbind tăcut și mișcînd din buze, ca și cînd s-ar fi rugat :

„Vă rog să mă lăsați în pace !“

Era limpede pentru mine că bătrînul trăia necontenit cu frica iepurească în sîn că s-ar putea întîmpla o nenorocire.

Andrei ciungul purta o scurtă cenușie, cu pieptul scorțos de atîta ulei și făină cîtă se îmbîcsise într-însa și se plimba hăitiș prin odaie, zîmbind cu vinovăție, ca un copil căruia abia i se iertase cine știe ce trăsnaie. Pe Andrei îl ajuta în prăvălie frate-său Alexei, un flăcău trîndav și necioplit. Al treilea frate, Ivan, învăța la școala normală, unde era intern și nu venea acasă decît sărbătorile. Acest Ivan era un omuleț curățel, pieptănat lins, și semăna cu un cinovnic bătrîn. Maria, fata cea bolnavă, își avea odăița în pod, de unde nu cobora decît rar. Cînd o vedeam, mă simțeam stînjenit și mi se părea că sînt legat cu niște funii nevăzute.

De gospodăria Derenkovilor vedea aceeaşi femeie care-l îngrijea şi pe scapet; o făptură înaltă şi uscăţivă, cu o faţă de păpuşă de lemn şi cu ochi aspri de călugăriţă înrăită. Aici se învîrtea fiică-sa, Nastia cea roşcată. Cînd Nastia aceasta se uita cu ochii ei verzi la vreun bărbat, nările nasului ascuţit prindeau a-i tremura.

Dar în casa Derenkovilor adevăraţii stăpîni erau studenţii, studenţii de la universitate, de la Academia teologică, de la Institutul veterinar – o adunare gălăgioasă de tot felul de oameni, preocupaţi de soarta poporului rus şi veşnic neliniştiţi de viitorul Rusiei. Tulburaţi necontenit de articolele gazetelor, de concluziile pe care le trăgeau din ultimele cărţi citite, de cele din urmă întîmplări petrecute în viaţa oraşului şi a universităţii, seara veneau în goană, pe toate uliţele Kazanului, la prăvălioara lui Derenkov, unde se cufundau în cele mai aprinse discuţii sau şuşoteau tainic prin colţuri. Aduceau cu ei cărţi groase şi, răsfoindu-le, se opreau cu degetul la cîte-o pagină şi răcneau unii la alţii, proclamînd drept adevăr tot ce-i trecea fiecăruia prin cap.

Se-nţelege că nu prea mă pricepeam la aceste discuţii şi, întrucît mă priveşte, adevărurile se înecau în noianul de cuvinte, ca steluţele de grăsime în zeama lungă a săracului. Unii dintre aceşti studenţi îmi aminteau de bătrînii sectanţi de pe Volga, care ştiau sfînta scriptură pe de rost. Îmi dădeam seama că aveam în faţa mea oameni care se pregăteau să schimbe viaţa lumii într-una mai bună şi, cu toate că sinceritatea lor se revărsa într-un şuvoi vijelios de vorbe, ea nu se îneca în el. Problemele pe care încercau să le dezlege erau pentru mine limpezi şi mă simţeam interesat personal ca rezolvarea lor să reuşească. Adesea, mi se părea că în vorbele studenţilor răsunau propriile mele gînduri mute şi aveam faţă de dînşii aproape acelaşi simţămînt de încîntare, pe care îl are un prizonier pentru acela care îi făgăduieşte libertatea.

Ei se uitau la mine ca tîmplarul la o bucată de lemn din care ar putea scoate un lucru cu totul neobişnuit.

– Un talent înnăscut, mă recomandau unul altuia cu aceeaşi mîndrie cu care puştii de pe stradă îşi arată între ei un pitac de aramă găsit pe caldarîm. Nu-mi plăcea niciodată cînd mi se spunea „un talent înnăscut" sau „un fiu al poporului". Mă simţeam atunci un paria al vieţii şi, cîteodată, mă chinuiam din greu ca să pot îndura jugul apăsător al forţelor care ocîrmuiau dezvoltarea mea intelectuală. Aşa, de pildă, văzînd în vitrina unei librării un volum care purta un titlu alcătuit din două cuvinte misterioase *Aforisme şi Maxime* şi fiind cuprins de dorinţa de a citi această carte, l-am rugat pe un student de la Academia teologică să mi-o împrumute.

– Na-ţi-o bună! glăsui cu ironie viitorul arhiereu, un tînăr cu un cap ca de negru, cu părul creţ, buzele groase şi dinţii sclipitori de albi. E-un fleac, măi frate. Nu ţi-o împrumut. Tu citeşte ce ţi se dă şi nu-ţi băga nasul într-un domeniu ce nu ţi se potriveşte.

Tonul grosolan al dascălului meu m-a jignit adînc. Cartea, bineînţeles, am cumpărat-o. Banii parte i-am cîştigat în port, parte i-am împrumutat de la Andrei Derenkov. Aceasta a fost cea dintîi carte serioasă pe care am cumpărat-o şi pe care o păstrez pînă astăzi.

Toată lumea aceasta s-a purtat îndeobşte destul de aspru cu mine. Citind *Alfabetul ştiinţelor sociale,* mi s-a părut că autorul exagerase rolul triburilor de păstori în organizarea vieţii civilizate şi că, dimpotrivă, nesocotise vădit pe acel al triburilor nomade şi de vînători. Am împărtăşit bănuiala mea unui filolog. Acesta se chinui să dea feţei sale de muiere o înfăţişare impunătoare şi-mi vorbi un ceas întreg de „dreptul de a critica".

– Pentru ca un om să aibă dreptul să critice, trebuie, mai întîi, să creadă în ceva. Dumneata, de pildă, în ce crezi? mă întrebă el.

Filologul citea pînă și pe stradă. Mergea pe trotuar cu nasul în cîte o carte și se izbea de oameni. Odată, pe cînd zăcea bolnav de tifos în cămăruța lui de la mansardă, începuse să urle din fierbințeală :

– Morala trebuie să combine într-însa în chip armonios elementele libertății și acele ale silniciei. Da, armonios, ar-ar-ar...

Era un om simțitor, pe jumătate bolnav de subalimentare cronică, istovit de necontenita căutare a unui adevăr permanent, și nu cunoștea bucurie mai mare decît cititul. Cînd i se părea că izbutise, în sfîrșit, să împace două idei deopotrivă de puternice, în ochii lui blînzi și negri se ivea un zîmbet fericit, ca de copil. După ce am trăit vreo zece ani la Kazan, l-am întîlnit din nou la Harkov. Fusese surghiunit timp de cinci ani la Kem și, la întoarcerea din surghiun, își reluase studiile la universitate. Mi se părea că trăiește într-un furnicar de gînduri care se băteau cap în cap. Bolnav pe moarte de oftică, scuipînd sînge și horcăind într-una, se chinuia să-l împace pe Nietzsche[1] cu Marx. Îmi apuca mîna între degetele lui reci și lipicioase și-mi spunea :

– Fără sinteză, nu poți trăi !

A murit, într-o zi, în tramvai, pe cînd se ducea la universitate.

Nu puțini mucenici de aceștia, de dragul rațiunii, am întîlnit în viața mea și amintirea lor mi-a rămas sfîntă.

La locuința lui Derenkov se adunau vreo două duzini de asemenea oameni, printre care și un japonez, un anume Panteleimon Sato, student la Academia de teologie. Cîteodată, se ivea un om înalt, cu pieptul larg, cu barba deasă resfirată în chip de evantai și cu capul ras după obiceiul tătărăsc. Purta un fel de caftan cenu-

[1] *Friedrich Nietzsche* (1844—1900) — filozof idealist german, apologet fățiș al exploatării capitaliste și al agresiunii, precursor direct al ideologilor fasciști (n. ed.).

șiu, prins în sponci într-o parte și parcă era cusut în veșmîntul acesta pînă sub bărbie. Se așeza de obicei în vreun colț, își aprindea luleaua scurtă și se uita liniștit la cei de față cu niște ochi cenușii, care parcă citeau în sufletul omului. Adesea își oprea privirea stăruitoare asupra mea și atunci mi se părea că omul acesta serios mă cîntărea și, fără să-mi dau seama pentru ce, mi-era frică de dînsul. Necontenita lui tăcere mă mira. Cei din jur vorbeau mult, tare și hotărît și, cu cît mai tăioase răsunau cuvintele cuiva, cu atît, se înțelege, îmi plăceau mai mult. Multă vreme n-am știut că vorbele tăioase ascund, de cele mai multe ori, gînduri jalnice și fățarnice. Ce fel de gînduri ascundea tăcerea voinicului aceluia bărbos ?

Părea că nimeni din cei care veneau acolo nu-i știa numele adevărat, afară de Andrei, dar de spus i se spunea Hoholul. Nu trecu mult și am aflat că omul se întorsese de curînd din regiunea Iakutsk, unde fusese surghiunit timp de zece ani. Lucrul acesta mi-a sporit interesul pe care i-l purtam, dar nu pînă într-atît încît să-mi iau inima în dinți și să caut a-l cunoaște, cu toate că nu prea sufeream de sfială, nici șovăielnic din fire nu eram. Dimpotrivă, mă chinuia o curiozitate nesățioasă și plină de neastîmpăr de a afla totul și cît mai degrabă cu putință. Această însușire a mea o viață întreagă m-a împiedicat să mă opresc asupra unui lucru anume, de care să mă ocup serios.

Cînd se întîmpla ca oamenii aceștia să înceapă a vorbi despre popor, îmi dădeam seama cu adîncă uimire și cu neîncredere în mine că nu eram în stare să gîndesc în privința aceasta așa cum gîndeau ei. Pentru dînșii, poporul era întruchiparea înțelepciunii, a frumuseții spirituale și a bunătății sufletești, era o ființă aproape dumnezeiască și izvorul unic din care purced toate minunățiile, adevărurile și mărețiile. Întrucît mă privește, însă, niciodată nu cunoscusem poporul sub aspectul

acesta. Eu vedeam în jurul meu dulgheri, hamali, zidari, cunoşteam pe Iakov, pe Osip, pe Grigori ; cei de acolo însă vorbeau despre popor ca de o unitate în sine, în timp ce pe ei înşişi se socoteau mai prejos de popor şi atîrnînd de voinţa lui. Eu aveam simţămîntul că tocmai în aceşti oameni se întruchipa frumuseţea şi puterea gîndului şi că în inimile lor se concentrase şi ardea voinţa, plină de bunătate şi de dragoste de oameni, de a trăi o viaţă mai bună, pe care omenirea să şi-o clădească liberă, potrivit unor noi canoane ale iubirii faţă de om.

Tocmai această iubire de oameni era lucrul pe care nu-l întîlnisem la omuleţii printre care trăisem pînă atunci. Aici, însă, ea răsuna în fiecare cuvînt şi ardea în fiecare privire.

Vorbele acestor adoratori ai poporului cădeau în sufletul meu ca o ploaie răcoritoare ; de mare ajutor pentru înţelegerea lor mi-a fost acea literatură naivă, ale cărei subiecte erau viaţa întunecată a satului şi a marelui său mucenic — mujicul. Simţeam că numai iubind profund şi cu mare patimă omul, poţi să scoţi din dragostea aceasta puterea de care e nevoie ca să descoperi şi să înţelegi tîlcul vieţii. Am încetat să mă mai gîndesc la mine şi am început să privesc mai îndeaproape pe cei din jurul meu.

Andrei Derenkov îmi destăinui cu încredere că modestele venituri pe care le scotea din negustoria lui mergeau în întregime la ajutorarea oamenilor care credeau că „fericirea poporului e mai presus de orice". Se învîrtea printre ei cum se învîrteşte un psalt cu adevărat credincios în timpul slujbei arhiereşti şi nu-şi ascundea de loc încîntarea pe care o simţea faţă de înţelepciunea vie a cărturarilor. Îşi vîra mîna ciungă în sîn, cu cealaltă îşi trăgea în toate părţile bărbuţa mătăsoasă şi mă-ntreba :

— Îţi place, nu-i aşa ?

Iar cînd veterinarul Lavrov, cu glasul lui ciudat ce semăna cu gîgîitul gînsacului, îndrăznea să se ridice împotriva narodnicilor, Derenkov închidea ochii speriat şi şoptea :

— Ce mai răzvrătit !

Cu privire la narodnici, Derenkov gîndea cam tot aşa cum gîndeam şi eu, dar purtarea studenţilor faţă de dînsul mi se părea tot aşa de grosolană şi de dispreţuitoare ca purtarea boierilor faţă de muncitori sau faţă de chelnerii de prin ceainării. Derenkov nu-şi dădea seama de aceasta. Se întîmpla adesea ca, după ce îşi petrecea oaspeţii la plecare, să mă oprească peste noapte la dînsul. Curăţam odaia după ei şi apoi ne culcam pe jos, pe o scoarţă groasă de pîslă, aşternută pe duşumele, şi vorbeam prieteneşte, în şoaptă, pînă noaptea tîrziu, în întunericul abia luminat de flăcăruia candelei. Cu bucuria plină de linişte a credinciosului, Derenkov îmi spunea :

— Oameni buni, cum sînt aceştia, au să se strîngă cu sutele de mii ; au să pună mîna pe toate locurile de conducere şi, deodată, toată viaţa are să se schimbe.

Derenkov era cu vreo zece ani mai mare ca mine. Vedeam bine că îi plăcea tare mult Nastia cea roşcată, dar se silea să nu se uite în ochii ei, care îl stîrneau. Faţă de lume, vorbea cu dînsa repezit, cu glas poruncitor de stăpîn, dar o petrecea cu o privire plină de tristeţe, iar cînd vorbea cu dînsa între patru ochi, era stingherit şi-şi trăgea bărbuţa, zîmbind cu sfială.

Surioara lui mai mică urmărea şi dînsa, din ungherul ei, aceste dueluri oratorice ; asculta cu ochii zgîiţi, cu o schimă de încordare plină de haz pe faţa ei copilărească, iar cînd răsunau cuvinte din cale-afară de tăioase, tresărea, scoţînd un strigăt de parc-ar fi stropit-o cineva cu apă rece ca gheaţa. În jurul ei se învîrtea un medic roşcovan, ţanţoş ca un cocoş, care-i şoptea nu ştiu ce în taină, încruntînd din sprîncene cu gravitate. Toate acestea erau uimitor de interesante.

Veni şi toamna. Era cu neputinţă s-o scot la capăt fără să mă apuc temeinic de muncă. Prins de toate cele ce se petreceau în jurul meu, lucrasem din ce în ce mai puţin şi mîncam într-una pîinea pe care mi-o dădeau alţii şi pe care o înghiţi întotdeauna cu greu. Trebuia să-mi găsesc un loc pentru iarnă şi l-am şi găsit la o simigerie a unui oarecare Vasili Semeonov.

Această perioadă a vieţii mele am descris-o în nuvelele *Stăpînul*, *Konovalov*, *Douăzeci şi şase şi una*. Viaţa aceasta grea a fost totuşi pentru mine o bună învăţătură.

Dar dacă a fost grea trupeşte, ea a fost şi mai grea sufleteşte.

Cum am intrat în subsolul în care se afla simigeria, între mine şi lumea pe care aveam neapărată nevoie s-o văd şi s-o aud, s-a ridicat un „zid al uitării". Nici unul dintre oamenii aceia nu veneau la mine în atelier, iar eu munceam cîte paisprezece ceasuri din douăzeci şi patru şi mi-era cu neputinţă să mă duc în zilele de lucru la Derenkov; cît despre duminici şi sărbători, fie dormeam, fie le petreceam cu tovarăşii mei de muncă. Parte dintr-înşii m-au privit încă de cînd am intrat la lucru ca pe un măscărici, iar vreo cîţiva îmi arătau dragostea naivă pe care o au copiii pentru cei ce ştiu să le istorisească poveşti frumoase. Dracu ştie ce am putut povesti oamenilor acestora, dar un lucru-i sigur, că încercam să trezesc într-înşii nădejdea într-o viaţă nouă, mai uşoară şi mai cu rost. Cîteodată, treaba asta îmi izbutea şi atunci vedeam feţele lor buhăite luminîndu-se de un zîmbet trist, în timp ce le scăpărau ochii de obidă şi de mînie. Mă gîndeam cu mîndrie că „lucrez în mijlocul norodului" şi „că-l luminez" şi mă simţeam cuprins de o bucurie fără margini.

Se înţelege că adeseori se întîmpla să-mi simt neputinţa, lipsa de cunoştinţe, ba chiar şi nepriceperea de a răspunde fie şi la cele mai simple întrebări cu privire

la viaţa de toate zilele. Atunci aveam simţămîntul că mă aruncase cineva în bezna unei gropi, în care oamenii foiau ca nişte viermi orbi şi, nemaicăutînd altceva decît să uite realitatea, îşi găseau această uitare în cîrciumi şi-n îmbrăţişările reci ale prostituatelor.

Vizitarea bordelurilor o dată pe lună, în ziua de plată, era un obicei păstrat cu sfinţenie. Oamenii începeau să viseze în gura mare la plăcerea aceasta cu cîteva săptămîni înainte de ziua cea fericită, iar după aceea îşi istoriseau îndelung unul altuia desfătările pe care le trăiseră, se fuduleau fără ruşine cu bărbăţia lor şi-şi băteau joc în chip grosolan de femei, de care vorbeau scuipînd cu dispreţ.

Şi, ciudat, în timp ce-i ascultam, mi se părea că aud răzbătînd printre vorbele lor o învăluire de tristeţe şi ruşine. Vedeam că tovarăşii mei, mergînd în „casele de desfătare", unde, în schimbul unei ruble, puteai să cumperi o femeie pentru o noapte întreagă, se purtau stînjeniţi, de parc-ar fi fost vinovaţi cu ceva, ceea ce mi se părea foarte firesc. Unii dintre ei se arătau mult prea dezgheţaţi şi aveau o îndrăzneală care, după cum mi-am dat îndată seama, era voită şi prefăcută. Legăturile dintre sexe îmi stîrneau un interes în care se amesteca groaza şi le urmăream cu o deosebită agerime. Cît despre mine, nu mă bucurasem încă de mîngîierile unei femei şi aceasta mă punea într-o situaţie neplăcută. Şi femeile, şi tovarăşii mei îşi băteau joc de mine cu răutate. De la o vreme, nici nu mă mai pofteau să vin cu ei cînd se duceau la „casele de desfătare", spunîndu-mi deschis:

– Tu, frăţioare, să nu mai vii cu noi.

– Şi pentru ce, mă rog?

– Iac-aşa. Nu ni-e îndemînă cu tine.

Simţeam că-n aceste vorbe se ascundea un lucru foarte însemnat care mă privea şi m-am agăţat cu stăruinţă

de ele, însă n-am putut scoate de la ei nici o lămurire care să aibă vreun înţeles :

– Ce fel de om eşti şi tu ! Ţi-am spus doar să nu vii cu noi. Ne plictisim cu tine...

Numai unul dintr-înşii, un oarecare Artiom, îmi spuse zîmbind :

– Îi ca şi cum am merge împreună cu un popă sau cu tatăl vreunuia dintre noi.

La început, fetele rîdeau de sfiala mea, dar, după o vreme, au început să mă întrebe cu pică :

– Nu cumva ţi-e scîrbă de noi ?

Tereza Boruta, o poloneză plinuţă şi frumoasă, „fată" de vreo patruzeci de ani şi care era „econoama stabilimentului", mă cercetă cu ochii ei deştepţi, de cîine de rasă, şi le spuse :

– Daţi-i pace, fetelor ! Fără doar şi poate, are o drăguţă. Aşa-i ? Pe-un flăcău ca dînsul, numai o drăguţă l-ar putea ţine deoparte.

Tereza bea de stingea şi, cînd se îmbăta, era groaznic de dezgustătoare. Trează, ea mă minuna însă prin pătrunderea cu care judeca oamenii şi seninătatea cu care căuta să afle tîlcul purtării lor.

– Cel mai greu de înţeles sînt, de bună seamă, studenţii de la academie. Să ştii că aşa-i ! le spunea ea tovarăşilor mei. Să vedeţi ce fac ei cu fetele : le poruncesc să ungă podelele cu săpun, pun pe cîte o fată despuiată, în patru labe, cu mîinile şi picioarele în cîte o farfurie şi o împing dinapoi ca să vadă pînă unde alunecă ea aşa pe duşumele. Şi la fel fac cu toate, pe rînd. Iac-aşa fac ! Da' de ce-o fi făcînd aşa, mă rog ?

– Spui minciuni, i-am zis.

– Zău că nu ! strigă ea, fără să se supere cîtuşi de puţin, cu o linişte în care era ceva ce te copleşea.

– Asta ai scornit-o tu !

– Cum să-i vină în minte unei fete să născocească una ca asta ? Şi pentru ce ? Ce, îs nebună ? mă întrebă ea, zgîindu-se la mine.

Ceilalţi ascultau cu nesaţ discuţia noastră, în vreme ce Tereza îmi istorisea într-una despre jocurile clienţilor, cu glasul rece al unei fiinţe care nu vrea decît un singur lucru : să-nţeleagă pentru ce dracu făceau asemenea isprăvi.

Ascultătorii scuipau cu scîrbă şi-i înjurau sălbatic pe studenţi, iar eu, văzînd că Tereza stîrnea vrajbă împotriva acestor oameni la care ţineam mai mult decît la oricine, am început să spun că studenţii iubesc poporul şi că-i vor binele.

– Asta o fi adevărat cu studenţii din strada Voskresenskaia, cu cei de la universitate, dar eu vorbesc de teologii de pe Cîmpia Arskoe. Aceştia, care învaţă la şcolile de popi, îs toţi orfani, iar din orfani nu ies decît hoţi sau derbedei care se ţin de blestemăţii şi tot felul de rele, fiindcă orfanul nu-i legat de nimeni şi de nimic.

Istoriile, pe care le povestea „econoama" cu atîta linişte, cum şi tînguielile furioase ale fetelor împotriva studenţilor, a slujbaşilor şi, îndeobşte, împotriva tuturor clienţilor „mai spălaţi", nu numai că stîrneau scîrba şi duşmănia tovarăşilor mei, dar îi şi bucurau oarecum. Bucuria asta şi-o arătau spunînd :

– Va să zică, aşa merge treaba ? Cei cu carte-s mai răi decît noi !

Mi-era tare greu să-i aud vorbind astfel şi mă amăram cumplit. Vedeam scurgîndu-se în cămăruţele acelea întunecoase, întocmai ca într-o groapă, toată murdăria oraşului, fierbînd acolo la foc înăbuşitor, încărcîndu-se cu vrăjmăşie şi cu răutate şi, după aceea, revărsîndu-se înapoi peste oraş. Stăteam şi mă uitam în cotloanele acelea în care instinctele şi plictiseala vieţii îi aruncau pe oameni şi vedeam cum se înfiripau, din cuvinte

neghioabe, emoționante cîntece de dragoste în care era vorba de neliniștile și chinurile iubirii ; vedeam, de asemenea, cum se urzeau legende îngrozitoare despre viața pe care o duceau „oamenii cu carte" și cum se năștea batjocura și dușmănia oamenilor împotriva a tot ce nu puteau înțelege. După cît puteam să-mi dau seama, „casele de desfătare" se dovedeau a fi niște universități de unde tovarășii mei se alegeau cu cele mai otrăvitoare învățături.

Mă uitam la aceste „fete ale plăcerii", care își tîrau alene picioarele pe podelele murdare. Mă apuca greața cînd le vedeam cutremurîndu-și trupurile fleșcăite în scheunatul necontenit al vreunei armonice sau în clămpănitul sîcîitor al unui hîrb de pian și-mi veneau în minte tot felul de gînduri nelămurite, dar tulburătoare. Jur împrejurul meu mustea din toate cele plictiseala, otrăvindu-ți sufletul și stîrnindu-ți un dor de ducă undeva, cît mai departe.

După aceea, cînd începeam să le spun la simigerie că sînt unii oameni care, fără a urmări vreun folos, caută calea spre fericirea și libertatea norodului, tovarășii mei îmi răspundeau :

– Iaca, fetele vorbesc parcă altfel despre dînșii...

Își băteau joc de mine cu nerușinare și cu răutate în chipul cel mai necruțător. Cît despre mine, într-adevăr că eram numai un cotei, dar eram colțos, nu mă simțeam cît de cît mai prost și mai puțin îndrăzneț decît dulăii cei mari și-i zădăram și eu cît puteam. Tot gîndindu-mă la viață, am început a înțelege că nu-i de loc mai ușor să cugeți la ea decît s-o trăiești. Simțeam uneori în suflet cîte o izbucnire de ură răbufnind împotriva oamenilor mult prea răbdători cu care lucram. Ce mă scotea mai ales din fire era însușirea lor de a răbda și smerenia deznădăjduită cu care se supuneau batjocurilor aproape nebunești ale stăpînului, totdeauna beat.

Și parcă anume, tocmai în aceste zile grele, mi-a fost dat să aflu despre o idee cu totul nouă care, cu toate că era potrivnică firii mele, m-a răscolit adînc.

Într-una din acele nopți viforoase, cînd vîntul, care bate cu furie, sfîșie parcă cerul cenușiu în zdrențe mărunțele pe care le spulberă peste pămînt, îngropîndu-l sub troieni de pulbere înghețată, în una din nopțile acelea cînd pare că viața de pe pămînt a murit și că soarele s-a stins și n-are să mai răsară niciodată, într-o noapte de acestea din săptămîna de lăsata secului, mă întorceam la simigerie, venind de la Derenkovi. Mergeam cu vîntul în față și pășeam cu ochii închiși, croindu-mi drum prin vălmășeala cenușie a haosului care clocotea cînd, deodată, m-am împiedicat de un om care zăcea de-a curmezișul trotuarului și am căzut la pămînt. Am început să înjurăm amîndoi, eu pe rusește, el pe franțuzește :

– Uu-u, diavole...

Aceasta mi-a stîrnit curiozitatea. Cum era mic de stat și ușurel, l-am ridicat și l-am pus pe picioare. Omul începu să mă înghiontească și-mi strigă cu mînie :

– Lua-te-ar dracu ! Unde mi-e căciula ? Dă-mi căciula ! Îngheț !

I-am găsit căciula în zăpadă, am scuturat-o și i-am îndesat-o pe capul tuns perie. El, însă, și-a smucit-o din cap și a început s-o fluture, în timp ce înjura în cele două limbi, strigîndu-mi :

– Șterge-o !

Deodată se năpusti înainte și se mistui în fiertura care clocotea. Am pornit mai departe și iar am dat de el. Stătea lîngă un felinar stins, îmbrățișînd cu amîndouă mîinile stîlpul de lemn și spunîndu-i cu seriozitate :

– Lena, mă prăpădesc !... O, Lena !...

După cît se vedea, era beat și, fără îndoială că, dacă-l lăsam acolo în stradă, ar fi degerat. L-am întrebat unde locuiește.

– Ce stradă-i asta ? îmi strigă el cu lacrimi în glas. Habar n-am pe unde s-o iau.

L-am luat de mijloc și, tot ducîndu-l, am început a-l întreba, ca să aflu unde stă.

– La Bulak, mormăi el, tresărind. Pe cheiul Bulakului... Acolo, în casa... de lîngă baie...

De mers, mergea nesigur, împleticindu-se și făcîndu-mă și pe mine să mă împleticesc. Îl auzeam clănțănind din dinți :

– *Si tu savais !...*[1] mormăi el, înghiontindu-mă iarăși.

– Ce spui ?

Se opri, ridică mîna și-mi spuse răspicat și, după cîte mi-am putut da seama, cu mîndrie :

– *Si tu savais où je te mène !...*[2]

Apoi și-a vîrît degetele în gură și a început să se clatine, mai-mai să cadă. M-am lăsat pe vine, l-am luat în cîrcă și am pornit. Sprijinit cu bărbia în creștetul meu, bolborosea într-una :

– *Si tu savais...* Doamne dumnezeule, înghet !...

Ajungînd la Bulak, am putut afla cu mare greutate în care casă locuia și, în sfîrșit, ne-am strecurat în tinda unei căsuțe, ascunsă în fundul unei curți troienite de viscol. După ce dibui ușa, bătu ușor și-mi spuse cu glas șuierat :

– Sst !... Tăcere !...

Ne-a deschis o femeie îmbrăcată într-un capot roșu și cu o lumînare aprinsă în mînă. Tăcută, femeia se dădu la o parte ca să ne lase să trecem, scoase de undeva o lornietă și începu să mă măsoare din cap pînă-n picioare.

I-am spus că, pe cît se pare, omul are mîinile degerate și că trebuie dezbrăcat și culcat în pat.

[1] De-ai știi... (fr.) (n. t.).
[2] De-ai ști unde te duc... (fr.) (n. t.).

– Da ? mă întrebă dînsa cu un glas tineresc și răsunător.

– Mîinile trebuie puse în apă rece...

Fără să scoată o vorbă, ea îmi arătă cu lornieta către un colț al odăii, unde, pe un șevalet, era un tablou înfățișînd un peisaj cu un rîu și niște copaci. Mirat, m-am uitat la femeie. Fața ei avea o încremenire stranie. După aceea, trecu la masa din celălalt colț al odăii, pe care se afla o lampă aprinsă, cu abajurul trandafiriu, se așeză, luă de pe masă un valet de cupă și începu să se uite la el.

– N-aveți votcă în casă ? am întrebat-o cu glas tare.

Femeia își văzu mai departe de cărțile pe care le întindea pe masă și nu-mi răspunse. Omul pe care îl adusesem ședea pe un scaun cu capul în piept și cu mîinile roșii spînzurînd de-a lungul trupului. L-am culcat pe divan și am început să-l dezbrac. Nu înțelegeam nimic din tot ce se întîmpla în jurul meu și trăiam parcă într-un vis. Peretele din fața mea, deasupra divanului, era acoperit tot cu fotografii, în mijlocul cărora lucea stins o coroană de aur cu o panglică albă. La un capăt erau tipărite, cu litere tot de aur, aceste cuvinte :

„Neasemuitei Gilda"

– Fir-ar să fie ! Mai încet ! gemu omul îndată ce începui să-i frec mîinile.

Femeia, preocupată și tăcută, rînduia cărțile. Fața ei, cu nasul ca un plisc de pasăre, era luminată de ochi mari, neclintiți. Apoi își ridică mîinile ca de fetiță, își înfoie părul sur și pufos, pieptănat ca o perucă, și întrebă cu voce înceată, însă sonoră :

– Georges, l-ai văzut pe Mișa ?

Georges m-a dat la o parte și, ridicîndu-se repede pe divan, s-a grăbit să-i răspundă :

– A plecat doar la Kiev...

— Da, la Kiev, repetă femeia fără să-și ridice ochii de pe cărți. Băgai de seamă că glasul ei avea un sunet egal și fără nici o mlădiere.

— Are să se întoarcă repede...

— Da?

— Da, da! Foarte repede.

— Da? repetă încă o dată femeia.

Deodată, pe jumătate dezbrăcat cum era, Georges sări de pe divan și din doi pași fu în genunchi la picioarele ei, spunîndu-i nu știu ce pe franțuzește.

— Sînt liniștită, îi răspunse ea pe rusește.

— Știi, m-am rătăcit. Afară-i o viforniță cumplită. Credeam că am să înghet, îi spunea el grăbit, mîngîindu-i mîna pe care o ținea pe genunchi. Georges avea vreo patruzeci de ani. Fața-i îmbujorată, cu buze groase și mustața neagră, era neliniștită, speriată parcă de ceva. Își freca ciotca de păr sur de pe scăfîrlia rotundă și vorbea tot mai treaz.

— Plecăm mîine la Kiev, spuse femeia fără nici o intonație. Fraza putea să fie tot așa de bine o întrebare ca și o afirmație.

— Da, mîine. Ar trebui să te odihnești. De ce nu te culci? E tare tîrziu...

— Mișa nu mai vine azi?

— Nuu. Pe un viscol ca ăsta? Hai să te culci.

Luînd lampa de pe masă, Georges o petrecu printr-o ușă mică de după dulapul cu cărți. Am rămas un răstimp mai lung singur, negîndindu-mă la nimic, ascultînd glasul liniștit, oarecum răgușit, care venea de dincolo. Omătul spulberat de vînt zgîria în geamuri cu niște labe păroase. Flacăra lumînării se oglindea sfioasă în băltoaca de zăpadă topită de pe podea. Odaia era ticsită de mobilă și în aer plutea un miros călduț, ciudat, care-mi moleșea mintea.

În sfîrșit, se ivi și Georges, legănîndu-se cu lampa în mînă. Abajurul se izbea de sticla lămpii, zăngănind ușor.

— S-a culcat.

Puse lampa pe masă, se opri îngîndurat în mijlocul odăii și vorbi fără să mă privească:

— Asta e! Ce să-i faci! Fără tine, nici vorbă că mă prăpădeam. Îți mulțumesc. Dar tu cine ești?

Apoi își lăsă capul într-o parte, trăgînd cu urechea la foșnetul care venea din odaia de alături, și tresări.

— Este nevasta dumneavoastră? l-am întrebat încetișor.

— Da, nevastă-mea, viața mea, e totul pentru mine, îmi răspunse omul în șoaptă, apăsînd fiecare cuvînt și uitîndu-se în pămînt. Și iar începu să-și frece vîrtos capul cu palmele.

— Ceai bei? Da?

Cu gîndul aiurea se îndreptă spre ușă, dar îndată își aduse aminte că servitoarea, care se intoxicase cu niște pește în ajun, era la spital și se opri.

I-am propus să pun eu samovarul, lucru la care se învoi, dînd din cap. Dar, uitînd pesemne că era pe jumătate dezbrăcat, își tîrî picioarele goale pe dușumeaua udă ca să mă ducă într-o bucătărioară. Aici se lipi cu spatele de cuptor și-mi spuse încă o dată:

— Fără tine, înghețam. Îți mulțumesc.

Și deodată se cutremură și se zgîi la mine cu niște ochi măriți de groază.

— Doamne dumnezeule! Ce s-ar fi întîmplat atunci cu dînsa?

Aruncă o privire la dîra de întuneric care se vedea prin ușa întredeschisă și-mi șopti cu grabă:

— Vezi, e bolnavă. Avea un fiu, muzicant la Moscova, care s-a împușcat. Sînt aproape doi ani de cînd îl tot așteaptă...

În timp ce beam ceai, mi-a istorisit pe apucate, cu cuvinte neobișnuite, fără legătură între ele, că femeia era o moșiereasă, iar el, fiind profesor de istorie, fusese preparatorul fiului ei și se îndrăgostise de dînsa. După aceea,

femeia își părăsise bărbatul, un baron neamț, se făcuse cîntăreață de operă și trăiseră foarte fericiți, cu toate că întîiul bărbat făcea tot ce putea ca să le strice viața.

Istorisind toate acestea, se uita neclintit, cu ochii mijiți, în întunericul bucătăriei murdare, cu dușumeaua putrezită în fața cuptorului, ca și cînd ar fi căutat să desluşească nu știu ce. Își sorbea ceaiul și se strîmba, încrețindu-și fața și clipind speriat din ochii rotunzi.

– Dar tu cine ești ? mă mai întrebă el o dată. Aha, lucrător simigiu. Ciudat. Nu pari de loc așa ceva. Ce-o mai fi și asta ?

Mă cercetă din ochi cu bănuială, cu privirea omului care se simte hăituit, și vorbele lui începură să sune a neliniște.

I-am spus pe scurt ce era cu mine.

– Va să zică, așa-i cu tine, rosti el domol. Da, va să zică așa...

Și, înflăcărîndu-se deodată, mă întrebă :

– Cunoști basmul cu bobocul de rață cel urît ? L-ai citit ?

Fața i se schimonosi și mînia prinse a-i suna în glas. Mă mira mai cu osebire cît de nefiresc i se pițigăia vocea șuierătoare, ajungînd să semene uneori cu un scheunat :

– Ispititor basm ! Cînd eram ca tine și eu credeam că sînt lebădă. Și-acu, ce-am ajuns... În loc să intru la Academia teologică, m-am dus la universitate. Tată-meu, care era preot, s-a lepădat de mine. Am învățat la Paris istoria nenorocirilor care au dat peste omenire, adică istoria progresului. Am și scris. Da-da. Toate astea...

Deodată sări în sus, stătu un timp cu urechea la pîndă și apoi îmi spuse :

– Progresul e o născocire a oamenilor ca să se amăgească singuri. Viața n-are nici tîlc, nici logică. Progres fără robie nu se poate. Cîtă vreme majoritatea nu se va supune unei minorități, omenirea va sta pe loc. Tot căutînd să ne ușurăm viața și munca, nu facem altceva

decît s-o încurcăm și s-o îngreunăm și mai mult. Rostul fabricilor și mașinilor este să construiască tot mai multe și mai multe mașini, și asta-i o tîmpenie. Numărul muncitorilor crește într-una, dar noi nu avem nevoie de muncitori, ci de țărani, de cultivatori de cereale. Pîinea – asta-i tot ce trebuie să stoarcem din natură prin muncă. Cu cît are mai puține necesități, cu atît omul e mai fericit, și cu cît dorințele îi sînt mai mari, cu atît e mai puțin liber.

Poate că nu mi-a vorbit chiar cu cuvintele acestea ; în orice caz, cam astea au fost teoriile acelea atît de uluitoare pe care mi-a fost dat să le aud atunci pentru întîia oară și, pe deasupra, rostite într-o formă așa de tăioasă și de răspicată. Strigînd de exaltare, se oprea din cînd în cînd, arunca cu teamă cîte o privire la ușa întredeschisă care dădea către cele două odăi, asculta îndelung tăcerea din jur și începea iar a șopti aproape cu furie :

– Trebuie să înțelegi că omul n-are nevoie de mare lucru... o bucată de pîine și-o femeie.

Cînd începu să vorbească de femei, își scăzu glasul într-o șoptire tainică, folosind cuvinte pe care nu le cunoșteam și spunînd versuri pe care nu le citisem. Și, deodată, mi-am dat seama că semăna cu Bașkin, hoțul.

– Beatrice, Fiametta, Laura, Ninon, îmi șoptea el niște nume de care habar n-aveam, în timp ce-mi vorbea de regi și de poeți îndrăgostiți și spunea versuri franțuzești, bătînd ritmul cu mîna-i firavă, goală pînă la cot.

– Dragostea și foamea cîrmuiesc lumea, îl auzii șoptind cu înfierbîntare și-mi adusei aminte că aceste cuvinte erau tipărite sub titlul unei broșuri revoluționare – *Foame-împărat* – ceea ce făcea să aibă o greutate și o însemnătate deosebită în mintea mea. Oamenii nu caută să cunoască lucrurile. Ceea ce caută ei e uitarea și mîngîierea.

Ideea aceasta mă zăpăci cu totul.

Cînd am plecat din bucătărie, era dimineaţa. Ceasul mic din perete arăta şase trecute. Păşeam prin pîcla cenuşie, printre troieni, şi în urechi îmi vuia viforul ; îmi treceau prin minte ţipetele furioase ale acestui om zdrobit şi vorbele lui amare, simţeam un nod în gît şi mi se părea că mă-năbuş. N-aveam nici un chef să mă duc la simigerie, să văd oameni, aşa că am pornit a hoinări pe uliţele mahalalei tătărăşti, cu un morman de omăt pe umeri, pînă ce s-a luminat de ziuă şi printre trîmbele dese de zăpadă au început să înoate siluete de tîrgoveţi.

Nu l-am mai întîlnit niciodată pe acest profesor şi nici n-aş fi vrut să-l mai întîlnesc. Mai tîrziu, am auzit vorbind adesea de lipsa de sens a vieţii şi de zădărnicia oricărei munci şi pe nişte pelerini neştiutori de carte, şi pe nişte vagabonzi care n-aveau unde-şi pune capul, pe „tolstoieni"[1], ca şi pe unii oameni cu o cultură înaltă. Am mai auzit vorbind tot astfel şi pe un ieromonah, şi pe un magistru în teologie, şi pe un chimist, care lucra cu explozivi, şi pe un biolog, adept al teoriilor neovitaliste[2] şi pe încă mulţi alţii. Toate aceste idei nu m-au mai impresionat ca atunci cînd le-am auzit întîia dată.

Şi iată că acum vreo doi ani, după ce-au trecut mai bine de treizeci de la convorbirea mea de atunci cu profesorul acela, mi-a fost dat să aud pe neaşteptate aceleaşi gînduri, rostite cu aproape aceleaşi cuvinte, din gura unui muncitor, un vechi cunoscut al meu.

Într-o bună zi, s-a întîmplat să ne deschidem sufletele unul faţă de celălalt şi omul, „un grangur politic", cum îşi zicea singur, zîmbind cu amărăciune, mi se destăinui cu acea straşnică sinceritate care ni-i dată, pare-se, numai nouă, ruşilor :

– Dragul meu A. M., nu-mi trebuiesc toate aceste academii, ştiinţe, aeroplane. N-am ce face cu ele, mi-s de prisos. Nu-mi trebuie decît un colţ unde să fie linişte şi o muiere, ca s-o sărut cînd oi vrea şi care să ţină şi ea la mine cu trup şi suflet. Asta-i tot ! Dumneata judeci ca intelectualii, nu mai eşti de-ai noştri. Te-au otrăvit ideile şi ai ajuns să crezi că ideea-i mai mult decît omul. Ai ajuns să gîndeşti evreieşte : nu-i sîmbăta pentru om, ci omul pentru sîmbătă. Aşa-i ?

– Dar evreii nu gîndesc aşa...

– Dracu să-i ştie cum gîndesc, că nu te poţi dumeri, îmi răspunse el şi zvîrli mucul de ţigară în rîu, urmărindu-l din ochi în căderea lui.

Stăteam pe o bancă de granit de pe cheiul Nevei, într-o noapte de toamnă cu lună, istoviţi de o zi de zbuciumări dureroase, de dorinţa dîrză, dar neizbutită, de a face ceva bun, folositor.

– Uite ce voiam să-ţi spun : dumneata îi fi cu noi, da' nu eşti de-ai noştri, urmă el domol şi cu gîndul dus. Intelectualilor le place să se frămînte şi, de cînd lumea, s-au alăturat totdeauna răscoalelor. Ca şi Cristos, care era idealist şi răscolea omenirea pentru scopuri de pe ceea lume, tot astfel se ridică şi intelectualii pentru tot felul de utopii. Idealiştii se răscoală şi li se alătură o seamă de terchea-berchea, de nemernici şi de ticăloşi, care-i urmează numai din răutate, fiindcă nu-i loc în viaţă pentru dînşii. Muncitorii se răscoală pentru revoluţie. Ce le trebuie lor e să dobîndească dreapta împărţire a uneltelor de producţie şi a produsului muncii ; dar cînd au să ajungă, la urma urmei, să pună mîna pe putere, crezi că au să se intereseze de treburile statului ? Nici atîtica ! Au s-o apuce care încotro şi fiecare are să-şi dureze un cotlon liniştit al lui, cum l-o tăia capul...

[1] Mişcarea *tolstoiană* se întemeia pe principiul întoarcerii la viaţa simplă, lipsită de artificiile civilizaţiei citadine, singura în măsură, după concepţia lui Lev Tolstoi, să-l „purifice" pe om şi să-l ducă la perfecţiune (n. ed.).

[2] *Neovitalism* — curent idealist în biologie, care încearcă să explice procesele biologice prin existenţa în organism a unei aşa-zise *forţe vitale*, de esenţă imaterială (n. ed.).

După un răstimp, urmă :

– Vorbeşti de tehnică ? Păi, tehnica ne strînge încă şi mai tare juvăţul de gît şi ne cetluieşte şi mai zdravăn. Nu ! Hotărît lucru : trebuie să ne descotorosim de orice muncă de prisos. Omul vrea să fie lăsat în pace. Da' fabricile şi ştiinţa nu vor să ştie de asta. Omul care-i singur n-are nevoie de mare lucru. Ce zor am eu să mă-ngrămădesc la oraş, cînd mie-mi ajunge o căsuţă ? Unde trăieşte omul claie peste grămadă, numaidecît se ivesc conducte de apă, canalizare şi electricitate. Să încerce lumea să trăiască făr' de ele şi-are să vadă cît de uşor are să-i vină... Orice ai spune, această mulţime de lucruri de prisos de la noi ne vine de la intelectuali ; de-aia şi spun că intelectualii-s un soi de oameni vătămători.

I-am răspuns că e greu să întîlneşti la alţii atîţia oameni care să se priceapă aşa de bine să despice firul în patru.

– Sîntem sufleteşte cel mai slobod dintre popoare, îmi spuse zîmbind interlocutorul meu. Nu-ţi fie cu supărare, da' ce gîndesc eu îi drept şi, ca mine, gîndesc milioane de-ai noştri. Numai că nu ştiu cum s-o spună. Viaţa trebuie rînduită mai simplu şi numai atunci are să fie mai îndurătoare cu oamenii...

Cunoşteam bine de tot istoria evoluţiei sufleteşti a acestui om, care nu fusese „tolstoian" şi n-avea nici în clin, nici în mînecă cu anarhismul.

După această întîlnire a mea cu dînsul, m-am gîndit, fără să vreau, ce-ar fi dacă într-adevăr milioane de ruşi îndură viaţa grea şi chinuită din vremea revoluţiei numai fiindcă nutresc nădejdea să scape odată de trudă ? Gîndul unui minim de efort şi al unui maxim de plăceri este cît se poate de atrăgător şi te vrăjeşte ca orice vis de neînfăptuit, ca orice utopie.

Şi, gîndindu-mă la aceasta, mi-au venit în minte următoarele versuri ale lui Henrik Ibsen[1] :

> Eu sînt conservator ? O, nu !
> Acelaşi sînt ce-am fost o viaţă-ntreagă.
> Figurile nu-mi place să le mut,
> Ci jocu-ntreg să-l pot amesteca.
>
> De-o revoluţie doar mi-amintesc,
> Mai înţeleaptă-a fost ca celelalte,
> Ar fi putut pierzaniei totul da :
> Ghiciţi desigur – de Potop e vorba.
>
> Dar Aghiuţă a fost tras pe sfoară
> Şi Noe a ajuns atunci dictator.
>
> O, dacă mai cinstit s-ar face treaba,
> Din parte-mi sprijin nu v-aş refuza.
> Voi vreţi Potop universal să faceţi ?
> Eu o torpilă-n arcă aş băga !

Băcănia lui Derenkov nu aducea mare cîştig, iar numărul celor care aveau nevoie să fie ajutaţi, cum şi al „întreprinderilor" de tot felul care cereau bani, creştea necontenit.

– Trebuie să născocim ceva, spunea Andrei, netezindu-şi bărbuţa cu gîndul aiurea, uneori zîmbind cu vinovăţie, alte dăţi oftînd din greu.

Aveam simţămîntul că omul acesta, care se socotea osîndit pe viaţă să ajute pe ceilalţi oameni, oricît era de împăcat cu soarta lui, tot îi simţea uneori povara.

Nu o dată l-am întrebat în chip şi fel :

– Şi pentru ce faci asta ?

---

[1] *Henrik Ibsen* (1829—1906) — celebru dramaturg norvegian. Operele sale, deşi poartă pecetea individualismului, constituie un aspru rechizitoriu la adresa societăţii burgheze (n. ed.).

Se vede că nu-mi pricepea întrebările, fiindcă-mi răspundea la întrebarea : „De ce ?" şi începea să-mi vorbească încîlcit şi ca din carte de viaţa grea pe care o duce norodul şi de nevoia neapărată pe care o are de învăţătură şi de cunoştinţe.

– Da' parcă oamenii caută numaidecît să ştie ?

– D-apoi cum aşa ? Mai încape îndoială ? Iată, dumneata nu cauţi ?

Da, eu unul căutam. Dar îndată mi-am adus aminte de vorbele profesorului de istorie :

„Oamenii nu caută să dobîndească cunoştinţe. Ce caută ei e uitare şi mîngîiere."

Cînd i se întîmplă unui tînăr de şaptesprezece ani să se ciocnească de idei aşa de tăioase, nu-i bine nici pentru idei, care tot ciocnindu-se se tocesc, nici pentru om, care nici el n-are ce cîştiga din toată treaba asta.

Începuse să mi se pară că observam tot timpul unul şi acelaşi lucru şi anume că oamenilor le plăceau poveştile interesante nu din altă pricină, ci numai fiindcă voiau să se mai ieie şi să uite, vreme de un ceas, de viaţa lor de toate zilele care era atît de grea. Cu cît erau mai născocite istorisirile, cu atît mai lacom le ascultau. Şi tot astfel era şi cu cărţile, dintre care cel mai mult le plăceau cele cu „ficţiuni" frumoase. Într-un cuvînt, ajunsesem să plutesc într-o ceaţă care mă ameţea.

Derenkov se bătea cu gîndul să deschidă o brutărie. Îmi aduc aminte cum socotea amănunţit cît cîştig trebuie să dea întreprinderea, care în nici un caz nu putea fi mai mic decît treizeci şi cinci la sută la fiecare rublă. Eu aveam să lucrez acolo ca ajutor al meşterului brutar şi ca om de încredere al lui Derenkov, avînd drept sarcină să bag de seamă ca maistrul brutar să nu fure din făină, din ouă şi din unt, cum şi din marfa lucrată.

Şi iată-mă mutat din subsolul cel mare şi murdar într-unul mic şi mai curat ; de altfel, grija curăţeniei tot în

sarcina mea cădea. În locul unui artel alcătuit din patruzeci de lucrători, aveam acu dinaintea mea unul singur. Era un om cu tîmplele cărunte, cu o ţăcălie ascuţită, cu faţa uscăţivă, parcă afumată, cu ochii negri, îngînduraţi, cu o gură mică şi ciudată, ca de biban, şi cu buzele groase şi moi, ţuguiate, de parcă toată vremea ar fi sărutat în gînd pe cineva. Un licăr de ironie îi strălucea în ochi.

De furat, fireşte că fura. Chiar din seara dintîi, cînd abia începusem lucrul, îşi şi pusese deoparte zece ouă, cam vreo trei funturi de făină şi o bucată bună de unt.

– Pentru ce-s acestea ? l-am întrebat.

– Iaca pentru o fetişcană, îmi spuse el prieteneşte şi, cîrnind din nas, adăugă : O fetişcană pe cinste !

Am încercat să-l încredinţez că furtişagul era o nelegiuire. Nu ştiu, fie că nu aveam darul vorbirii, fie că nu prea eram nici eu încredinţat de ceea ce se cuvenea să-i spun, dar n-am izbutit de fel să-l conving.

Întins pe masa de frămîntat pusă deasupra căpisterului în care creştea aluatul, brutarul se uita pe geam la stele şi mormăia cu mirare :

– S-a şi găsit cine să mă-nveţe ! Mă vede întîiaşi dată şi, gata, s-a şi apucat să mă dăscălească. Şi-s de trei ori cît dînsul ! Nu zău, mare caraghioslîc !

Se uită cît se uită la stele şi mă-ntrebă :

– Parcă te-am mai văzut eu undeva... Unde-ai lucrat ? La Semeonov ? Acolo unde s-au răsculat ? Aşaa !... Ei, atuncea înseamnă că te ştiu din vis...

După cîteva zile, am băgat de seamă că omul acesta putea dormi oricît şi în orice poziţie, pînă şi-n picioare, rezemat de lopată. Cînd adormea, sprîncenele i se ridicau şi faţa i se schimba, arătînd mirare şi batjocură. Îi plăcea cu deosebire să istorisească despre comori şi despre vise. Spunea, de pildă, cu deplină încredinţare :

– Iaca, eu pot să văd prin pămînt. Pămîntu-i tot întesat de bogăţii ca plăcintele cu umplutură. Peste tot locul

sînt îngropate căldări, lăzi și ceaune cu bani. Nu o dată mi s-a întîmplat să văd în vis un loc pe care îl cunoșteam, să zicem o baie, sub care se afla, într-un colț, un sunduc cu tacîmuri de argint. M-am trezit și, chiar atunci, în toiul nopții, m-am dus la locul acela ș-am început să sap. Sap eu cam un arșin și jumătate și mă uit în groapă. Cînd colo, ce să văd? Niște cărbuni și o tidvă de cîine. Asta-i, mi-am spus eu ș-am apucat-o cu mîna. Da' deodată aud: zbang! și geamul se face fărîme, iar o babă începe să urle ca apucată: „Ajutor, hoții!..." Ce să fac? O iau la sănătoasa, fiindcă, altfel, mă cotonogeau... Mare caraghioslîc, zău așa!...

Tare des auzeam din gura lui cuvîntul acesta – caraghioslîc. Dar lui Ivan Kuzmici Lutonin nu-i venea nicicodată a rîde, ci numai zîmbea, încrețindu-și ochii și pielea de la rădăcina nasului și umflîndu-și nările.

Visele lui erau plictisitoare și neroade ca și viața lui de toate zilele și nu mă puteam dumeri ce-l făcea să se dea în vînt ca să le istorisească, cînd nu-i plăcea de loc să vorbească despre tot ce se petrecea în jurul său [1].

Tot orașul era în fierbere: fata unui bogat negustor de ceai, care fusese măritată împotriva voinței ei, se împușcase îndată ce se întorsese de la cununie. Sicriul fusese urmat de cîteva mii de oameni, numai tineret, iar la mormînt studenții rostiseră cuvîntări și fuseseră împrăștiați de poliție. În dughenița de lîngă brutărie, toată lumea vorbea cu glas tare de drama aceasta. Odăița din dos a dugheniței era întesată de studenți și larma de glasuri supărate și de vorbe răstite ajungea pînă jos la noi, în subsol.

– Pe fata asta, n-au tras-o de cozi cum s-ar fi cuvenit, spuse Lutonin și îndată după aceea începu să-mi povestească: Tocmai visam că prindeam niște caraşi în

[1] Pe la sfîrșitul ultimului deceniu al secolului trecut, am citit într-o revistă arheologică că Lutonin-Koroviakov a găsit undeva, în județul Cistopol, o căldărușă cu monede arabe (n. aut.).

eleșteu cînd, deodată, aud pe un polițist răcnind la mine: „Stai! Cum de îndrăznești să faci una ca asta?" De fugit, n-aveam cum fugi. M-am cufundat în apă și m-am trezit...

Deși faptele se desfășurau undeva, dincolo de marginile atenției lui, Lutonin își dădu totuși seama că în brutărie se petrecea ceva neobișnuit și că cele două vînzătoare din prăvălie, sora stăpînului și o prietenă a ei, o fată voinică cu obrajii rumeni și ochii blînzi, nu se pricepeau de loc la meseria pe care o făceau și toată ziulica își treceau vremea cu cititul. Studenții veneau la prăvălie și treceau în odaia din dos, unde zăboveau îndelung, țipînd sau vorbind în șoaptă despre nu știu ce. Stăpînul dădea rar pe la noi, iar eu, care eram numai ucenic, parc-aș fi fost un fel de conducător al brutăriei.

– Ești rudă cu stăpînul? mă-ntrebă Lutonin. Mai știi? Poate că și-a pus în cap să te ia de cumnat. Nu? Mare caraghioslîc! Da' de ce, mă rog, vin studenții aici? Pentru domnișoare... mda. Asta se prea poate... Cu toate că domnișoarele astea nu-s prea de soi... Mă tem că pe studenți îi aduc mai degrabă chiflele, decît domnișoarele...

Aproape că nu era dimineață ca, pe la ceasurile cinci sau șase, să nu se ivească în stradă, la fereastra brutăriei, o fată cu picioarele scurte. Alcătuită numai din rotunjimi, fata asta era ca un sac de harbuji. Cobora cu picioarele desculțe în adîncitura din fața ferestrei și striga căscînd:

– Vanea!

În cap avea un tulpan de culoare aprinsă, de sub care îi ieșeau cîrlionții bălai ce-i acopereau cu inelele lor mărunte obrajii roșii, umflați ca niște mingi și fruntea îngustă, gîdilîndu-i ochii pe jumătate adormiți. Își dădea la o parte părul de pe față, mișcînd alene mîinile mici, cu degetele rășchirate în chip caraghios, ca la prunci. Tare-aș fi vrut să știu ce puteai vorbi cu o fată ca asta? Îl trezeam pe maistru, iar el o întreba:

– Ai venit?

– Păi, nu vezi ?
– Ai dormit ?
– Cum de nu, am dormit.
– Și ce-ai visat ?
– Nu mai știu...

Asupra orașului stăpînea o liniște deplină. Nu se auzea decît tîrșiitul tîrnului cu care vreun portar mătura în fața casei și ciripitul vrăbiilor care tocmai atunci se deșteptaseră. În geamurile ferestrelor se răsfrîngeau razele călduțe ale soarelui care abia răsărise. Îmi place nespus acest început de zi, cînd firea e încă îngîndurată. Brutarul întindea pe fereastră mîna-i păroasă și pipăia picioarele fetei. Fata se supunea nepăsătoare acestei cercetări, fără nici un zîmbet, clipind doar cînd și cînd din ochii ei ca de oaie.

– Peșkov, e timpul să scoți chiflele.

Mă apucam să scot din cuptor tăvile de tablă din care maistrul apuca zeci de pîinișoare, de chifle, de pateuri și de colăcei și le arunca fetei în poală, iar ea prindea a zvîrli cîte o pîinișoară fierbinte dintr-o palmă în alta, mușcînd dintr-însa cu dinții galbeni ca de oaie, frigîndu-se, gemînd și mugind cu ciudă.

Maistrul o sorbea din ochi și-i striga :

– Lasă-ți poalele-n jos, nerușinato !

Iar cînd fata pleca, începea să se laude :

– Ai văzut ? Toată-i numai cîrlionți ca o mială... Eu, măi frate, îs om curat și nu trăiesc cu femei, numa' cu fete. Asta-i a treisprezecea. Îi fina lui Nikiforîci...

Auzindu-l cum se lăuda plin de încîntare, mă gîndeam : „Oare asta o să fie și viața mea ?"

Scoteam apoi din cuptor coltucele mari de pîine albă, le puneam cîte zece-douăsprezece pe o scîndură și le duceam repede sus, în prăvălie, la Derenkov. Cînd mă-ntorceam, umpleam un coș de două puduri cu chifle și colăcei și dădeam fuga la Academia teologică, ca să ajung cînd se dă ceaiul de dimineață studenților. Aici

stam la ușa unei săli de mîncare spațioase și-i aprovizionam pe studenți cu chifle, unii pe datorie, alții cu bani peșin. Stam și ascultam discuțiile lor despre Tolstoi. Unul din profesorii academiei, un anume Gusev, era dușmanul înverșunat al lui Lev Tolstoi. Cîteodată, în coșul meu, sub chifle, aveam cărți pe care trebuia să le vîr, fără să mă simtă nimeni, în mîinile unui anume student ; altă dată, se întîmpla dimpotrivă, ca studenții să ascundă la mine-n coș cărți și scrisorele.

O dată pe săptămînă, mă repezeam mai departe, la „Casa de nebuni", unde-și ținea cursul, înfățișînd și anume bolnavi, profesorul de psihiatrie Behtereov. La unul dintre aceste cursuri urma să arate studenților pe un bolnav de grandomanie. Cînd bolnavul se ivi în ușa amfiteatrului – un om deșirat, îmbrăcat în alb, purtînd în cap o scufie ce semăna cu un ciorap – am zîmbit fără să vreau. Dar cînd bolnavul se opri o clipă în dreptul meu și mă privi în față, am sărit la o parte, ca și cum privirea lui tăioasă și plină de foc mi-ar fi străpuns inima, și cîtă vreme Behtereov vorbi cu dînsul, arătîndu-se plin de respect și trăgîndu-și mereu barba, eu îmi netezeam ușor fața cu palma, de parcă m-ar fi ars cine știe ce pulbere fierbinte.

Bolnavul vorbea cu glas gros și înfundat, cerînd ceva, scoțîndu-și amenințător din mîneca halatului mîna lungă cu degete subțiri, încît mereu mi se părea că tot corpul lui se lungește nefiresc, crește necontenit și că, fără să se urnească din loc, mîna lui vineție avea s-ajungă pînă la mine și să mă apuce de gît. Privirea pătrunzătoare a ochilor săi negri lucea amenințătoare și poruncitoare din găvanele întunecate ale feței lui osoase. Din cei vreo douăzeci de studenți care se uitau la omul cu scufia caraghioasă în cap, cîțiva zîmbeau, cei mai mulți însă îl priveau cu luare-aminte și cu tristețe, iar ochii lor erau din cale-afară de obișnuiți, dacă îi asemuiai cu ochii lui arzători. Nebunul era înfricoșător și în înfățișarea lui avea

ceva măreț, lucru asupra căruia nu încăpea nici o îndoială.

În vreme ce studenții tăceau mîlc, se auzea răsunînd lămurit glasul profesorului și fiecare întrebare a lui stîrnea răspunsurile amenințătoare ale glasului înăbușit, care venea parcă de undeva, din străfundul pămîntului sau din zidurile albe și moarte. Bolnavul se mișca lin și solemn, ca un arhiereu.

În noaptea următoare, am scris cîteva versuri cu privire la cele ce văzusem, numindu-l pe maniac „stăpînul tuturor stăpînilor, prietenul și sfetnicul lui dumnezeu" și multă vreme după aceea n-am putut scăpa de arătarea care mă urmărea, amestecîndu-se în viața mea și stingherindu-mă.

Munceam de la șase seara pînă a doua zi aproape de amiază, iar ziua dormeam, așa că de citit nu puteam citi decît în timpul lucrului, după ce frămîntam un căpister și așteptam să crească aluatul din altă copaie, sau după ce puneam pîinea la cuptor. Pe măsură ce pătrundeam în tainele meșteșugului, maistrul lucra tot mai puțin, mă „învăța" și-mi spunea cu o uimire plină de blîndețe :

– Știi că ai început să prinzi meseria ? Mare caraghioslîc ! Într-un an, doi, ai s-ajungi și tu meșter. Da' ai să fii prea tînăr, așa că ucenicii n-au să te asculte și n-au să te respecte...

Patima mea pentru cărți nu-i era pe plac.

– Decît să citești, mai bine ai dormi, mă sfătuia el plin de grijă, dar niciodată nu mă întreba ce cărți citesc.

Era cu desăvîrșire prins de somn, de visele lui cu comori și de fata cea bondoacă și rotunjoară. De multe ori, fata venea noaptea și atunci o aducea în tindă, pe sacii de făină, iar dacă se-ntîmpla să fie frig, îmi spunea, încrețindu-și rădăcina nasului :

– Ia mai ieși și tu de te plimbă așa ca la vreo jumătate de ceas !

Plecam, gîndindu-mă cît de puțin seamănă dragostea aceasta cu cea din cărți...

În odăița din dosul prăvăliei locuia sora stăpînului. Îi pregăteam samovarul, dar căutam s-o văd cît mai rar, fiindcă nu mă prea simțeam în apele mele cînd era de față. Ochii ei copilărești se uitau la mine cu aceeași privire, pe care n-o puteam îndura, ca și atunci cînd o văzusem întîia oară. În fundul ochilor ei bănuiam o umbră de zîmbet și zîmbetul acesta îmi părea batjocoritor.

Din cale-afară de puternic cum mă făcusem, eram totuși tare neîndemînatic și brutarul, văzînd cum urneam și căram în spinare saci de cîte cinci puduri, îmi spunea cu părere de rău :

– Îi fi tu voinic cît trei, da' n-ai sprinteneală. Ai ajuns coșcogeamite găliganul, da' te miști ca un taur...

Cu toate că citisem o sumedenie de cărți, cu toate că-mi plăceau versurile, ba începusem chiar să scriu și eu, cînd vorbeam, întrebuințam anume cuvinte ale mele. De simțit, simțeam eu că erau nepotrivite și tăioase, dar mi se părea că numai ele puteau să exprime nemaipomenita încurcătură a gîndurilor mele. Uneori, căutam să fiu cu tot dinadinsul necioplit, făcînd din această purtare a mea un fel de protest împotriva lucrurilor care simțeam că-mi erau străine și tocmai de aceea mă scoteau din sărite.

Unul dintre dascălii mei, care era student la matematici, mă mustra :

– Dracu să te-nțeleagă cum vorbești. Parcă n-ai grăi în vorbe, parc-ai da cu toporul.

Îndeobște, cum se întîmplă adesea cu adolescenții, nu eram mulțumit de fel de mine însumi, mi se părea că-s caraghios și grosolan. Aveam umerii obrajilor ieșiți în afară, ca la calmuci, iar glasul nu-mi da ascultare.

Sora stăpînului meu se mișca repede și cu ușurință, ca o rîndunică în văzduh. Sprinteneala mișcărilor nu se potrivea cu trupul ei rotund și molatic. În mers și în gesturi avea ceva nefiresc, silit. Glasul îi suna vesel, rîdea adesea și, de cîte ori îi auzeam rîsul răsunător, mă gîn-

deam că se străduia să mă facă să uit cum o văzusem întîia dată. Eu, însă, nu voiam de loc să uit aceasta. Mi-era drag tot ce era neobişnuit şi simţeam nevoia să mă încredinţez că sînt lucruri neobişnuite şi totuşi adevărate.

Cîteodată mă-ntreba :

– Ce citeşti ?

Îi răspundeam scurt şi mă apuca pofta s-o întreb şi eu :

– Da' de ce vrei mata să ştii ?

Într-una din zile, brutarul, în timp ce mîngîia pe fata cea scurtuţă de picioare, îmi spuse cu glasul cam ameţit :

– Ia ieşi o clipă ! Decît să caşti gura aici, mai bine te-ai duce la sora stăpînului. Că doar studenţii...

I-am răspuns că am să-i crăp capul cu o piatră de cîntar dacă-mi mai spune asemenea vorbe şi-am ieşit în tindă, unde m-am întins pe nişte saci. Prin crăpătura uşii pe care n-o trăsesem bine după mine, am auzit vocea lui Lutonin :

– De ce să mă supăr ? A înghiţit o groază de cărţi şi-acu parcă a căpiat de tot...

În tindă foşneau şi chiţcăiau şobolanii, iar în brutărie gemea şi mugea fata. Am ieşit în curte. Ploua mărunt, domol, aproape fără zgomot, dar era zăduf. Aerul îmbîcsit mirosea a ars. Undeva, departe, ardea vreo pădure. Miezul nopţii trecuse de mult. La casa din faţa brutăriei, geamurile erau deschise. În odăile slab luminate cîntau cîţiva oameni :

> Sfîntul Varlaam, chiar el,
> Nimb de aur, capul chel,
> Sus din cer că îi privea
> Şi într-una le zîmbea.

Încercam să mi-o închipui pe Maria Derenkova şezînd pe genunchii mei, cum şedea fata ceea pe genunchii brutarului, şi toată făptura mea îmi spunea că lucrul acesta era nu numai cu neputinţă, ci şi groaznic.

> Noaptea toată cît ţinea
> Bea într-una şi cînta.
> Mai făcea şi altceva,
> Să spun ce, o, n-aş putea.

Din cor se desprindea lămurit acest „o“ gros, cîntat de-un glas de bas. M-am cinchit sub fereastră şi, sprijinindu-mă cu mîinile pe genunchi, m-am uitat înăuntru. Prin dantela perdeluţei am văzut o groapă pătrată, ai cărei pereţi cenuşii erau luminaţi de-o lampă mică cu abajur albastru. Îndărătul abajurului, cu faţa către fereastră, şedea sora stăpînului şi scria. Am văzut-o ridicîndu-şi capul şi îndreptîndu-şi cu coada tocului roş o şuviţă de păr de pe tîmplă. Ochii îi erau înguştaţi şi faţa zîmbitoare. Împături încet scrisoarea, îşi trecu limba peste marginile plicului, îl lipi şi-l aruncă pe masă, ameninţîndu-l cu arătătorul, care părea mai mic decît degetul meu cel mic. Apoi se încruntă, luă iar scrisoarea în mînă, rupse plicul, o reciti şi o puse în alt plic pe care iarăşi îl lipi. Aplecată deasupra mesei, scrise adresa şi flutură scrisoarea în aer, ca pe-un steag alb. Apoi se învîrti un timp prin odaie, bătînd din palme şi se duse în colţul unde era patul ; îşi scoase bluza şi se întoarse cu umerii goi, rotunzi ca nişte pîinişoare, luă lampa şi trecu iarăşi în colţul unde era patul. Cînd urmăreşti un om care se află singur într-o odaie, ţi se pare că-i nebun. M-am plimbat prin curte şi m-am gîndit cît de ciudat se purta fata aceasta, singură în vizuina ei.

Cînd venea la dînsa studentul cel roşcat şi începea a vorbi cu glas scăzut, Maria se zgribulea parcă toată, se închircea şi se uita la el cu sfială, ascunzîndu-şi mîinile la spate sau sub masă. Roşcovanul nu-mi plăcea. Nu-mi plăcea de loc !

Fata cu picioarele scurte ieşi clătinîndu-se şi, strîngîndu-şi şalul în jurul trupului, mormăi către mine:

– Te poţi întoarce la brutărie.

Brutarul, care se apucase să scoată aluatul din covată, începu să-mi spună cît de mîngîioasă şi de neobosită era ibovnica lui, pe cînd eu mă gîndeam:

„Ce-are să mai fie cu mine de-aci încolo?" şi mi se părea că undeva, după un colţ, aproape de tot, mă pîndea o nenorocire.

Afacerile brutăriei mergeau aşa de bine, că Derenkov căuta acum să ia alta, mai mare, şi se hotărîse să mai tocmească un ucenic. Lucrul acesta mă bucura, fiindcă aveam de lucru pînă peste cap şi mă-ndobitoceam de-atîta oboseală.

– La brutăria cea nouă, tu ai să fii întîiul ucenic. Să ştii c-am să-i spun să-ţi dea zece ruble pe lună. Da-da.

Înţelegeam prea bine că era bucuros să mă aibă ca prim-ucenic, fiindcă nu se prea dădea în vînt după muncă, pe cînd eu munceam cu plăcere. Oboseala îmi făcea bine, îmi liniştea frămîntările sufleteşti şi-mi astîmpăra stăruitoarele cerinţe ale trupului, dar, în acelaşi timp, nu-mi da pas să citesc.

– Bine că le-ai dat dracului de cărţi, roade-le-ar guzganii să le roadă, îmi spuse maistrul. Da' cum se poate să nu visezi nimica? Adică de visat, trebuie să visezi, da' pesemne că eşti om închis de felul tău. Mare caraghioslîc. Cînd îţi istoriseşti visele, nu faci supărare nimănui. N-ai de ce te teme.

Brutarul se purta foarte bine cu mine. Mi se părea că-mi poartă chiar un fel de respect. Sau poate se temea că-s pus de stăpîn să-l urmăresc. Toate acestea, însă, nu-l împiedicau să fure regulat din marfă.

A murit bunica. Am aflat de moartea ei şapte săptămîni după ce-o îngropaseră, dintr-o scrisoare a unuia din verii mei. Prin scrisoarea aceea scurtă şi fără virgule, văru-meu mă vestea că bunica se împiedicase în pridvorul

bisericii unde cerşea, căzuse şi-şi rupsese un picior. După opt zile, piciorul i-a cangrenat. Mai tîrziu, am aflat că amîndoi verii mei, împreună cu vară-mea şi cu copiii ei, toţi tineri şi sănătoşi, trăiseră în vremea din urmă pe spinarea bunicii, care-i ţinea din pomenile ce primea şi că nu le venise în minte măcar să cheme un doctor.

Scrisoarea glăsuia:

„Am îngropat-o în ţintirimul bisericii Petropavlovski unde am petrecut-o cu toţii şi cu o grămadă de cerşetori care mult mai ţineau la dînsa şi-o boceau. Bunicul plîngea şi ne-a alungat şi-a rămas singur la mormînt iar noi ne uitam prin tufişuri cum plîngea în curînd are să moară şi el."

N-am putut plînge, da-mi aduc aminte c-am simţit trecîndu-mă fiori de gheaţă. Noaptea, pe cînd şedeam în curte pe-o stivă de lemne, m-a cuprins dorinţa stăruitoare să vorbesc cu cineva despre bunica şi să-i spun cît de inimoasă şi de deşteaptă fusese şi cum se purta cu toţi ca o mamă. Multă vreme, m-am purtat cu această dorinţă apăsătoare în suflet, dar n-am avut cui i-o spune şi, pînă la urmă, s-a stins fără s-o mărturisesc nimănui.

După mulţi ani, am citit povestirea uimitor de veridică a lui A. P. Cehov cu birjarul care-i vorbea calului de moartea băiatului său şi mi-am adus aminte de zilele acelea. Mi-a părut rău că-n timpul durerii aprige de atunci nu avusesem lîngă mine un cal, un cîine şi că nu-mi venise în minte să-mi împărtăşesc aleanul mulţimii de guzgani din brutărie, cu care mă împăcam foarte bine.

De la o vreme, începu să se rotească în jurul meu vardistul Nikiforîci, un om înalt, voinic, cu o perie de păr argintiu în cap, cu bărbuţa tunsă cu grijă şi răsfirată în evantai, şi care ţocăia cu plăcere, uitîndu-se la mine ca la un gînsac îndopat de crăciun.

– Am auzit că-ţi place să citeşti, îmi spuse el. Cam ce cărţi îţi plac? Vieţile sfinţilor, sau biblia?

Î-am răspuns că citeam şi biblia, şi ceaslovul. Aceasta îl minună peste măsură pe Nikiforîci şi pesemne că-l ului.

– Mda ? Acestea-s cărţi legiuite şi folositoare. Da' nu cumva ţi s-a întîmplat să citeşti cărţile contelui Tolstoi ? Îl citisem şi pe Tolstoi, nu însă acele cărţi ale sale care îl interesau pe poliţist.

– Acestea-s cărţi obişnuite, cum scriu toţi scriitorii. Da' lumea spune că într-unele s-ar fi luat de capul popilor. Pe acelea ar trebui să le citeşti !

Le citisem şi pe acele „unele", trase la hectograf, dar mi s-au părut plictisitoare şi ştiam că nu se cuvine să amintesc de ele poliţiei.

După cîteva discuţii în treacăt, pe stradă, bătrînul începu să mă poftească la dînsul :

– Mai treci pe la mine, la gheretă, să bem ceai.

Ştiam de bună seamă ce voia de la mine, dar tare aveam poftă să mă duc la dînsul. M-am sfătuit cu nişte oameni deştepţi şi m-am încredinţat că, dacă nu dădeam urmare îmbierilor sale, s-ar fi putut să-i stîrnesc anume bănuieli în privinţa brutăriei.

Şi iată-mă în vizită la Nikiforîci. Cam o treime din cămăruţa sa era ocupată de un cuptor rusesc, iar altă treime de un pat dublu cu polog de stambă şi cu un clit de pernuţe înfăţate în dosuri roşii. Locul care mai rămînea era împodobit cu un dulap de vase, o masă, două scaune şi o bancă, aşezată sub fereastră. Nikiforîci şedea pe bancă cu mundirul descheiat, astupînd cu trupul său singura ferestruică a încăperii ; alături de mine era nevastă-sa, o muieruşcă de vreo douăzeci de ani, cu pieptul plin, cu obrajii rumeni şi cu ochii vicleni, răutăcioşi, şi de o culoare vineţie cu totul ciudată. Buzele, roşii ca focul, făceau botişor cum fac copiii răsfăţaţi, iar glăsciorul îi era neprietenos şi rece.

– Ştiu, îmi spuse poliţistul, că la voi, la brutărie, vine fină-mea Sekleteia, o destrăbălată şi-o tîrîtură. Toate muierile-s nişte ticăloase.

– Toate ? îl întrebă nevastă-sa.

– Toate, pînă la una ! rosti hotărît Nikiforîci, zăngănindu-şi medaliile ca un cal harnaşamentul. După ce-şi sorbi ceaiul din farfurioară, mai spuse o dată cu deosebită plăcere : Toate-s nişte stricate şi nişte destrăbălate, de la cea din urmă femeie de stradă... şi pînă la împărătese. Regina din Saba a umblat două mii de verste prin pustie ca să ajungă la regele Solomon, şi asta numai din desfrînare. La fel era şi împărăteasa Ecaterina, cu toate că-i zicea cea Mare...

Şi începu a-mi spune de un rîndaş a cărui slujbă era să aprindă focurile şi care, după o noapte petrecută cu împărăteasa, a trecut dintr-o dată prin toate gradele, de la sergent la general.

Nevastă-sa îl asculta cu luare-aminte, lingîndu-şi buzele şi împingîndu-mă cu piciorul pe sub masă. Nikiforîci vorbea domol de tot, cu cuvinte pline de suc şi, fără să prind de veste, schimbă vorba :

– Iaca, este-aici, de pildă, unul Pletneov, student în anul întîi...

Nevasta lui Nikiforîci oftă şi spuse :

– N-o fi el frumos, da-i bine băiatul !

– Cine-i bine ?

– Domnul Pletneov.

– Întîi şi-ntîi, nu-i domn. Domn are să fie cînd o isprăvi învăţătura. Deocamdată-i student ca oricare altul. Avem mii de-aceştia. Şi-al doilea, ce-nseamnă că-i bine ?

– Îi vesel şi-i tînăr.

– Întîi şi-ntîi, şi-o paiaţă de la circ tot veselă-i...

– Apoi, dacă-i paiaţă, o face pentru bani.

– Gura ! Şi-al doilea, ce-i dacă-i tînăr ? Şi dulăul a fost cîndva căţel...

– Paiaţa-i ca o maimuţă.

– Ţi-am mai spus o dată : gura ! N-ai auzit ?

– Ba am auzit.

– Asta-i !

Şi, după ce-şi struni nevasta, Nikiforîci mă sfătui :

– Ar fi bine să faci cunoştinţă cu Pletneov. Îi foarte interesant.

Cum ştiam că mă văzuse cu Pletneov pe stradă, şi nu numai o dată, i-am răspuns :

– Ne cunoaştem.

– Da ? Dacă-i aşa...

În vorba lui Nikiforîci sună ciuda. Începu să se foiască tulburat pe bancă şi medaliile îi zăngăniră. Eu, care ştiam că Pletneov scotea manifeste la hectograf, eram numai urechi.

Nevastă-sa mă împingea mereu cu piciorul şi-l stîrnea cu viclenie pe bătrîn, în timp ce dînsul se umfla în pene ca un păun, rotindu-şi coada de vorbe frumoase. Zbenguielile nevestei-si mă împiedicau să-l ascult şi iarăşi nu prinsei de veste cînd îşi schimbă deodată glasul, care acum suna încet şi mai sfătos :

– Înţelegi ? Un fir nevăzut, îmi spuse el, privindu-mă drept în faţă cu nişte ochi rotunzi de parcă s-ar fi speriat de ceva. Dacă-l socoţi pe împărat drept un păianjen...

– Vai de mine ! Ce-ai spus ! exclamă nevastă-sa.

– Tu să taci, toanto ! Asta am spus-o ca să fie mai limpede şi nu ca să-l ocărăsc pe împărat. Eşti o vacă ! Scoate afară samovarul !

Nikiforîci încruntă din sprîncene, îşi îngustă ochii şi urmă cu adîncă încredinţare :

– Un fir nevăzut, ca o aţă de păianjen, porneşte din inima măriei-sale împăratul Alexandru al III-lea – celelalte titluri nu i le mai înşir – trece prin domnii miniştri, prin excelenţa-sa guvernatorul, prin toate cinurile şi ajunge pînă la mine şi pînă la cel din urmă soldat. Firul acesta leagă tot şi împleteşte tot şi ţine cu tăria lui nevăzută toată împărăţia în vecii vecilor. Iar blestemaţii de leşi, de jidovi şi unii din ruşi, cumpăraţi de vicleana regină a Angliei, caută să rupă firul unde pot, spunînd că ei ar fi, chipurile, de partea norodului.

Aplecîndu-se peste masă către mine, Nikiforîci mă întrebă în şoaptă, cu glas ameninţător :

– Ai înţeles ? Asta e ! Şi pentru ce crezi că ţi-o spun ? Meşterul tău mi te-a lăudat. Mi-a spus că eşti băiat deştept, cinstit şi că trăieşti singur cuc. Iar la voi, sus, vin studenţi şi petrec nopţile la sora lui Derenkov. De-ar veni unul, aş mai înţelege. Da' vin mulţi. Ce spui de asta ? Întrucît mă priveşte, n-am nimic cu studenţii. Azi, unul e student şi, mîine, poate fi şi substitut de procuror. Studenţii-s oameni de treabă, numai că sînt prea grăbiţi să joace şi ei un rol, iar duşmanii ţarului îi asmuţă. Pricepi ? Şi să-ţi mai spun ceva...

Nu mai apucă însă să-mi spună nimic, fiindcă, în clipa aceea, uşa fu dată de perete şi-n gheretă intră un bătrînel scurt, cu nasul roş, cu o curea în jurul capului cu părul numai cîrlionţi şi-n mînă c-o sticlă de votcă ; bătrînelul era gata ameţit.

– Ei, facem o partidă de dame ? întrebă voios bătrînelul şi-ndată începură a-i scăpăra din gură glumele ca un foc de artificii.

– Ăsta-i socru-meu, tatăl nevestei-mi, îmi spuse Nikiforîci, posomorît la faţă şi înciudat.

Am mai stat cîteva clipe, le-am spus bună ziua şi-am plecat. Femeia cea vicleană închise uşa după mine, mă pişcă şi-mi spuse :

– Ia te uită ce roşi îs norii ! Parc-ar fi de foc, nu alta.

Pe cer se mistuia un nouraş auriu.

Fără să-mi treacă măcar prin gînd să-mi jignesc dascălii, trebuie să mărturisesc că vardistul acesta mi-a lămurit structura mecanismului statului mai sugestiv şi mai convingător decît ei. Undeva sta un păianjen, de la care pornea „un fir nevăzut", care încurca şi îngreuia toată viaţa. Am învăţat repede să descopăr eu însumi nodurile tari ale acestui fir.

Seara tîrziu, după ce închise magazinul, stăpîna mă chemă la dînsa şi-mi spuse că primise însărcinarea să afle de la mine ce vorbisem cu vardistul.

– Of, doamne ! rosti ea tulburată, după ce-mi ascultă raportul amănunţit, şi prinse a alerga dintr-un colţ într-altul al odăii, clătinînd din cap. Spune-mi, meşterul nu te descoase de loc ? Amanta lui e rudă cu Nikiforîci. Aşa-i ? Trebuie să-l dăm afară.

Stam rezemat de uşorul uşii şi o priveam pe sub sprîncene. Rostise prea firesc cuvîntul „amantă" şi aceasta nu-mi plăcuse. Tot aşa nu-mi plăcu hotărîrea ei de a se descotorosi de brutar.

– Să fii cu ochii în patru, îmi spuse dînsa.

Ca totdeauna, privirea ageră a ochilor ei mă stînjenea oarecum. Aveam simţămîntul că mă-ntreabă despre un lucru asupra căruia nu eram lămurit eu însumi. O văzui deodată oprindu-se în faţa mea cu mîinile ascunse la spate :

– Spune-mi, pentru ce eşti totdeauna aşa de ursuz ?

– Mi-a murit bunica de curînd.

Asta i se păru cam caraghios. Mă întrebă zîmbind :

– Ţi-a fost tare dragă ?

– Da. Mai ai să mă întrebi şi altceva ?

– Nu.

Am plecat şi, în noaptea aceea, am scris nişte stihuri. Îmi aduc aminte că unul din versuri se repeta cu încăpăţînare :

Nu eşti ceea ce vrei să pari.

Ca urmare a celor întîmplate, au hotărît ca studenţii să-şi mai rărească vizitele la brutărie. Cum aproape că nu-i mai vedeam, nu mai aveam nici putinţa să-i întreb despre anumite lucruri pe care nu le înţelegeam din cărţile ce citeam şi, astfel, am început să însemn într-un caiet chestiunile care mă interesau. Într-una din zile, obosit cum

eram, am adormit aplecat peste caiet, iar meşterul îmi citi însemnările. Mă trezi şi-mi spuse :

– Ce te-ai apucat să scrii aici ? „Pentru ce n-a alungat Garibaldi pe rege ?" Ce-i cu Garibaldi ăsta ? Adicăte, cum poţi s-alungi pe-un rege ?

Mînios, brutarul zvîrli caietul cît colo pe lădoiul cu făină, se urcă în adîncitura din faţa ferestrei şi începu a bodogăni :

– Ian te uită ! Altă grijă n-are, caraghiosul, decît să-i alunge pe regi ! Să-ţi scoţi din cap gîndurile astea. Poftim, ce şi-a găsit dumnealui să facă, cititorul ! Apăi, acu cinci ani, jandarmii prindeau cititori de-alde tine ca pe şoareci. Da-da, aşa să ştii ! Că şi fără asta, Nikiforîci îţi cam dă tîrcoale. Lasă-te de alungat regii, că nu-s hulubi.

Brutarul vorbea astfel, fiindcă îmi voia binele, după cum socotea el ; nu puteam să-i răspund deci cum aş fi vrut, pentru că fusesem oprit să discut cu dînsul „teme primejdioase".

În oraş, o carte care îi răscolise pe toţi trecea din mînă-n mînă. Oamenii o citeau şi se certau în privinţa ei. L-am rugat pe veterinarul Lavrov să-mi facă rost şi mie de cartea cu pricina. El însă mi-a luat orice nădejde, spunîndu-mi :

– Nu, băiete, nici nu te gîndi la asta ! De altfel, zilele acestea, cartea urmează a fi citită într-un cerc. Poate că am să te iau şi pe dumneata...

De Sînta Măria Mare, pe la miezul nopţii, mergeam pe Cîmpul Arskoe, ţinîndu-mă în întuneric după silueta lui Lavrov, care păşea cu vreo cincizeci de stînjeni înaintea mea. Cu toate că pe cîmp nu era ţipenie de om, mergeam „cu băgare de seamă", cum mă sfătuise Lavrov. Fluieram, cîntam şi mă străduiam să par un meşter care „s-a ciupit" olecuţă. Pe cer pluteau alene nori negri zdrenţuiţi, printre care se rostogolea, ca o minge de aur, luna. Umbrele acopereau pămîntul, pe care băltoacele luceau ca argintul şi oţelul. Îndărătul meu, vuia mînios oraşul.

Dincolo de Academia teologică, ghidul meu se opri lîngă gardul unei livezi. M-am grăbit să-l ajung. Am sărit gardul pe tăcute și-am luat-o printr-o livadă deasă ; mergînd, atingeam ramurile copacilor din care cădeau stropi mari de apă. Ne-am oprit lîngă peretele unei case și-am bătut încetișor în oblonul bine închis al ferestrei. Un om bărbos deschise fereastra. Îndărătul lui era întuneric și nu se auzea nici un zgomot.

– Cine-i ?

– Din partea lui Iakov.

– Intrați pe-aici.

În bezna din odaie, simțeai prezența unei îngrămădiri de oameni și auzeai foșnet de haine și hîrșcîit de picioare, șoapte și cîte o tuse domoală. Cineva trase un chibrit și-mi lumină fața. O clipă, am văzut cîteva siluete întunecate șezînd pe podele, cu spatele la perete.

– Au venit toți ?

– Da.

– Trageți perdelele la ferestre ca să nu se vadă lumina prin crăpăturile obloanelor.

Se auzi un glas întrebînd cu supărare :

– Care-i deșteptul care s-a gîndit să ne adune într-o casă nelocuită ?

– Tăcere !

Într-un ungher fu aprinsă o lampă mică. Din întuneric se ivi o odaie goală, fără nici o mobilă, afară de două lăzi cu o scîndură peste ele, pe care ședeau cinci oameni, ca niște ciori înșirate pe-un zăplaz. Pe altă ladă, așezată în lung, era lampa. Pe podele, lîngă perete, mai erau alți trei oameni, iar pe prichiciul ferestrei ședea un tînăr foarte slab, pletos, cu fața palidă. Afară de tînărul acesta și de bărbatul cel bărbos, îi cunoșteam pe toți. Bărbosul spuse cu glas gros de bas că avea să ne citească broșura *Divergențele noastre* de Gheorghi Plehanov, fost membru al organizației *Narodnaia volia.*

Din întuneric se auzi glasul unuia dintre cei de pe podele :

– Știm asta !

Atmosfera de taină care mă înconjura îmi pricinuia o tulburare plăcută. Poezia misterului e cea mai înaltă dintre poezii. Mă simțeam asemenea unui credincios într-o catedrală, la slujba cea mare, și-mi veneau în minte catacombele și cei dintîi creștini. Bărbosul rostea cuvintele lămurit și basul său adînc umplea toată odaia.

– Fleacuri ! mîrîi iar cineva dintr-un ungher.

În întuneric se vedea nu știu ce obiect enigmatic și șters, de alamă, amintind un coif de oștean roman. Mi-am dat seama că trebuie să fie portița coșului sobei. În odaie prinseră a bîzîi glasuri scăzute, care se înlănțuiră treptat într-un vălmășag înfundat de vorbe, de nu mai puteai înțelege cine grăia și ce anume spunea. De pe prichiciul ferestrei, deasupra capului meu, cineva întrebă tare și cu batjocură în glas :

– Citiți odată sau ba ?

Era tînărul cel palid și pletos.

Toți amuțiră și după aceea se auzi numai vocea de bas a celui care citea. Cînd și cînd, cineva trăgea un chibrit și-n întuneric sclipeau focurile roșii ale țigărilor, luminînd fețe cu ochi îngustați sau, dimpotrivă, larg deschiși.

Citirea cărții ținu mult, încît pe toți îi cuprinse oboseala ; cît despre mine, deși îmi plăceau cuvintele scăpărînd de spirit și pline de îndrăzneală care ți se așezau în minte ușor și simplu, convingîndu-te, am ostenit tot ascultînd într-una.

Pe neașteptate, glasul cititorului se curmă și, în aceeași clipă, odaia se umplu de strigăte de mînie :

– Renegatul !

– Clinchet de tinichele !

– Asta înseamnă să scuipi în sîngele pe care l-au vărsat eroii noștri !

– Să vii cu asta după executarea lui Gheneralov [1], a lui Ulianov [2] !...

Şi iarăşi răsună de pe prichici glasul tînărului :

– Domnilor, nu se poate, rogu-vă, să înlocuiţi înjurăturile cu observaţii serioase şi concludente ?

Nu aveam iscusinţa discuţiilor şi nici nu-mi plăcea să le ascult. Mi-era, de altfel, şi greu să urmăresc salturile capricioase ale gîndirii, mai cu seamă cînd era dezlănţuită, şi mă întărîta amorul propriu, pe care nici măcar nu şi-l ascundeau, al celor care luau parte la dezbateri.

Tînărul de pe prichici se plecă spre mine şi mă-ntrebă :

– Dumneata eşti Peşkov, franzelarul ? Eu îs Fedoseev. Ar trebui să ne cunoaştem mai bine. Larma asta o să ţină mult şi n-are nici un rost. Drept vorbind, nu mai avem ce face aici. Mergem ?

De Fedoseev auzisem mai demult. Se spunea că ar fi organizatorul unui cerc de tineret deosebit de serios. Îmi plăcu şi faţa lui palidă, nervoasă şi cu ochi adînci.

Am pornit amîndoi de-a dreptul peste cîmp. Fedoseev începu să mă descoasă : dacă am cunoscuţi printre muncitori, ce cărţi citesc, dacă-mi rămîne mult timp liber. Printre altele, îmi spuse :

– Am auzit de brutăria asta a voastră. Mi se pare ciudat că dumneata te ţii de asemenea fleacuri. La ce-ţi foloseşte ?

De cîtva timp, îmi dădeam şi eu seama că toată treaba asta nu-mi era de nici un folos. I-am mărturisit-o. Mi s-a părut că vorbele mele l-au bucurat. La despărţire, mi-a

[1] *V. D. Gheneralov* (1867—1887) — membru al organizaţiei narodnice *Narodnaia volia*, a luat parte la pregătirea atentatului împotriva ţarului Alexandru al III-lea. A fost condamnat la moarte şi executat.

[2] *A. I. Ulianov* (1866—1887) — fratele mai mare al lui V. I. Lenin, membru al organizaţiei narodnice *Narodnaia volia*. Pentru participare la pregătirea atentatului împotriva lui Alexandru al III-lea a fost condamnat la moarte şi spînzurat la 8 mai 1887.

strîns mîna cu putere şi mi-a spus cu un zîmbet senin că a doua zi va pleca din oraş pentru vreo trei săptămîni, dar, la întoarcere, avea să-mi dea de ştire unde să ne întîlnim.

Afacerile brutăriei mergeau cum nu se poate mai bine ; ale mele, însă, tot mai prost. Ne mutaserăm într-o altă brutărie şi numărul îndatoririlor mele sporise. Trebuia să muncesc în brutărie, să duc chifle la clienţi, la Academia de teologie şi la Institutul de fete nobile. Fetele îşi alegeau din coşul meu chiflele şi-mi băgau biletele şi de multe ori citeam pe foile de hîrtie frumoasă, aşternute cu scris copilăresc, tot felul de măscări. Aveam un simţămînt ciudat cînd această voioasă mulţime de domnişoare curăţele, cu ochi nevinovaţi, îmi înconjurau coşul şi se strîmbau cu drăgălăşenie, răscolind cu mînuţele lor trandafirii grămada de chifle. Mă uitam la ele şi căutam să ghicesc care dintre ele îmi scria biletele neruşinate fără să înţeleagă, poate, tîlcul lor urît. Îmi aminteam de „murdarele case de desfătare“ şi mă gîndeam :

„Să se-ntindă oare din casele acelea pînă aici «firul nevăzut» ?“

Una din ele, o fată oacheşă, cu pieptul plin şi cu părul împletit într-o coadă groasă, mă opri într-o zi pe coridor şi-mi şopti cu grabă :

– Îţi dau zece copeici dacă duci biletul acesta la adresa de pe plic.

Ochii negri şi blînzi i se umplură de lacrimi şi fata mă privea, muşcîndu-şi tare buzele. Obrajii şi urechile i se făcuseră roşii ca para focului.

Am respins cu curtenie cele zece copeici şi am dus biletul la feciorul unuia din membrii tribunalului, un student deşirat, purtînd în obraji roşeaţa caracteristică celor bolnavi de oftică. Studentul numără o jumătate de rublă în bănuţi de aramă şi-mi întinse banii. Neprimindu-i, dădu să şi-i vîre în buzunarul pantalonilor, dar nu nimeri şi gologanii se rostogoliră pe podele.

Studentul se uita zăpăcit cum gologanii de două și de cinci copeici se duceau de-a dura în toate părțile și își freca mîinile așa de tare, încît i se auzeau trosnind oasele degetelor. Apoi oftă din adîncul pieptului și bolborosi :

– Ce să fac ? Ei, la revedere. Rămîne să mă mai gîndesc...

Nu înțelegeam la ce urma să se mai gîndească, dar știu că am avut un simțămînt de adîncă părere de rău față de fată. Nu mult după aceea, dînsa a dispărut din institut și abia după vreo cincisprezece ani am întîlnit-o în Crimeea, unde era profesoară de liceu. Era tuberculoasă și vorbea despre toate cu răutatea necruțătoare a unei ființe pe care viața a rănit-o adînc.

După ce isprăveam de împărțit chiflele, mă culcam și, către seară, mă apucam iarăși de muncă în brutărie pentru ca, la miezul nopții, să scot altă marfă : pentru prăvălie. Brutăria era așezată lîngă teatrul orașului și, cînd ieșeau de la spectacol, oamenii se abăteau pe la noi și stingeau pateurile calde. După aceea, mă apucam să frămînt aluatul pentru bohancele de pîine albă și pentru franzele. Nu era șagă să frămînți singur, cu mîinile, cincisprezece-șaisprezece puduri de făină.

Mai trăgeam un somn de vreo două-trei ceasuri și porneam iarăși să împart chiflele.

Treaba asta o făceam necontenit, zi de zi.

De la o vreme, ardeam de nerăbdare să semăn și eu în lume „înțelepciunea, dreptatea și adevărurile eterne". Eram sociabil, știam să povestesc cu vioiciune, iar fantezia mea era mereu stîrnită de cele ce mi se întîmplau și de cele ce citeam. Nu-mi trebuia mare lucru ca să alcătuiesc dintr-un fapt obișnuit o povestire interesantă, la temeiul căreia unduia capricios „firul cel nevăzut". Cunoșteam niște muncitori de la fabricile Krestovnikov și Alafuzov. Mai cu osebire, mă împrietenisem cu un oarecare Nikita Rubțov, țesător bătrîn, om deștept și cu sufletul veșnic frămîntat, care lucrase la mai toate țesătoriile mari din Rusia.

– Măi, dragul meu Lexei Maximîci, prostuțule, suveicuța mea cea nouă, sînt cincizeci și șapte de ani de cînd cutreier pămîntul, îmi spunea el cu glas înăbușit, cu o licărire de zîmbet în ochii lui cenușii și bolnavi, ascunși după niște ochelari fumurii, legați de el însuși cu o sîrmă de aramă care-i lăsa la rădăcina nasului și după urechi urme de cocleală. Țesătorii îl porecliseră Neamțul, fiindcă-și rădea barba, lăsînd să-i crească mustața țepoasă și un smoc des de păr cărunt sub buza de jos. De statură potrivită și cu pieptul larg, era plin de-o veselie în care se amesteca și o oarecare tristețe.

– Îmi place circul, îmi spunea el, înclinîndu-și capul cu scăfîrlia pleașă pe umărul stîng. Ai văzut cum învață acolo tot felul de lucruri caii și celelalte animale ? Asta îți aduce oarecare liniște. Înseamnă că și pe oameni îi vei putea învăța să se folosească de judecata lor. Cei de la circ momesc animalele cu zahăr. Noi zahărul îl putem cumpăra de la băcan. Da' vezi că noi avem nevoie de zahăr pentru suflet, adică de mîngîiere. Așadar, măi băiete, trebuie să ne purtăm cu binișorul, iar nu cu bîta, cum s-a statornicit obiceiul printre oameni. Așa-i ?

Bătrînul acesta, însă, nu era nicidecum blînd cu oamenii, ci le vorbea jumătate cu dispreț, jumătate în batjocură ; în discuții, îi plăcea să cîrtească într-una, scoțînd sunete monosilabice și căutînd cu tot dinadinsul să-i jignească pe cei cu care sta de vorbă. Îl cunoscusem la o berărie, unde niște oameni se pregăteau să-l cotonogească, ba chiar încasase cîțiva pumni. Am sărit în apărarea lui și l-am scos de acolo.

– V-au lovit tare ? l-am întrebat, mergînd alături de el prin întuneric sub ploaia de toamnă care țîrîia mărunt.

– Ei, parcă asta-i bătaie ! îmi răspunse el nepăsător. Da' pentru ce mă iei cu „dumneavoastră" ?

Așa s-a legat prietenia noastră. La început, își bătea joc de mine cu duh și iscusință. Cînd i-am vorbit însă despre rolul pe care-l joacă în viața noastră „firul cel nevăzut", bătrînul grăi îngîndurat :

– Ian te uită ! Știi că nu ești prost ? Nu-nu. De loc ! Și de-atunci a început să se poarte față de mine cu o blîndețe părintească, chemîndu-mă pe numele meu și al tatei.

– Gîndurile tale, măi Lexei Maximîci, or fi ele drepte, numai că n-are să te creadă nimeni, drăguțule, fiindcă nu le dă mîna...

– Dar dumneata mă crezi ?

– Eu îs cîinele nimănui și pe deasupra și ciuntit de coadă. Da' norodul îi alcătuit din cîini ținuți la lanț, care mai au și coada plină de scaieți : neveste, copii, armonici și tot felul de calabalîcuri, și toți acești dulăi nu mai pot după cușca lor. Oricum, tot n-au să te creadă. La noi, la fabrica Morozov, s-a întîmplat odată o mare dandana. Celui care iese în frunte, îi dau la cap. Numai că, vezi dumneata, fruntea nu-i șezut și, dacă te-a pocnit o dată, apoi să știi că te doare multă vreme.

Rubțov însă începu să vorbească altfel cînd îl cunoscu pe lăcătușul Iakov Șapoșnikov, muncitor la fabrica Krestovnikov. Iakov, care era ofticos, cînta la chitară și cunoștea bine biblia, îl uimi prin ciudatul lui fel de a nega existența lui dumnezeu. Și, scuipîndu-și peste tot locul zdrențele plămînilor putrezi, se silea să dovedească cu patimă :

– Întîi și-ntîi, nu-s nicidecum făcut „după chipul și asemănarea lui dumnezeu", căci de știut nu știu nimica, nu pot face nimica și nici om bun nu-s. Nu. Nu-s bun de loc. Al doilea, dumnezeu nu știe cît de greu o duc sau poate că știe, da' nu mă poate ajuta sau mă poate ajuta, da' nu vrea. Al treilea, dumnezeu nu-i atotputernic, atotștiutor și milostiv, ci, mai bine zis, nu există. Dumnezeu îi născocit, după cum, de altfel, îs născocite

toate. Toată viața-i o născocire. Oricum o fi, de amăgit pe mine nu poți să mă amăgești.

Mai întîi, Rubțov rămase mut de uimire, apoi îl apucă furia, se făcu pămîntiu la față și începu să înjure de mama focului. Iakov însă îl dezarmă cu citate slavone din biblie, silindu-l să amuțească descumpănit.

Cum deschidea gura, Șapoșnikov lua o înfățișare fioroasă. Fața-i era oacheșă, cu trăsături fine, părul creț și negru, ca la țigani, iar între buzele vinete îi sclipeau dinții ca de lup. Ochii întunecați, care-mi aminteau pe acei ai bolnavului de grandomanie, cătau potrivnicului drept în față și cu greu puteai să le înfrunți privirea grea și apăsătoare.

Pe cînd ne întorceam de la Iakov, Rubțov îmi spuse ursuz :

– Nu știu să fi vorbit cineva pîn-acu în fața mea împotriva lui dumnezeu. N-am auzit pe nimeni. Multe am auzit, dar asemenea vorbe nu. Mă tem că omul acesta n-o mai duce mult. Îmi pare rău de dînsul ! L-ai văzut cum se încinge de parcă scapără scîntei ?... Mare comedie, măi frate !

Rubțov s-a împrietenit repede cu Iakov și a început să se frămînte și să clocotească, frecîndu-și, ca de obicei, ochii bolnavi cu degetele.

– Așaa !... îmi spunea Iakov c-un zîmbet de batjocură. Va să zică, l-ați scos pe dumnezeu la pensie ? Hm. Cît privește țarul, am eu, măi drăguțule, părerea mea. Pe mine nu mă supără țarul nici atîtica ! Nu-i vorba aicea de țar, ci de stăpîni. Eu m-aș împăca cu orice țar, chiar și cu Ivan cel Groaznic. Poftim, domnește, dacă-ți place !... Numai să mă lași să mi-i joc pe stăpîni cum știu eu ! De-ai face asta, te-aș lega de tron cu lanțuri de aur și m-aș ruga lui dumnezeu pentru tine.

După ce a citit *Foame-împărat,* mi-a spus :

– Totu-i cum nu se poate mai adevărat !

Cînd a dat întîiaşi dată de o broşură litografiată, m-a întrebat:

– Da' frumos îi scrisă! Cine ţi-a scris-o? Spune-i că-i mulţumesc[1].

Rubţov era veşnic stăpînit de setea de a şti. Urmărea cu încordare cuvintele de hulă cu care Şapoşnikov îl năruia pe dumnezeu şi asculta ceasuri de-a rîndul ce-i istoriseam eu din cărţi, rîdea cu hohote, cu capul dat pe spate şi cu mărul lui Adam ieşit la iveală, şi se minuna plin de entuziasm:

– Iscusită e mintea omului! Tare iscusită!

Citea cu anevoinţă din pricina ochilor bolnavi care-l stînjeneau, însă, ştia şi el foarte multe lucruri şi adesea mă minunam de cunoştinţele lui.

– Au ei, nemţii, un dulgher al lor, om foarte înţelept, pe care îl cheamă pînă şi regele lor să-i ceară sfatul.

Tot întrebîndu-l, am aflat că era vorba de Bebel[2].

– Da' de unde ai aflat dumneata de el? l-am întrebat.

– Iacă, am aflat, mi-a răspuns scurt Rubţov, scărpinîndu-şi cu degetul cel mic creştetul plin de teşituri.

Şapoşnikov nu se îngrijea de fel de haosul vieţii grele pe care o duceau oamenii. Era prins cu desăvîrşire de gîndul cum să-l nimicească pe dumnezeu, îşi bătea joc de popime şi, mai cu seamă, îi ura pe călugări.

Într-una din zile, Rubţov l-a întrebat prieteneşte:

– Ce-ai tu, Iakove, de tot urli împotriva lui dumnezeu?

Şapoşnikov îşi ieşi din fire şi începu să răcnească şi mai furios:

---

[1] Mulţumesc, Alexei Nikolaevici Bah! (N. aut.).

[2] *August Bebel* (1840–1913) – cunoscut militant al mişcării muncitoreşti germane şi internaţionale, unul din întemeietorii partidului social-democrat din Germania. În tinereţe fusese strungar în lemn (n. ed.).

– Da' ce mă împiedică să urlu? Aproape douăzeci de ani, am crezut şi-am trăit în frica lui dumnezeu. Am tot răbdat, fiindcă nu puteam să cricnesc. Aşa era rînduiala de sus. Eram legaţi. Cînd m-am apucat şi-am citit biblia cu de-amănuntul, am văzut că toate erau născociri. O născocire, măi Nikita, şi atîta tot!

Şi, fluturînd mîna de parcă voia să rupă „firul cel nevăzut", adăugă aproape plîngînd:

– Iacă, de asta mor eu cu zile!

Mai aveam şi alte cunoştinţe interesante. Adesea, trăgeam cîte o fugă la vechii mei tovarăşi de la simigeria lui Semeonov, care mă primeau bucuroşi şi mă ascultau cu plăcere. Rubţov însă locuia în mahalaua Amiralităţii, iar Şapoşnikov în mahalaua tătărască, hăt departe, dincolo de Kaban, cam la cinci verste unul de altul, şi pe amîndoi îi vedeam destul de rar. Mi-era cu neputinţă să-i chem la mine, fiindcă n-aveam unde primi oaspeţi şi, pe lîngă asta, meşterul brutar cel nou, un soldat lăsat la vatră, era prieten cu nişte jandarmi. Curtea jandarmeriei era vecină cu a noastră şi vlăjganii în „mundire albastre" săreau gardul şi veneau să ia chifle pentru colonelul Hangardt şi pîine pentru dînşii. Apoi mi se pusese în vedere să nu mă prea bag printre oameni ca să nu atrag luarea-aminte asupra brutăriei.

Îmi dădeam seama că munca mea nu mai avea acum nici un rost. Se întîmpla tot mai des ca oamenii, fără să se sinchisească de mersul afacerii, să scoată toţi banii din casă cu atîta nepăsare, încît, cîteodată, nu aveam nici cu ce plăti făina. Derenkov îşi trăgea bărbuţa şi zîmbea plictisit:

– Tare mă tem c-o să dăm faliment.

O ducea şi el destul de prost. Nastia cea roşcată umbla „grea", scuipa ca o mîţă furioasă şi-i împungea pe toţi cu privirea veşnic mîniată a ochilor ei verzi.

Păşea drept către Andrei, de parcă nici nu-l vedea, iar el, cu un zîmbet de batjocură şi în acelaşi timp parcă vinovat, se trăgea deoparte şi ofta.

Cîteodată, venea să mi se plîngă :

– Treaba asta a noastră nu-i serioasă. Fiecare ia ce pofteşte fără nici o socoteală, ca din averea lui. Uite, abia mi-am cumpărat o jumătate de duzină de ciorapi şi îndată au şi pierit.

Povestea cu ciorapii era de rîs, dar nu-mi venea să rîd, fiindcă vedeam cum se zbătea un om modest şi dezinteresat, străduindu-se să ducă mai departe o afacere folositoare, în vreme ce toţi ceilalţi, cu nepăsarea şi nesocotinţa lor, o dărîmau. Derenkov nu aştepta recunoştinţă de la oamenii pe care îi ajuta, însă avea tot dreptul să le ceară o purtare mai grijulie şi mai prietenoasă faţă de dînsul. Şi tocmai de asta n-avea parte. Familia i se risipi în scurtă vreme. Taică-său căzu în mania religioasă, frate-său cel mic se apucase de băutură şi se ţinea de fete, iar soră-sa se purta ca o străină. Pesemne că în dragostea ei cu studentul cel roşcovan se simţea nefericită. O vedeam adesea plînsă şi cu ochii umflaţi şi prinsesem ură pe student.

Mi se părea că mă-ndrăgostisem de Maria Derenkova. Mai eram îndrăgostit şi de-o vînzătoare a noastră, Nadejda Şcerbatova, o fată grasă, cu obrajii rumeni, totdeauna c-un zîmbet blînd pe buze. Îndrăgostit eram, de altfel, în general. Vîrsta, firea şi viaţa mea încîlcită cereau neapărat să mă apropii de-o femeie, treabă care era mai degrabă oarecum tîrzielnică decît prea timpurie. Aveam neapărată nevoie de mîngîierile unei femei sau, cel puţin, de bunăvoinţa ei prietenească. Trebuia să-i vorbesc deschis despre mine, iar ea să mă ajute a mă descurca în vălmăşagul gîndurilor mele dezlînate şi-n haosul de impresii care-mi umpleau sufletul.

Prieteni n-aveam. Oamenii, care mă priveau drept un aluat ce trebuia plămădit, nu-mi prea trezeau simpatia şi

nu mă-mbiau să fiu deschis cu ei. Cînd începeam să le vorbesc despre un lucru care nu-i interesa, mă sfătuiau :

– Lasă-te mai bine de asta !

Într-una din zile, l-au arestat pe Guri Pletneov şi l-au trimis la Petersburg, la închisoarea „Kresti". Vestea aceasta am aflat-o întîi de la Nikiforîci, pe care l-am întîlnit pe stradă în zori de zi. Venea către mine dus pe gînduri şi cu o înfăţişare măreaţă, cu pieptul plin de decoraţii, de parcă se întorcea de la paradă. Ducînd mîna la chipiu, trecu mai departe, dar se opri numaidecît şi-mi spuse supărat, din spate :

– Astă-noapte, l-au arestat pe Guri Alexandrovici.

Şi, dînd din mînă a necaz, se uită în jurul lui şi apoi adause cu glas scăzut :

– De-acu-i pierdut băiatul !

Mi se păru că-n ochii lui vicleni sclipeau lacrimi.

Ştiam că Pletneov se aştepta să fie arestat. Mă prevenise şi stăruise chiar să nu mai căutăm să ne întîlnim cu dînsul nici eu, nici Rubţov, cu care se împrietenise tot atît de mult ca şi cu mine.

Nikiforîci, cu capul în pămînt şi cu ochii în jos, m-a întrebat parcă în silă :

– De ce nu mai treci pe la mine ?

Seara, m-am dus la el. Tocmai atunci se trezise din somn. L-am găsit şezînd pe pat şi bînd cvas, iar nevastă-sa, aplecată la ferestruică, îi cîrpea pantalonii.

– Asta e ! începu vardistul, scărpinîndu-şi pieptul acoperit cu o blană ca de urs şi uitîndu-se la mine îngîndurat. L-au arestat. Au găsit la el o cratiţă în care fierbea cerneală pentru tras manifeste împotriva ţarului.

Apoi scuipă pe podea şi strigă furios la nevastă-sa :

– Dă-mi pantalonii !

– Îndată, răspunse femeia fără a întoarce capul.

– Îi pare rău de el. Plînge, spuse bătrînul, arătînd din ochi către nevastă-sa. Şi mie-mi pare rău. Stau şi mă-ntreb : ce poate să facă un student împotriva ţarului ?

Începu să se îmbrace și adăugă :

– Ies pentru un minut... Tu pune samovarul.

Nevastă-sa rămase locului nemișcată, cu ochii pe geam. Cum pieri bătrînul pe ușa gheretei, femeia se întoarse repede, întinse către ușă pumnul strîns și șuieră cu o mînie cumplită printre dinții rînjiți :

– Stîrv bătrîn !

Fața-i era umflată de plîns și ochiul stîng aproape închis de-o vînătaie mare. Sări în sus, se apropie de cuptor și, plecată peste samovar, șuieră :

– Am să-l înșel ! Am să-l înșel pîn' ce are să urle de durere. Ca lupul are să urle ! Tu să nu-i dai crezare. Să nu crezi o vorbă din tot ce spune. Vrea să te prindă. Minte. Nu-i pare rău de nimeni. Vînătorul ! Știe totul despre voi. Doar din asta trăiește. Asta-i plăcerea lui : să prindă oameni...

După aceea veni lîngă mine și-mi spuse c-un glas de parc-ar fi cerut pomană :

– De ce nu mă mîngîi ? Ai ?

Femeia asta nu-mi plăcea, dar ochiul cu care mă privea era atît de trist și de mînios, încît am strîns-o în brațe și i-am netezit părul aspru, ciufulit și unsuros.

– Pe cine urmărește acu ?

– Niște oameni care stau la un han de pe Rîbnoriadskaia.

– Nu cumva le știi numele ?

Ea îmi răspunse zîmbind :

– Și ce te-ai face dacă i-aș spune ce m-ai întrebat ! ? Iacătă-l că vine. Pe Gurocika, tot el l-a denunțat...

Și, dintr-o săritură, ajunse lîngă cuptor.

Nikiforîci aduse o sticlă de votcă, dulceață și pîine. Ne-am așezat să bem ceai. Marina ședea lîngă mine și mă servea cu blîndețe stăruitoare, privindu-mă țintă cu ochiul cel teafăr, în timp ce bărbatu-său căuta să mă-ncredințeze :

– Firul acesta nevăzut a pătruns pînă-n inimile și-n oasele oamenilor. Ia încearcă să-l smulgi, să-l rupi ! Pentru popor, țaru-i ca un dumnezeu.

Și deodată mă-ntrebă :

– Uite, ai citit tot felul de cărți, evanghelia. Ce crezi, mă rog ? Să fie adevărat tot ce scrie acolo ?

– Nu știu.

– Eu socot că acolo-s tot felul de lucruri de prisos și încă destul de multe. De pildă, ce spune despre săraci ? Cic-ar fi fericiți... Da' cum să fie fericiți ? Asta o spune așa, numai ca s-o spună. Și, îndeobște, sînt acolo multe lucruri despre săraci pe care nici nu le înțelegi. Trebuie să știi să deosebești pe omul sărac de cel scăpătat. Dacă omul e sărac, apoi e și rău ; dacă-i scăpătat, poate să fie nefericit. Așa și trebuie să-i judeci. Îi mai bine așa.

– Și de ce-i mai bine ?

Nikiforîci mă cercetă din ochi, tăcu preț de-o clipă, și iar începu să-și depene lămurit și cu glas răspicat niște gînduri care se vedea cale de-o poștă că erau bine cîntărite :

– În evanghelie, e prea multă milă. Iar mila-i și ea lucru vătămător. Așa cred eu. Mila cere cheltuieli uriașe ca aziluri, închisori, case de nebuni, ca să adăpostești în ele niște oameni de prisos, ba chiar și vătămători. Dacă-i vorba să ajuți pe cineva, trebuie să-i ajuți pe cei voinici și sănătoși ca să nu-și părăduiască puterea degeaba. Și, cînd colo, noi îi ajutăm pe cei slabi ! Da' cine-i în stare să facă dintr-un slăbănog un om în toată puterea ? Din pricina acestei orînduieli, cei puternici slăbesc, iar slăbănogii le stau în spinare. Uite, cu asta ar trebui să ne îndeletnicim. Multe lucruri ar trebui schimbate. Oamenii trebuie să înțeleagă că viața și-a întors de mult fața de la evanghelie și acu își are mersul ei. Iaca, vezi de ce s-a prăpădit Pletneov ? De milă. Cerșetorilor le dăm de pomană, iar studenții se prăpădesc. Spune și tu, înțelepciune-i asta ?

Era întîia dată cînd auzeam asemenea gînduri rostite într-o formă atît de aspră. Mă ciocnisem eu și mai înainte de ele, fiindcă sînt mult mai trainice și mai răspîndite decît îi place lumii să creadă. Peste vreo șapte ani, cînd am ajuns să-l citesc pe Nietzsche, mi-am adus aminte foarte bine de filozofia vardistului din Kazan. Și, pentru că veni vorba, vreau să spun că rar mi se întîmplă să găsesc în cărți gînduri pe care să nu le fi auzit mai înainte în viață.

Bătrînul „vînător de oameni" vorbea înainte, bătînd cu degetul darabana pe marginea tăvii în tactul vorbelor. Fața uscată i se încrunta cu asprime, însă acu nu se mai uita la mine, ci în oglinda de alamă a samovarului frecat lună.

– Îi timpul să te duci, îi aduse aminte a doua oară nevastă-sa.

El însă nu-i răspunse, ci urmă a-și înșirui strîns cuvintele pe firul gîndului și, fără să-mi dau seama, mă trezii că gîndul omului apucase altă cale :

– Tu ești băiat deștept și cu carte. Nu-i de tine să fii brutar. Ai putea cîștiga tot atîția bani și-n altă slujbă, de pildă, în slujba măriei sale... țarul...

Tot ascultîndu-l, mă gîndeam cam cum aș putea să-i vestesc din vreme pe oamenii din Rîbnoriadskaia că Nikiforîci îi urmărește. În hanul acela locuia Serghei Somov, despre care auzisem multe lucruri interesante și care se întorsese nu demult din surghiun, de la Ialutorovsk.

– Oamenii deștepți trebuie să trăiască laolaltă, ca albinele în stup și viespile în viespar. În slujba împăratului...

– Ia vezi, că-s ceasurile nouă, spuse femeia.

– Ei, drace !

Nikiforîci se ridică și-și încheie mundirul :

– Nu-i nimic. Iau o birjă. La revedere, frate. Mai vino pe la mine. N-ai de ce te sfii...

Cînd am ieșit din gheretă, mi-am spus cu hotărîre că n-am să mă mai duc niciodată „în vizită" la Nikiforîci.

Deși era interesant, bătrînul mă îngrețoșa. Vorbele lui despre răul pe care-l pricinuia mila mă tulburaseră adînc și mi-au rămas întipărite în minte. Simțeam într-însele un oarecare adevăr, dar mă cuprindea o ciudă nespusă cînd mă gîndeam că acest adevăr venea de la un polițist.

Tema aceasta sluji multă vreme la discuții. Una din ele îmi pricinui o grea tulburare.

Se ivise în oraș un „tolstoian", întîiul pe care îl întîlneam, un om înalt și uscățiv, cu fața oacheșă, c-o țăcălie neagră ca de țap și cu niște buze groase ca de negru. Umbla încovoiat, cu ochii în pămînt, dar cînd și cînd își dădea pe spate, cu o mișcare iute, capul chel și te ardea cu focul pătimaș al ochilor lui întunecați și umezi. În această privire pătrunzătoare ardea ceva vecin cu ura. Discuțiile au urmat în casa unui profesor universitar, unde se strînsese mult tineret, printre care se afla și un preot subțirel și elegant, cu rantie de mătase, profesor la Academia de teologie. Rantia îl prindea foarte bine, scoțîndu-i la iveală paloarea și frumusețea feței, luminate de zîmbetul neprietenos al ochilor cenușii și reci.

Tolstoianul vorbi îndelung de veșnicia marilor adevăruri ale evangheliei. Glasul îi era cam înfundat, frazele scurte, dar cuvintele sunau tăios și simțeai în ele puterea unei credințe sincere. Vorbitorul le însoțea cu un gest al mîinii stîngi, plină de păr, un gest mereu același, de parc-ar fi dat cu coasa, în timp ce dreapta o ținea mereu în buzunar.

– Parc-ar fi actor, șopti cineva de lîngă mine.

– Da, e foarte teatral...

Nu mult înainte de aceasta, citisem o carte, dacă nu mă înșel de Drepper, despre lupta catolicismului împotriva științei, și mi se părea că înaintea noastră vorbea unul din acei fanatici care cred că lumea ar putea fi salvată prin puterea dragostei și care, în marea lor milă față de oameni, sînt gata să-i înjunghie și să-i ardă pe rug.

Tolstoianul purta o rubașcă albă cu mîneci largi, iar pe deasupra un fel de halat cenușiu, vechi, îmbrăcăminte

care-l făcea să se deosebească de toţi cei de faţă. Cînd ajunse la sfîrşitul predicii sale, strigă :

– Aşadar, cu cine sînteţi ? Cu Cristos, sau cu Darwin ?

Întrebarea aceasta o aruncase ca o piatră în colţul unde se înghesuia tineretul şi de unde băieţii şi fetele îl priveau cu teamă şi cu admiraţie. Se vedea că discursul său îi uluise pe toţi. Oamenii stăteau cu capetele plecate, tăcuţi şi îngînduraţi. Tolstoianul îşi trecu peste ei privirea arzătoare şi adăugă cu asprime :

– Numai fariseii pot încerca să împace aceste două concepţii de neîmpăcat. Încercînd aceasta, nu fac alta decît să se mintă singuri, ba întorc şi capul altora cu minciunile lor...

În clipa aceea se ridică preotul cel tînăr, îşi dădu în sus mînecile rantiei şi începu să vorbească lin, cu o politeţe veninoasă şi cu un zîmbet plin de îngăduinţă :

– După cum văd eu, în privinţa fariseilor, dumneavoastră împărtăşiţi părerea vulgară, care nu-i numai grosolană, dar şi cu desăvîrşire greşită...

Spre nespusa mea uimire, preotul începu a dovedi că fariseii erau adevăraţii şi cinstiţii păstrători ai legii poporului iudeu şi că, în lupta pe care o duceau împotriva duşmanilor legii, erau totdeauna urmaţi de popor.

– Citiţi-l, de pildă, pe Josephus Flavius...

Tolstoianul sări ca şi ars şi, secerîndu-l pe Flavius cu un gest larg şi distrugător, strigă :

– Popoarele merg şi astăzi cu duşmanii lor împotriva celor care li-s prieteni. Şi asta nu din voia lor, ci fiindcă-s silite, fiindcă-s mînate din urmă. Ce-mi pasă mie de Flavius al dumitale ?

Preotul cel tînăr şi ceilalţi vorbitori fărîmiţară tema generală a discuţiei în amănunte tot mai mici, pînă ce ea dispăru fără urmă.

– Adevărul e dragoste, spunea tolstoianul, în timp ce scăpăra din ochi ură şi dispreţ.

Eram îmbătat de sunătoarele cuvinte ale tolstoianului, dar nu le puteam prinde tîlcul. Furtuna pe care o stîrneau făcea să mi se clatine pămîntul sub picioare şi ajunsesem să-mi spun cu deznădejde că eram cel mai prost şi mai neînzestrat om de pe lume.

Tolstoianul îşi şterse faţa roşie şi asudată şi strigă cu glas fioros :

– Aruncaţi cît colo evanghelia şi uitaţi de dînsa, ca să nu minţiţi. Răstigniţi-l pe Cristos a doua oară. Asta, măcar, ar fi o treabă mai cinstită.

În faţa mea se punea întrebarea : cum vine asta ? Dacă viaţa e o luptă neîntreruptă pentru fericirea omului cît trăieşte pe pămînt, mila şi dragostea să nu aibă oare alt rost decît acela de-a împiedica izbînda acestei lupte ?

Am aflat apoi numele tolstoianului, căruia îi zicea Klopski, şi am mai aflat şi unde trăsese, iar a doua zi, în amurg, m-am înfiinţat la dînsul. Îşi găsise gazdă la două fete, moşierese, cu care l-am şi găsit în grădină stînd la masă la umbra unui tei bătrîn, uriaş. Purta pantaloni albi şi o rubaşcă tot albă, descheiată, care lăsa să i se vadă pieptul păros. Nalt, uscăţiv şi colţuros cum era, se potrivea foarte bine cu apostolii care pribegeau propovăduind adevărul, aşa cum mi-i închipuiam eu.

Tolstoianul mînca cu o linguriţă de argint zmeură cu lapte dintr-o farfurie. Înghiţea cu poftă, plescăind din buzele-i groase şi, după fiecare înghiţitură, îşi sufla stropii albi rămaşi pe mustăţile rare ca de motan. Una din surori stătea lîngă masă şi-l servea ; cealaltă se rezemase de trunchiul teiului cu mîinile încrucişate pe piept şi se uita, visătoare, la cerul fierbinte prin vîrtejurile de colb. Amîndouă purtau rochii liliachii, subţiri şi semănau aşa de bine că nu le puteai deosebi.

Tolstoianul îmi vorbi cu prietenie şi plăcere despre puterea creatoare a dragostei. Omul trebuia să caute a creşte în sufletul său acest simţămînt, singurul în stare să

„lege pe om de spiritul lumii" prin iubirea care-i împrăștiată pretutindeni în viață.

– Numai cu aceasta poți lega omul. Cine nu iubește nu poate înțelege viața. Cei ce spun că legea vieții e lupta sînt suflete oarbe, osîndite la pieire. Cum focul nu poate fi stins prin foc, nici răul nu poate învinge puterea răului.

Apoi, cînd cele două fete, cu mîinile petrecute pe după mijloc, s-au îndreptat către casă, în fundul grădinii, tolstoianul le privi din urmă cu ochi îngustați și mă întrebă :

– Dar tu cine ești ?

După ce mă ascultă, începu să bată toba cu degetele în masă și-mi spuse că omul e peste tot același și nu trebuie să năzuiască a-și schimba locul ducîndu-se aiurea, ci să-și deprindă sufletul în dragostea de oameni.

– Cu cît omul e mai jos, cu atîta-i mai aproape de adevăratul adevăr al vieții și de sfînta ei înțelepciune...

Mă cam îndoiam că omul acesta știa ceva din „sfînta înțelepciune" a vieții. Cum simțeam însă că se cam plictisește cu mine, am tăcut. El mă cercetă cu o privire de parcă i-ar fi fost scîrbă de mine, își împreună mîinile după ceafă, își întinse picioarele și închise obosit ochii. Apoi începu a mormăi ca din vis :

– Supunerea în fața dragostei... Legea vieții...

Deodată tresări, prinse a da din mîini ca și cînd ar fi vrut să prindă ceva din aer, și-și aținti privirea speriată asupra mea :

– Ce-i ?... Iartă-mă, sînt ostenit.

Închise iarăși ochii și-și încleștă dinții dezvăluiți, de parcă l-ar fi fulgerat o durere mare. Buza de jos i se lăsă către bărbie, cea de sus zvîcni către nas și mustața țepoasă, de un negru albăstrui, i se zbîrli deodată.

Am plecat c-un simțămînt de dușmănie față de acest om și cu o nelămurită îndoială în privința sincerității lui.

Peste cîteva zile duceam, dis-de-dimineață, niște chifle unui docent pe care îl cunoșteam, holtei și bețiv ; aici l-am întîlnit încă o dată pe Klopski. Pesemne că nu dormise

toată noaptea. Cu fața vînătă și ochii înroșiți și umflați, mi se păru că-i beat. Docentul, doborît de băutură, plîngea. Ședea pe podea numai în cămașă și izmene, cu o chitară în mînă, în mijlocul unui vălmășag de mobile mutate de la locul lor, de sticle de bere, de haine zvîrlite peste tot locul, și se clătina, mîrîind într-una :

– În-durrare !...

Klopski, la rîndul lui, striga cu asprime și mînie în glas :

– Aici nu există îndurare ! C-om pieri din pricina dragostei sau c-om fi zdrobiți în lupta pentru dragoste, totuna-i, fiindcă, oricum, sîntem sortiți pieirii !...

Tolstoianul mă apucă de umeri, mă trase în odaie și-i spuse docentului :

– Uite, întreabă-l ce vrea. Întreabă-l, poate caută dragostea de oameni.

Docentul se zgîi la mine cu ochii lăcrimoși și-i răspunse rîzînd :

– Dar ăsta-i băiatul cu chiflele... I-s dator niște bani.

Clătinîndu-se, docentul vîrî mîna în buzunar, scoase o cheie și mi-o întinse, zicîndu-mi :

– Na ! Ia tot ce găsești !

Dar tolstoianul luă cheia și-mi făcu un semn din mînă :

– Poți să pleci. Banii ai să-i primești altă dată.

Și, spunîndu-mi aceasta, zvîrli într-un colț al canapelei chiflele pe care mi le luase din mînă.

Eram bucuros că nu mă recunoscuse. Am plecat, purtînd în minte vorbele lui cu privire la pieirea omului din pricina dragostei, iar în suflet un sentiment de scîrbă față de dînsul.

Curînd după aceea, am aflat că făcuse declarații de dragoste uneia din gazde și, în aceeași zi, și celeilalte. Surorile își împărtășiră bucuria, care se schimbă numaidecît în mînie împotriva îndrăgostitului. Și, pe dată, portarul primi poruncă să-i spună propovăduitorului să se cărăbănească

fără întîrziere din casă. Și astfel tolstoianul dispăru din oraș.

Problema însemnătății dragostei și a milei în viața oamenilor, problemă înfricoșătoare și încîlcită, mi se pusese prea devreme, la început sub forma senzației nelămurite, dar ascuțite, a unui dezacord în sufletul meu, mai tîrziu, formulată precis și în cuvinte clare : „Care este rostul dragostei ?"

Toate cărțile pe care le citisem pînă atunci erau pline de ideile creștinismului, umanitarismului și de vaiete de compătimire pentru oameni. Tot despre aceasta vorbeau cu înflăcărare și elocvență cei mai buni dintre oamenii pe care îi cunoșteam în vremea aceea.

Tot ce vedeam, însă, cu ochii mei era cu desăvîrșire străin de orice simțămînt de compătimire pentru oameni. Viața se desfășura în fața mea ca un nesfîrșit lanț de cruzimi și de dușmănii și ca o luptă neîntreruptă și murdară pentru a pune stăpînire pe tot felul de fleacuri. Întrucît mă privește, n-aveam nevoie de altceva decît de cărți. Restul n-avea nici o însemnătate pentru mine.

Era de ajuns să ies în stradă și să stau un ceas la poartă ca să înțeleg că toți acești birjari, portari, muncitori, funcționari și negustori nu trăiau ca mine și ca oamenii pe care îi iubeam, nu doreau ce doream și nu mergeau într-acolo unde mă-ndreptam. Aceia însă pe care îi stimam și în care aveam încredere – toți oameni ciudat de singuratici și de străini – erau de prisos în mijlocul mulțimii celei mari, în munca măruntă și vicleană a furnicilor care își înălțau încetul cu încetul mușuroaiele. Viața lor mi se părea groaznic de tîmpită și nemaipomenit de plictisitoare. Vedeam adesea că oamenii erau buni și plini de dragoste numai cu vorba cînd, de fapt, se supuneau și ei, fără să-și dea seama, rînduielii obișnuite a vieții.

Îmi era tare greu să văd toate acestea.

Într-una din zile, veterinarul Lavrov, galben la față și umflat de dropică, îmi spuse gîfîind :

– Ar trebui întărită cruzimea pînă cînd oamenii vor ajunge să obosească și să se scîrbească de ea, așa cum mi-e scîrbă mie acum de blestemata asta de toamnă.

Era o toamnă timpurie și ploioasă. Bîntuiau bolile și sinuciderile. Nemaivrînd să aștepte pînă ce avea să-l înăbușe dropica, Lavrov se otrăvi și el cu cianură de potasiu.

– A lecuit atîta vreme dobitoacele și, la urmă, a crăpat și el ca un dobitoc, spuse, în timp ce petreceam mortul, gazda veterinarului, croitorul Mednikov, un om slăbănog și bisericos, care știa pe dinafară toate acatistele maicii domnului.

Mednikov își bătea copiii – o fetiță de șapte ani și un băiețaș, licean, de unsprezece – cu o biciușcă de piele împletită în trei cozi, iar pe nevastă-sa o bătea peste pulpe cu un baston de bambus și, după aceea, se mai și jeluia :

– Nu știu pentru ce m-a condamnat judecătorul de pace ! Cică, aș fi luat sistemul meu de la chinezi. Da' eu n-am văzut chinezi, decît pe firme și în poze.

Unul din lucrătorii lui, un om trist, cu picioarele crăcănate, poreclit Bărbatul Dunkăi, spunea despre acel stăpîn al său :

– Eu unul mă tem de oamenii bisericoși și cu duhul blîndeții. Pe omul mînios, îl vezi îndată și ai vreme să te ascunzi de dînsul ; da' cel blînd se apropie de tine pe nesimțite, cum se tîrăște șarpele viclean prin iarbă și, pînă să-ți dai seama, te-a și mușcat tocmai unde ți-e sufletul mai gingaș. Tare mă tem de oamenii aceștia cu duhul blîndeții !

Bărbatul Dunkăi, lucrătorul cel mai drag al lui Mednikov, era și el unul dintre cei cu duhul blîndeții, bun mehenghi și pîrîtor, ceea ce nu împiedică însă ca ceea ce spunea el să fie adevărat.

Cîteodată, mi se părea că blîndețea, tot scormonind ca o pecingine inima împietrită a vieții, o mai moaie și o face mai fecundă. Mai adesea, însă, văzînd această mulțime de oameni blînzi, îndemînarea cu care se pricepeau la tot felul de mîrșăvii, ușurința cu care își schimbau fața, înmlădierea sufletelor lor și talentul lor de-a bîzîi ca țînțarii, mă simțeam ca un cal cu picioarele împiedicate, învăluit de nor des de tăuni.

La acestea mă gîndeam venind spre casă de la polițist.

Vîntul ofta, făcînd să tremure luminile felinarelor. Părea însă că tremură însuși cerul cenușiu-închis, care cernea ca prin sită asupra pămîntului o burniță de octombrie, măruntă ca pulberea. O prostituată, leoarcă de ploaie, căra pe o uliță ce urca la deal pe-un om beat criță, ținîndu-l de subsuoară și împingîndu-l. Bețivul mormăia nu știu ce printre sughițuri de plîns. Femeia îi spuse cu glas trudit și dogit:

– Așa ți-i soarta...

„Iată, mi-am zis, așa se întîmplă și cu mine. Mă cară cineva și mă-mpinge în niște cotloane, unde nu mă simt de fel în voia mea, ca să mă pună față în față cu tot felul de oameni ciudat de tărcați, ca să-mi arate toată murdăria și tristețea vieții. Toate acestea m-au obosit din cale-afară."

Poate că nu erau tocmai vorbele pe care aș fi vrut să le spun, dar acesta era gîndul care mi se aprinsese în creier și atunci, întîia oară, am simțit că sufletul mi-era ostenit și că-n inimă îmi pătrunsese nu știu ce mucegai care mă ustura. Din clipa aceea, am început să mă simt mai prost și să mă uit la mine cu răceală, de la o oarecare depărtare, cu ochii dușmănoși ai altcuiva, de parc-aș fi privit pe-un străin.

Ajunsesem să văd că mai în fiecare om se aflau strînse la un loc, cu stîngăcie sau la întîmplare, o seamă nu numai de vorbe și de fapte, dar și de simțăminte care se

bat cap în cap, și jocul lor plin de toane mă copleșea cu totul. Dar mai rău era că începusem a băga de seamă acest joc chiar în mine însumi. Eram atras în toate părțile și de femei, și de cărțile mele, și de muncitori, și de studențimea cea veselă, însă de dus nu ajungeam să mă duc nicăieri și nu trăiam „nici cu unii, nici cu alții". Mă învîrteam ca o sfîrlează, mînat de-o mînă tare și nevăzută, care mă ardea într-una cu un bici, de asemenea nevăzut.

Aflînd că Iakov Șapoșnikov era bolnav la spital, m-am dus să-l văd, dar o femeie grasă, cu gura strîmbă, cu ochelari pe nas și în cap cu o basma, de sub care îi atîrnau niște urechi roșii de parcă ar fi fost opărite, îmi spuse tăios:

– A murit.

Văzînd că rămăsesem tăcut în fața ei și nu plecam, femeia se supără și strigă:

– Ei, acum ce mai vrei?

Îmi pierdui sărita și-i spusei:

– Ești o proastă!

– Nikolai! Dă-l afară!

Nikolai, care tocmai freca cu o cîrpă niște vergele de alamă, gemu și mă pocni cu o vergea pe spinare. Atunci l-am luat subsuoară, l-am scos în stradă și l-am așezat drept într-o băltoacă ce se afla în fața spitalului. Purtarea lui Nikolai față de această ispravă a mea fu cît se poate de liniștită. Preț de-un minut rămase cuminte în băltoacă, zgîindu-se la mine, apoi se sculă și-mi spuse:

– Ehei, măi cîine!...

M-am dus în grădina Derjavin, m-am așezat pe-o bancă, alături de monumentul poetului. Mă chinuia o dorință nespus de ascuțită de a-i face cuiva un rău, o porcărie. Aș fi vrut să văd o grămadă de oameni sărind la mine și dîndu-mi astfel prilejul să-i bat. Dar, deși era duminică, grădina era pustie și nici măcar în jurul grădinii nu se vedea țipenie de om. Doar vîntul sufla, mă-

turînd frunzele uscate și făcînd să foșnească un afiș dezlipit de pe stîlpul unui felinar.

Amurgul limpede, albăstriu și rece cobora asupra grădinii. În fața mea se înălța statuia uriașă de bronz. Mă uitam la ea și-mi spuneam că trăise pe pămînt un om singuratic, căruia îi zicea Iakov, care, după ce căutase din tot sufletul să-l distrugă pe dumnezeu, murise de-o boală obișnuită. O moarte obișnuită! În toată povestea aceasta era ceva foarte apăsător și dureros.

„Nikolai acela-i un prost. Trebuia sau să sară la bătaie cu mine sau să cheme poliția, să mă ducă la secție..."

M-am dus la Rubțov. L-am găsit în cămăruța lui, șezînd pe-un scaun la masă, cu o lampă mică în față și cîrpindu-și surtucul.

– A murit Iakov.

Bătrînul dădu să ridice mîna în care ținea acul, vrînd pesemne să-și facă semnul crucii, dar ața se agăță de ceva și bătrînul trase o înjurătură de mamă în șoaptă, după care începu a bodogăni:

– Apăi, fiindcă veni vorba, să știi că murim cu toții. Așa e obiceiul nostru prostesc. Da-da! Da, frate! Uite, Iakov a murit. Aicea era un alămar. S-a dus și el. Știi, în duminica aceea, cînd a fost întîmplarea cu jandarmii? L-am cunoscut prin Gurka. Deștept om era și alămarul acela! Se cam avea bine cu studenții. Ai auzit că studenții au început să se frămînte? O fi adevărat? Ia coase-mi tu surtucul, că eu nu văd nici pe dracu!...

Îmi trecu zdreanța de surtuc, acul și ața, apoi își puse mîinile la spate și începu să umble în sus și-n jos prin odaie, tușind și bodogănind:

– Ba aici, ba aiurea, se mai aprinde cîte-un foc, da' suflă dracu-n el, îl stinge și iar te-apucă plictiseala. Nu mi-a purtat noroc orașul ăsta. Am s-o șterg de-aici cît mai umblă încă vapoarele.

Apoi se opri în fața mea și, scărpinîndu-se în creștet, îmi spuse:

– Da' unde să te duci? Am umblat peste tot. Da-da, peste tot. Numai că, de-atîta umblet, m-am cam trecut.

Rubțov scuipă și adăugă:

– De altfel și viața asta-i o ticăloasă. Am trăit cît am trăit, da' de ales, nu m-am ales cu nimica... Nici pentru trup, nici pentru suflet...

Bătrînul tăcu. Rămăsese în ungherul de lîngă ușă, ca și cînd ar fi tras cu urechea să audă nu știu ce. După aceea, veni hotărît către mine și se așeză pe marginea mesei:

– Măi, Lexei Maximîci, aș vrea să-ți spun ceva: degeaba și-a irosit Iakov inima lui cea mare împotriva lui dumnezeu. Nici dumnezeu și nici țarul n-au să fie mai buni, dacă mă supăr eu pe ei. S-ar cuveni mai degrabă ca oamenii să se supere pe ei înșiși și să se lase de viața asta de ticăloșenii pe care o duc. Asta-i! De-acu îs bătrîn. Așa că, întrucît mă privește, e prea tîrziu ca s-o fac. Uite, nu mai am mult ș-am să orbesc de tot. Vai de capul meu, măi, frate!... Ei, ai isprăvit de cîrpit? Mulțumesc... Acu hai ș-om merge la tractir să bem ceai.

În drum spre tractir, Rubțov, care se tot împiedica în întuneric, mă apucă de umeri și-mi spuse bodogănind:

– Ține minte ce-ți spun eu: oamenii n-au să rabde cît îi lumea și, într-o bună zi, au să se mînie și au să dărîme tot. Pulbere are să se aleagă atunci din toate fleacurile lumii acesteia. Nu, n-au să mai rabde...

N-am ajuns la tractir, căci, în drum, am dat de-un stabiliment împotriva căruia dădea iureș o ceată de marinari. Poarta era apărată de niște muncitori de la fabrica Alafuzov.

– Nu-i duminică să nu iasă bătaie aici, îmi spuse Rubțov, bucurîndu-se parcă, în timp ce-și scotea ochelarii.

Apoi, recunoscînd printre apărători pe niște tovarăși de-ai lui, intră și el numaidecît în bătălie, asmuțindu-i și îmbărbătîndu-i:

– Țineți-vă bine, măi, ăștia de la fabrică! Striviți broscoii! Dați-le la cap caracudelor!... Șo pe ei!

Era ciudat și în același timp îți făcea plăcere să privești cu cîtă patimă și îndemînare intra în joc bătrînul cel isteț, croindu-și drum prin mulțimea de marinari, răspunzînd la pumnii lor și trîntindu-i la pămînt cu cîte o lovitură de umăr. Oamenii se băteau fără răutate, cu voioșie, pentru plăcerea de a se bate și a-și mai cheltui puterea. Un vălmășag de trupuri îi dădu peste cap pe cei de la fabrică, înghesuindu-i în poartă. Se auzea pîrîitul scîndurilor și strigăte pline de sumeție:

– Dă-i la cap voievodului pleș!

Doi oameni se urcaseră pe acoperișul casei și cîntau cu foc, de parcă toată lumea era a lor:

> Nu sîntem coțcari ori hoți,
> Ci matrozi – pescari cu toți.

Deodată răsună fluierul unui polițist. Nasturii de alamă ai mantalei luciră în întuneric. Sub picioare mustea noroiul, iar de pe acoperiș se auzea:

> Noi ades zvîrlim năvodul pe uscat,
> Prin conace pescuim neîncetat...

– Stăi! Nu se cuvine să dai în omul care a căzut.

– Moșule, păzea la fălci!

După aceea, Rubțov, cu alți cinci și cu mine, dușmani și prieteni laolaltă, am fost duși la secție în întunericul nopții de toamnă care se mai liniștise, petrecuți de un cîntec plin de voiciune:

> Patruzeci de știuci am scos,
> Din piei șubă am să-mi cos.

– Buni oameni îs aici, pe Volga, spuse Rubțov, încîntat cum nu se mai poate. Smîrcîia într-una, își ștergea nasul și scuipa. Apoi îmi spuse: Tu vezi de-o șterge. Prinde o clipă prielnică și să nu te văd pe-aici. Ce nevoie ai să intri la secție?

Eu și cu un matroz deșirat, care mergea în urma mea, am dat buzna într-o ulicioară, am sărit un gard, apoi altul, și duși am fost. Din noaptea aceea, nu l-am mai întîlnit pe Nikita Rubțov, omul acela deștept, care mi-era atît de drag.

În jurul meu era tot mai pustiu. Începuseră tulburările studențești, al căror tîlc nu-l înțelegeam și ale căror pricini mi-erau nelămurite. Vedeam o forfotă plină de voioșie, fără, însă, să-mi dau seama de drama pe care o ascundea. Mă gîndeam că pentru fericirea de a învăța la universitate făcea să înduri orice cazne. De-ar fi venit cineva să-mi spună: „Iaca, ești slobod să te duci să înveți, da-n schimb ai să te lași bătut în fiece duminică cu bețele, în piața Nikolaevskaia“ – aș fi primit tîrgul fără doar și poate.

Trecînd pe la simigeria lui Semeonov, am aflat că covrigarii se pregăteau să pornească la universitate ca să-i bată pe studenți.

– Dăm într-înșii cu pietre de cîntar, îmi spuneau covrigarii, cuprinși de o veselie răutăcioasă.

M-am luat la ceartă cu dînșii și am început a-i înjura. Deodată mi-am dat însă seama, aproape cu groază, că n-aveam nici dorința și nici destule cuvinte ca să-i apăr pe studenți.

Îmi aduc aminte și astăzi cum am plecat din subsolul acela de parcă m-ar fi bătut cineva și cuprins de-o tristețe de neînvins, care-mi sfîșia de moarte inima.

Seara, ședeam pe malul lacului Kaban, aruncînd cu pietre în apa întunecată. Gîndurile mi se învîrteau în jurul a trei vorbe pe care le repetam într-una:

„Ce să fac?“

De plictisit ce eram, am început să învăț a cînta la vioară și cît era noaptea de lungă scîrțîiam în prăvălie

spre marea groază a paznicului de noapte și a șoarecilor. Cum îmi plăcea muzica, m-am pus pe învățătură cu multă rîvnă. S-a întîmplat, însă, că, într-o zi, ieșind pentru o clipă în timpul lecției, cînd m-am întors, mi-am găsit profesorul, violist în orchestra teatrului, umplîndu-și buzunarele cu bani scoși din sertarul tejghelei, pe care-l lăsasem neîncuiat. Zărindu-mă în ușă, își lungi gîtul și, întorcînd fața nătîngă, rasă toată, îngăimă :

– Ei, acu plesnește-mă !

Buzele îi tremurau și din ochii spălăciți îi curgeau lacrimi vîscoase, neobișnuit de mari.

Aveam chef să-l plesnesc, dar, ca să mă pot stăpîni, m-am așezat pe podele, cu pumnii sub mine, și i-am poruncit să pună banii la loc, în sertar. Violonistul își scutură buzunarele și se îndreptă spre ușă. Deodată, ridicînd glasul în chip stupid, se opri și-mi spuse amenințător :

– Dă-mi zece ruble !

I-am dat, dar m-am lăsat de vioară.

În decembrie, m-am hotărît să-mi fac seama. Am încercat să arăt pricina care m-a adus la această hotărîre în nuvela *O întîmplare din viața lui Makar*, însă, n-am izbutit. Nuvela a ieșit greoaie, fără farmec și lipsită de orice adevăr lăuntric. Mi se pare că meritul ei este tocmai această desăvîrșită lipsă a adevărului lăuntric. Faptele sînt veridice, dar prezentarea lor este făcută parcă de altcineva și s-ar părea că nu-i de loc vorba de mine. Dacă e să trec cu vederea însemnătatea acestei nuvele din punct de vedere literar, ar trebui să spun că are într-însa ceva care îmi face o anumită plăcere, fiindcă-i o izbîndă asupra mea însumi.

Am cumpărat din piață, de la un toboșar, un revolver încărcat cu patru gloanțe și mi-am tras în piept, cu gîndul să nimeresc în inimă. Nu mi-am găurit decît plă-

mînul și, după o lună, rușinat și simțindu-mă nici că se poate mai tîmpit, am început să lucrez iarăși la brutărie.

Multă vreme n-aveam oricum să mai lucrez acolo. Într-o seară, pe la sfîrșitul lui martie, intrînd din brutărie în prăvălie, l-am văzut în odaia vînzătoarei pe Hohol. Ședea la masa de lîngă fereastră și fuma, cu gîndul dus, o țigară groasă, urmărind cu luare-aminte norii de fum.

– Ai timp ? mă-ntrebă el fără să-mi dea bună ziua.

– Douăzeci de minute.

– Șezi atunci, să vorbim.

Hoholul purta, ca totdeauna, o cazacă de piele de drac strînsă pe trup ; pe pieptu-i larg era răsfirată barba bălană și deasupra frunții lui de om îndărătnic îi stătea ciotcă părul aspru, tuns scurt. Era încălțat cu niște cizme țărănești, duhnind de-o poștă a dohot.

– Uite ce-i, începu el domol și nu prea tare. N-ai vrea să vii la mine ? Locuiesc în satul Krasnovidovo, la patruzeci și cinci de verste de-aici, pe Volga, în jos. Am acolo o dugheană. Dumneata ai să m-ajuți la vînzare. Treaba asta n-are să-ți ieie prea multă vreme. Am cărți bune și-am să te ajut să-nveți. Ce zici, primești ?

– Primesc.

– Vino atunci vineri dimineața, la ceasul șase, la cheiul Kurbatov și întreabă de Vasili Pankov, stăpînul unei luntri din Krasnovidovo. De altfel, am să fiu și eu acolo și-am să te văd. La revedere.

Omul se ridică, îmi întinse o palmă cuprinzătoare, iar cu cealaltă mînă scoase din sîn un ceas greu de argint, mare cît o ceapă, și-mi spuse :

– În șase minute am și isprăvit cu dumneata ! Da' am uitat să-ți spun ceva, mă cheamă Mihailo Antonov, iar după familie Romas. Așa !...

Omul plecă fără a mai întoarce capul, purtîndu-și cu pași vîrtoși trupul vînjos, bine turnat, ca al voinicilor din basme.

Peste două zile pluteam spre Krasnovidovo.

Volga abia se dezghețase și pe apa tulbure veneau din sus, clătinîndu-se, sloiuri cenușii de gheață afînată. Luntrașul se lua la întrecere cu sloiurile, care se frecau scîrțîind de marginile lotcei și, izbindu-se, se fărîmițau în bucăți de cleștar ascuțite. Vîntul juca în văzduh, gonind valurile către mal, soarele sclipea de te orbea, oglindindu-se în laturile sticloase și albăstrii ale sloiurilor și scăpărînd snopi de raze albe. Luntrea, greu încărcată cu butoaie, saci și lăzi, luneca la vale cu pînza întinsă. La cîrmă, stătea Pankov, un mujic tînăr, îmbrăcat fercheș cu o haină de piele tăbăcită, cusută pe piept cu găitane de toate culorile.

Fața lui Pankov era liniștită, iar privirea rece. Era tăcut și nu prea semăna a mujic. La capătul bărcii sta cu picioarele rășchirate și cu ghionderul în mînă Kukușkin, argatul lui Pankov, un mujic mărunțel, cu fața zgîriată toată și plină de vînătăi, cu părul ciufulit, c-un amiac flendurit pe el, încins pe deasupra c-un capăt de frînghie, și-n cap c-un potcap preoțesc, boțit. Kukușkin împingea sloiurile cu prăjina cea lungă, suduind cu dispreț:

– Und'te vîri? Dă-te-ncolo! Dă-te-ncolo!...

Stăteam alături de Romas pe niște lăzi sub pînza întinsă, iar el îmi spunea cu glas scăzut:

– Mujicii nu mă prea înghit, mai cu seamă cei înstăriți, așa că și dumneata ai să fii silit să înduri neprietenia asta a lor.

Kukușkin își puse prăjina sub picioare, de-a curmezișul lotcei și, întorcîndu-și către noi fața-i zdrelită, spuse încîntat:

– Pe dumneata, Antonîci, mai cu seamă popa nu te poate suferi...

– Asta așa-i, încuviință și Pankov.

– Îi stai cîinelui rîios de popă ca osu-n gît!

– Am însă și prieteni, care au să fie și prietenii dumitale, auzii glasul Hoholului.

Era o zi rece. Soarele de martie abia încălzea. Pe mal se legănau ramurile întunecate și goale ale copacilor. Numai prin văgăuni și sub tufișurile malului prăvălatic mai zăbovea zăpada, ca niște petice de catifea albă. Pe tot întinsul rîului pluteau sloiurile ca o turmă de oi la păscut. Mă simțeam ca într-un vis.

Kukușkin își înfundă luleaua cu tutun, filozofînd:

– Drept este că nu-i ești popii nevastă, da' după cinul lui, s-ar cuveni să iubească toate vietățile, așa cum scrie la scriptură.

– Cine, mă rog, te-a bătut în așa hal? îl întrebă Romas, zîmbind.

– Ia, niște oameni cu îndeletniciri cam întunecate. Pesemne niște derbedei, spuse Kukușkin cu dispreț în glas. Apoi adăugă cu mîndrie: Ehei! M-au bătut odată niște antileriști. Aceea zic și eu bătaie! Nici azi nu pot înțelege cum de-am rămas întreg.

– Da' din ce pricină te-au bătut?

– Care? Aceia de ieri, sau antileriștii?

– Ceia de ieri, să zicem.

– D-apoi cum pot eu să știu pentru ce m-au bătut? La noi oamenii-s ca țapii. Una-două sar și se-mpung cu coarnele. Așa cred ei că-i datoria lor, să se ia la bătaie.

– Eu unul, spuse Romas, cred că te-au bătut fiindcă prea ești guraliv. Vorbești vrute și nevrute...

– Mă rog, asta cam așa este. Eu îs om care pe toate vreau să le știu. Și, mai cu seamă, să-ntreb care-i pricina. Pentru mine-i o bucurie să pot afla ceva nou.

Capul luntrei se lovi cu putere de-un sloi de gheață, care trecu, frecîndu-se cu zgomot de margine. Kukușkin se clătină și înșfăcă numaidecît ghionderul. Pankov îi spuse cu mustrare:

– Măi, Stepane, mai bine ți-ai vedea de treabă.

– Mai bine nu mi-ai da tu ghies să vorbesc, răspunse Kukuşkin, împingînd cu prăjina sloiurile de gheaţă. Că nu pot să-mi văd şi de treabă, şi să stau şi de vorbă.

Şi începură să se ciondănească fără răutate. Romas îmi spuse :

– Aici pămîntul nu-i aşa de roditor ca la noi, în Ucraina, dar oamenii îs mai buni. Tare îndemînatici oameni !

Îl ascultam cu luare-aminte, încredinţat că aşa era. Îmi plăcea liniştea lui şi vorba-i domoală, simplă, răspicată. Simţeam că omul acesta ştie multe şi are măsura lui, cu care-i preţuieşte pe ceilalţi oameni. Dar mai cu osebire îmi plăcuse faptul că nu mă întrebase din ce pricină mă împuşcasem. Oricine altul, în locul lui, de mult ar fi început să mă descoasă. De altfel, eram sătul pînă-n gît de iscodirile celorlalţi şi, afară de asta, îmi era greu să le răspund. Dracu ştie de ce mă hotărîsem să-mi curm viaţa ! Dacă m-ar fi întrebat şi Romas, i-aş fi spus o poveste lungă şi fără nici o noimă. Şi apoi n-aveam chef să-mi aduc iar aminte de întîmplarea aceea. Era aşa de bine şi atîta lumină pe Volga, încît te simţeai cu desăvîrşire liber.

Luntrea plutea pe sub mal ; în stînga rîul se întindea pînă hăt departe, scăldînd ţărmul nisipos, dincolo de care se desfăşura lunca. Vedeai cu ochii cum creştea unda care uda şi clătina tufele de pe mal, în timp ce din rîpi şi viroage, rostogolindu-se cu mare vuiet, îi ieşeau întru întîmpinare şuvoaiele spumegînde de lumină ale apelor de primăvară. Soarele surîdea şi în razele lui ciorile de cîmp cu pliscul galben îşi sclipeau oţelul negru al penelor, făcîndu-şi cuiburile cu vrednicie şi croncănind de zor. În plin soare vedeai cu duioşie răzbătînd din pămînt la lumină firicelele de iarbă de-un verde proaspăt. Trupul mi-era înţepenit de frig ; în suflet, însă, îmi pîlpîia o bucurie lină şi răsăreau mugurii gingaşi ai speranţelor luminoase. Tare-i bine primăvara pe pămînt !

Cam pe la amiază am ajuns la Krasnovidovo. Pe-un dîmb înalt, retezat drept, biserica îşi ridica turlele albastre, iar de-acolo porneau mai departe, una după alta, ca nişte cîrduri de gîşte, izbele frumoase şi bine clădite, deasupra cărora luceau acoperişurile, unele de şindrilă galbenă, altele de paie, care aduceau a brocart. Totul era simplu şi frumos.

De cîte ori nu mă minunase acest sat, pe vremea cînd treceam pe dinaintea lui cu vaporul.

Cînd ne-am apucat, Kukuşkin şi cu mine, să descărcăm luntrea, Romas, care îmi dădea sacii peste margine, îmi spuse :

– Văd că eşti totuşi zdravăn. Şi fără să se mai uite la mine, mă-ntrebă : Nu cumva te doare pieptul ?

– De fel.

Eram foarte mişcat de gingăşia cu care mă întrebase. N-aş fi vrut de loc ca mujicii să afle de încercarea mea de a-mi face singur seama.

– Pot spune că ai mai multă putere decît îţi trebuieşte, trăncănea Kukuşkin. Da' din ce gubernie eşti tu, măi, băiete ? Din Nijni ? Lumea v-a poreclit băutori de apă şi tot despre voi se mai zice : „La seama dincotro zboară pescăruşii – acolo-i şi Nijni".

Pe drumul care cobora dîmbul, clătinîndu-se şi lunecînd anevoie prin lutul cleios, brăzdat de o sumedenie de pîrîiaşe ce luceau ca argintul, venea la vale un mujic nalt şi uscăţiv, desculţ, doar în cămaşă şi nădragi, cu o barbă numai inele şi-n cap cu o claie de păr roşcat şi des, ca o căciulă.

Omul se apropie de mal şi rosti cu glas răsunător şi prietenos :

– Bine-aţi venit !

Îşi aruncă apoi ochii în jurul lui, ridică mai întîi de jos o prăjină groasă, mai ridică una la fel, le aşează cu

cîte-un capăt pe marginea lotcei, sări sprinten într-însa și-i porunci lui Kukușkin :

– Proptește-te cu picioarele de capetele prăjinilor ca să nu lunece de pe margine și aține-te la butoaie.

Iar mie îmi spuse :

– Ia vină-ncoace, măi, băiete, și dă-mi o mînă de ajutor.

Mujicul acesta era frumos ca o cadră și părea să fie tare puternic. Pe fața-i rumenă, cu nasul drept și mare, sclipeau ochii albaștri cu privirea lor aspră.

– Ai să răcești, Izot, îi spuse Romas.

– Eu ? N-avea grijă de asta.

După ce-am descărcat un butoi de gaz, dîndu-l de-a tăvala pe mal, Izot m-a întrebat :

– Tu ești vînzătorul cel nou ?

– Încearcă de te ia la trîntă cu el, îl îmbie Kukușkin.

– Da' pe tine, cine te-a dichisit iarăși ?

– Ce era să fac cu dînșii ?

– Care dînșii ?

– Cu ceia care m-au bătut...

– Vai de capul tău ! spuse Izot oftînd și se întoarse către Romas. Acuși sosesc și căruțele. V-am văzut de departe. Ați mers bine. Tu, Antonîci, poți să te duci, că rămîn eu aici, să iau seama.

Se vedea bine că omul acesta se purta față de Romas cu prietenie și cu grijă, ba chiar îl ocrotea, cu toate că Romas era cu vreo zece ani mai în vîrstă.

O jumătate de ceas mai tîrziu ședeam în odaia curată și plăcută a unei izbe noi, ai cărei pereți miroseau încă a smoală și a cîlți. O muiere vioaie și cu ochii ageri punea masa. Romas scoase niște cărți dintr-un geamantan și le așeză pe o policioară, lîngă sobă.

– Odăița dumitale e în pod, spuse el către mine.

Pe fereastra podului se vedea o parte din sat și rîpa din fața izbei noastre, din care se iveau, printre tufișuri, acoperișurile feredeelor. Dincolo de rîpă, se întindeau livezi și ogoare negre, de curînd arate, unduind lin pînă

la coama albastră a pădurii care țărmurea zarea. Pe marginea acoperișului unui feredeu, ședea un mujic în niște haine albastre, cu o bardă într-o mînă, iar cealaltă ținînd-o streașină la ochi și uitîndu-se la vale, către Volga. În depărtare se auzea un scîrțîit de teleagă, undeva mugea prelung o vacă. Șopotul pîraielor umplea văzduhul. Dintr-o curte ieși o bătrînică îmbrăcată toată în negru și, întorcîndu-se către poartă, strigă cu glas tare :

– Dare-ar strechea în voi !

Doi băiețași care stăvileau plini de gravitate cu pietre și noroi un pîrăiaș, cum auziră glasul bătrînei, o rupseră la fugă, mistuindu-se ca fulgerul de lîngă dînsa. Bătrîna luă de jos o surcică, o scuipă și o zvîrli în pîrăiaș, apoi nimici cu tocul ciobotei ei bărbătești zăgazul pe care îl ridicaseră copiii și porni la vale.

Mă întrebam cum aveam să trăiesc aici.

După un răstimp m-au chemat la masă. Jos l-am găsit pe Izot, care își întinsese picioarele lungi cu tălpile roșii și spunea nu știu ce. Cînd mă zări, tăcu.

– De ce te-ai oprit ? îl întrebă Romas, încruntîndu-se. Spune mai departe !...

– D-apoi nu mai am ce spune. Am spus tot. Va să zică așa rămîne : ne-om descurca singuri. Tu vezi de umblă cu pistolul la tine sau chiar cu o bîtă, da' să fie mai grosuță. Față de Barinov nu poți vorbi orice. Kukușkin și cu dînsul au limbă lungă, ca muierile. Măi, flăcăule, ție îți place să prinzi pește ?

– Nu, am răspuns.

Romas începu a vorbi despre nevoia de a-i organiza pe mujicii proprietari de mici livezi, ca să-i poată smulge din ghearele precupeților. Izot, care îl asculta cu luare-aminte, spuse :

– Culacii au să-ți facă viața amară.

– Om vedea !

– Să știi că așa are să fie !

Mă uitam la Izot și mă gîndeam :

„Karonin și Zlatovrațki își scriu desigur povestirile luînd drept eroi mujici de felul acestuia..."

Izbutisem oare să mă apropii de ceva serios și aveam să lucrez de-acum încolo cu oameni care slujesc cauza cea adevărată?

După ce-am sfîrșit cu masa, Izot zise:

– Tu, Mihailo Antonov, nu te pripi. Treaba bună nu se face de mîntuială. Ia-o mai cu încetișorul.

Cînd dădu să plece, Romas, dus pe gînduri, îmi spuse:

– Îi om deștept și cinstit. Păcat numai că știe prea puțină carte. Abia poate citi, însă învață cu stăruință. Uite, ar fi bine să-l ajuți și dumneata.

Pînă în seară îmi arătă prețurile diferitelor mărfuri din prăvălie și-mi spuse:

– Eu vînd mai ieftin decît ceilalți doi băcani din sat, și asta nu le place. Îmi caută mereu pricină și și-au pus în gînd să mă și bată. Nu stau în satul acesta nici de plăcere, nici pentru negoț, ci pentru alte rosturi. Asta-i un fel de afacere ca brutăria voastră...

I-am spus că bănuisem lucrul acesta.

– Da. Doar trebuie să-i înveți pe oameni să gîndească. Așa-i?

Prăvălia era închisă și umblam printr-însa cu lampa în mînă. Pe uliță umbla cineva, plescăind cu băgare de seamă prin noroi și urcîndu-se greoi, din cînd în cînd, pe treptele cerdacului.

– I-auzi! Umblă cineva. Ăsta-i Migun, o dihanie înrăită, care trăiește singur cuc și-i place să facă rău, cum îi place unei fete frumoase să învîrtă capetele flăcăilor. Ia seama cînd vorbești cu dînsul și, îndeobște...

Ne-am întors apoi în odaie, unde Romas își aprinse pipa, se rezemă cu spatele de cuptor, își îngustă ochii și prinse a pufăi, suflîndu-și în barbă rotocoale de fum. Împletindu-și încet cuvintele în fraze scurte și lămurite, începu să-mi spună că de mult băgase de seamă cît de zadarnic îmi iroseam eu anii tinereții:

– Ești un om înzestrat, stăruitor din fire și se vede că ai și gînduri bune. Trebuie numaidecît să înveți, însă în așa fel încît să nu te rupi de oameni. Am auzit pe-un bătrînel, un sectant, spunînd cu multă dreptate: „Orice învățătură de la om pornește". Oamenii te învață poate într-un chip mai grosolan și pe pielea ta, dar știința pe care o dobîndești de la ei pătrunde mai adînc.

Romas vorbea despre lucruri pe care le cunoșteam și eu, și anume că mai înainte de orice trebuie trezită mintea celor de la țară, dar m-am mirat, găsind în aceste vorbe cunoscute un tîlc mai adînc și nou pentru mine.

– Studenții voștri trăncănesc într-una despre dragostea lor pentru popor. Eu le răspund că nu poți iubi poporul. Dragostea de popor... îi numai o vorbă.

Zîmbi în barbă cu ironie, mă privi cercetător și, plimbîndu-se prin odaie, urmă a vorbi cu tărie și încredințare:

– A iubi înseamnă a înțelege, a fi îngăduitor, a nu băga în seamă toate cele și a ierta. Așa se cuvine să iubești o femeie. Da' poți să nu bagi de seamă lipsa de cultură a poporului, să te învoiești cu rătăcirile minții lui, să fii îngăduitor față de toate mîrșăviile și să-i ierți cruzimea? Spune, poți?

– Nu.

– Apoi vezi? La voi, la oraș, toți îl citesc și-l preaslăvesc pe Nekrasov. Să știi de la mine, numai cu Nekrasov n-ajungi departe. Mujicului trebuie să-i vîri în minte: „Tu, măi, frate, n-ai fi om rău de felul tău, da' vezi că trăiești rău. Și nici nu știi ce trebuie să faci, ca să-ți ușurezi și să-ți îmbunătățești viața. Chiar și fiara din codru își poartă de grijă cu mai multă judecată și se apără mai bine decît tine. Din tine, însă, a ieșit și nobilime, și popime, și învățați, și țari. Toți aceștia au fost odată mujici. Vezi? Ai înțeles? Atunci, învață și tu să trăiești de-acu-ncolo astfel, încît să nu te mai tragă alții pe sfoară..."

Romas se duse la bucătărie și porunci bucătăresei să pună samovarul. După aceea, începu să-mi arate cărțile lui, mai toate cărți de știință : Buckle [1], Lyell [2], Hartpole-Lecky, Lubbock [3], Taylor [4], Mill, Spencer [5], Darwin, iar din cele rusești Pisarev, Dobroliubov, Cernîșevski, Pușkin, *Fregata Pallada* a lui Goncearov, Nekrasov.

Romas le mîngîia blînd cu palma lui lată, ca pe niște pisoi, și mormăia c-un fel de duioșie în glas :

– Bune cărți ! Asta, de pildă, este o carte rară, a fost arsă de cenzură. Dacă vrei să știi ce-i statul, citește-o !

Și-mi dădu cartea lui Hobbes [6], *Leviathanul.*

– Și asta-i tot despre stat. Da-i o carte mai ușoară și mai veselă.

Cartea mai veselă era *Principele* lui Machiavelli [7].

La ceai, Romas îmi istorisi pe scurt povestea lui. Fecior de fierar din Cernigov, intrase ungător de vagoane la Gara Kiev, unde cunoscuse niște revoluționari, organizase un cerc de studii pentru muncitori, fusese arestat și, după doi ani de închisoare, fusese osîndit la zece ani de surghiun în regiunea iakută.

---

[1] *Henry-Thomas Buckle* (1812—1862) — istoric burghez liberal și sociolog pozitivist englez (n. ed.).

[2] *Charles Lyell* (1797—1875) — geolog englez, întemeietor al teoriei evoluționiste în geologie (n. ed.).

[3] *John Lubbock* (1834—1913) — biolog darvinist, etnolog și arheolog englez (n. ed.).

[4] *F. Taylor* (1858—1915) — inginer american care a aplicat primul sistemul de organizare a producției capitaliste, bazat pe intensificarea la maximum a muncii prestate de muncitori, pentru a asigura profituri cît mai mari capitaliștilor (n. ed.).

[5] *Herbert Spencer* (1820—1903) — filozof și sociolog englez, apologet al capitalismului (n. ed.).

[6] *Thomas Hobbes* (1588—1679) — filozof englez, ideolog al marii burghezii. În opera sa *Leviathan* autorul își expune concepțiile social-politice (n. ed.).

[7] *Nicolo Machiavelli* (1469—1527) — om politic și scriitor italian, ideolog al burgheziei și adept al absolutismului (n. ed.).

– La început am trăit acolo într-un ulus, adică într-un cătun iakut, și mă gîndeam că o să mă prăpădesc. Trebuie să știi că acolo iernile-s al dracului de cumplite. Îți îngheață creierii în cap, nu alta. Nici n-ai ce face cu mintea. Apoi am văzut ba într-un loc, ba într-altul, cîte un rus. Nu erau mulți, da' tot erau cîțiva. Și ca să nu se plictisească cumva, li se trimiteau mereu alții noi. De treabă oameni ! Printre ei se afla și studentul Vladimir Korolenko, care s-a întors și el acuma. La început mă împăcam bine cu el, da' pe urmă ne-am despărțit. Prea ne potriveam amîndoi, și cînd asemănarea-i prea mare, nu-i chip să legi prietenie. Korolenko îi om serios, stăruitor și se pricepe la tot felul de lucruri. Zugrăvea chiar și icoane. Vezi, asta mie nu-mi plăcea. Lumea spune că acum publică prin reviste scrieri frumoase.

Romas stătu de vorbă cu mine multă vreme, pînă către miezul nopții. Avea de gînd, pesemne, să mă apropie temeinic de dînsul și să ne împrietenim. Era întîia oară cînd mă simțeam tare bine în preajma unui om. De cînd încercasem să-mi fac singur seama, respectul meu față de mine însumi scăzuse cu totul. Simțeam că nu mai sînt bun de nimic, mi se părea că am greșit față de cineva și mi-era rușine să-mi duc viața mai departe. Romas, care pare-se înțelesese aceasta, mi-a deschis simplu, omenește, o ușă către viața lui, dîndu-mi putința să mă pot ține iarăși pe picioare. Ziua aceasta n-aveam s-o uit niciodată.

Duminica următoare, după liturghie, am deschis prăvălia și, numaidecît, începură să se adune mujicii în fața cerdacului. Cel dintîi se ivi Matvei Barinov, murdar, cu părul vîlvoi, cu brațele lungi ca de maimuță și cu privirea ciudată a ochilor săi frumoși, de muiere.

– Ei, ce mai veste-poveste pe la oraș ? întrebă el, după ce dădu bună ziua și, fără să aștepte răspunsul, strigă către Kukușkin :

– Măi, Stepane, mîţele tale mi-au mîncat iarăşi un cocoş.

Şi numaidecît începu a istorisi că guvernatorul plecase de la Kazan la Petersburg, ca să stăruie pe lîngă ţar să-i mute pe toţi tătarii în Caucaz şi în Turkestan. Şi porni să-l laude pe guvernator :

– Deştept om ! Îşi cunoaşte slujba...

– Astea-s născociri d-ale tale, îi spuse liniştit Romas.

– Ale mele ? Şi cînd le-am născocit, mă rog ?

– Vezi, asta nu mai ştiu...

– Pentru ce ai tu atît de puţină încredere în oameni, Antonîci ? îl întrebă Barinov cu glas de dojană, dînd din cap a compătimire : Uite, mie îmi pare rău de tătari. Ca să poţi trăi în Caucaz trebuie să fii deprins.

Un omuleţ pirpiriu, cu o podiovcă flenduroasă pe el, care părea a nu fi a lui, se apropie încetişor. Faţa-i pămîntie era schimonosită de zvîcniri care făceau să-i tremure buzele într-un zîmbet bolnav. Clipea fără încetare din ochiul stîng, foarte ager, deasupra căruia se zbătea sprînceana sură, brăzdată de-o cicatrice.

– Plecăciunile mele, Migun, zise Barinov cu batjocură. Ce-ai furat astă-noapte ?

– Banii tăi, răspunse Migun cu glas răsunător de tenor, scoţîndu-şi căciula în faţa lui Romas.

Din curte ieşi proprietarul izbei noastre şi vecinul nostru, Pankov, care purta un surtuc şi o basma roşie la gît, galoşi în picioare, iar pe piept un lănţug de argint lung cît nişte hăţuri. Pankov se uită supărat la Migun şi-i spuse :

– Diavol bătrîn, dacă te mai prind în grădina mea de zarzavat, să ştii că te cotonogesc !...

– Iar te legi de capul meu cum ţi-e obiceiul ? spuse liniştit Migun şi oftă. Cum dracu ai putea trăi, dacă n-ai bate oamenii ?

Pankov începu să-l înjure, iar Migun adăugi :

– Ce fel de bătrîn oi fi eu, cînd n-am decît patruzeci şi şase de ani ?...

– Parcă la crăciun aveai cincizeci şi trei ? N-ai spus chiar tu ? De ce minţi ?

Veni şi Suslov[1], un bătrîn bărbos, încă zdravăn, şi pescarul Izot. În felul acesta se adunară vreo zece oameni. Hoholul şedea în cerdac, lîngă uşa prăvăliei, cu pipa în dinţi, şi asculta tăcut discuţia mujicilor, aşezaţi pe trepte şi pe laiţele de-a dreapta şi de-a stînga cerdacului.

Era o zi friguroasă şi cu lumină schimbătoare. Pe cerul de iarnă, albastru şi rece, pluteau nori grăbiţi şi peticele de lumină şi de umbră se oglindeau în pîrăiaşe şi băltoace, acu luîndu-ţi văzul cu lucirile lor vii, acu mîngîindu-ţi ochii cu tonurile moi şi catifelate. Fete frumos gătite se plimbau ca nişte păuniţe pe uliţa care cobora către Volga, sărind peste băltoace cu fusta uşor ridicată şi arătîndu-şi încălţările negre, mari şi bloncoase. Cîţiva băieţi alergau cu nişte undiţe lungi la spinare. Mujici vînjoşi treceau uitîndu-se chiorîş la adunarea din faţa prăvăliei noastre şi săltîndu-şi tăcuţi şepcile sau pălăriile de pîslă.

Migun şi Kukuşkin căutau să descurce în chip paşnic o problemă controversată : cine bate mai straşnic, boierul sau negustorul ? Kukuşkin dovedea că negustorul ; Migun o ţinea pe-a lui, că boierul dă mai vîrtos, şi glasu-i sunător de tenor acoperea vorba lăbărţată a lui Kukuşkin.

– Tatăl domnului Fingherov l-a tras de barbă pe Napoleon Bonaparte, iar domnul Fingherov înşfăca uneori cîte doi mujici de gulerul cojocului, desfăcea braţele în lături şi-i pocnea cap în cap pînă cădeau laţi, şi gata !

– Apăi, dacă-i pocnea aşa, cum să nu cadă laţi ? încuviinţă Kukuşkin şi adăugi : În schimb, negustorul mănîncă mai mult decît boierul...

Suslov, cu înfăţişarea lui arătoasă, şedea pe treapta de sus a cerdacului şi i se tînguia lui Romas :

[1] Nu-mi mai amintesc bine numele mujicilor şi se prea poate să le fi încurcat şi schimonosit (n. aut.).

– Mihailo Antonov, mujicul nu mai stă astăzi înfipt vîrtos pe picioarele lui. Pe vremea cînd moșierii îi stăpîneau pe mujici, n-aveai dreptul să stai degeaba. Fiecare își vedea de treaba lui.

– Dacă-i așa, vezi de fă o jalbă, să se-ntoarcă iar iobăgia, îi răspunse Izot. Romas îl privi tăcut, în vreme ce își golea pipa, bătînd-o de parmaclîcul cerdacului.

Așteptam să aud cuvîntul lui Romas și, ascultînd cu luare-aminte vorba dezlînată a oamenilor, căutam să-mi închipuiesc cam ce avea să le spună. Mi se părea că scăpase un șir de clipe prielnice ca să intre în discuție cu țăranii. El, însă, tăcea, nepăsător și neclintit, ca o statuie, urmărind vălurelele stîrnite de vînt pe fața apei și nourașii pe care îi gonea pe cer, strîngîndu-i într-un nor mare, cenușiu-închis. De pe rîu venea vuietul unei sirene de vapor și din vale se înălța cîntecul pițigăiat al fetelor, acompaniat de o armonică. Sughițînd și mîrîind, trecu pe uliță în jos un bețiv, dînd din mîini bălălău și călcînd în toate băltoacele cu picioarele încovoiate în chip nefiresc. Mujicii vorbeau tot mai încet, în vorbele lor răsuna tot mai mult plictiseala, iar eu simțeam cum mă încerca și pe mine o ușoară tristețe, din pricina cerului rece care amenința a ploaie. Mă gîndeam la vuietul necurmat al orașului, la varietatea sunetelor lui, la oamenii care treceau grăbiți pe stradă, la vorbele lor aprinse și la puzderia de cuvinte care îmi stîrneau mintea.

Seara, la ceai, l-am întrebat pe Hohol cînd anume stătea de vorbă cu mujicii.

– Adică despre ce ?

După ce mă ascultă cu luare-aminte, îmi spuse :

– Ehei, dacă aș vorbi cu ei despre acestea și încă în uliță, apoi m-ar trimite iarăși la iakuți...

Își umplu pipa cu tutun, o aprinse, se învălui îndată într-un nor de fum și începu să vorbească liniștit, cu cuvinte care mi s-au întipărit în minte, despre firea bănuielnică și neîncrezătoare a mujicului. Mujicul se teme de el

însuși, se teme și de vecinul lui, dar și mai vîrtos de omul străin. N-au trecut nici treizeci de ani de cînd i s-a dat libertatea și nu-i mujic de patruzeci de ani care să nu se fi născut rob. Și el ține minte aceasta. E greu să înțelegi ce-i libertatea. Dacă te gîndești simplu, libertatea înseamnă să trăiești cum te taie capul. Vezi însă, că pretutindeni dai de nacealnici și toți nacealnicii aceștia îți stau în cale. Slobozindu-i pe țărani de boieri, țarul este astăzi singurul lor stăpîn. Și iarăși te întrebi ce-i libertatea ? Te pomenești că are să vină pe neașteptate o zi cînd are să ne lămurească el, țarul, ce-i cu libertatea. Mujicul crede vîrtos în țar, care ar fi după judecata lui singurul stăpîn al întregului pămînt și al tuturor bogățiilor. Cum le-a luat boierilor pe țărani, tot așa le poate lua și negustorilor într-o bună zi vapoarele și prăvăliile. Mujicul ține cu țarul și el își dă seama că unde-s mulți stăpîni îi prost, și că-i mai bine să fie numai unul. Și el așteaptă să vină ziua cînd țarul are să-i lămurească tîlcul libertății. Atunci are să apuce cine o putea, ce o putea. Ziua aceea o doresc toți, dar se și tem de ea. Fiecare se teme de ea și, în același timp, stă veșnic la pîndă ca nu cumva să treacă această zi hotărîtoare a împărțirii obștești. Dar vezi că țăranului îi mai este frică și de el însuși. De vrut, vrea el multe, și de luat, de asemenea, are ce lua. Dar vorba e cum să ia ? Toți își ascut dinții în vederea aceluiași lucru. Și, pe deasupra, mai sînt o groază de nacealnici cărora nimeni nu le știe numărul, iar acești nacealnici îs dușmani și ai mujicului și ai țarului. Dar nici fără nacealnici nu se poate, fiindcă atunci au să se bată și au să se ucidă unii pe alții.

Vîntul biciuia mînios geamurile ferestrelor cu una din acele îmbelșugate ploi de primăvară. O negură cenușie învăluia ulița și îmi simțeam și eu sufletul cenușiu și cuprins de plictiseală. Un glas lin și liniștit grăia îngîndurat :

– Trebuie să-l înveți pe mujic încetul cu încetul cum să ia puterea din mîinile țarului. Trebuie să-l faci să înțeleagă

că poporul are dreptul să-și aleagă conducător din mijlocul lui, adică și pe zapciu, și pe guvernator, și pe țar...

– Apoi asta are să dureze o sută de ani!

– Da' dumneata ce-ai crezut? Să isprăvești toată treaba pînă la rusalii? mă-ntrebă cu seriozitate Hoholul.

Seara, Romas plecă nu știu unde, iar pe la ceasul unsprezece am auzit o împușcătură în uliță, undeva aproape. M-am repezit afară în întuneric și ploaie. Am zărit silueta mătăhăloasă și întunecată a lui Mihail Antonovici, ocolind cu grijă, fără grabă, băltoacele și îndreptîndu-se către poartă.

– Ce-i cu dumneata? mă întrebă el. Eu am tras...

– În cine?

– Au sărit niște oameni cu prăjinile asupra mea. Le-am spus: „Plecați de-aici, că de nu, trag!" Nu m-au ascultat. Atunci am tras în văzduh, fiindcă cerul, oricum, nu-l poți vătăma...

Romas stătea în tindă, scoțîndu-și haina, storcîndu-și cu mîinile barba udă și sforăind ca un cal.

– Blestematele astea de cizme s-au găurit. Trebuie să încalț altele. Dumneata te pricepi să cureți un revolver? Ia-l, te rog, și curăță-l, că altfel ruginește. Unge-l cu gaz...

Mă încînta liniștea lui nestrămutată și îndărătnicia domoală care i se citea în ochii cenușii. În odaie, în timp ce-și pieptăna barba în fața oglinzii, îmi atrase luarea-aminte:

– Dumneata să iei seama cînd umbli prin sat, mai ales duminică seara. Poate c-au să încerce să te bată și pe dumneata. Să nu umbli însă cu bățul, fiindcă asta ar putea să-i întărîte pe bătăuși și i-ar putea face să creadă că te temi de ei. N-are de ce să-ți fie frică de dînșii. Mai degrabă au a se teme ei de dumneata...

Am început să mă simt foarte bine. Fiecare zi îmi aducea ceva nou și de seamă. Înghițeam cu lăcomie tot felul de cărți de științe naturale, iar Romas mă povățuia:

– Asta, Maximîci, ar trebui s-o citești întîi și-ntîi și s-o cunoști mai bine decît pe toate celelalte, fiindcă știința aceasta cuprinde tot ce are mai bun mintea omenească.

De trei ori pe săptămînă, serile, venea la mine Izot, pe care îl învățam carte. La început se uita la mine cu neîncredere, zîmbind parcă a batjocură. După cîteva lecții, însă, îmi spuse cu bunătate:

– Da' strașnic mai lămurești lucrurile acestea, măi, băiete! Ți-ar sta bine să fii învățător. Și hodoronc-tronc, îmi propuse: Pari a fi puternic. Știi ce? Hai să ne încercăm cu bîta, care pe care!

Am luat din bucătărie o bîtă, ne-am așezat pe podele, ne-am apucat amîndoi cu mîinile de bîtă, ne-am proptit tălpi în tălpi și am încercat să ne ridicăm unul pe altul. Romas zîmbea cu ironie și ne zădăra:

– Haide! Să vă vedem!...

În sfîrșit, Izot izbuti să mă ridice, ceea ce îl făcu, după cum mi se păru, mai binevoitor față de mine.

– Da' știi că ești destul de tare? Păcat numai că nu-ți place să pescuiești. Altfel te luam cu mine pe Volga, la pescuit. Noaptea pe Volga parc-ai fi în împărăția cerurilor.

Izot învăța cu stăruință și făcea progrese destul de mari. Îmi plăcea mult uimirea lui. Cîteodată, în timpul orei, se ridica pe neașteptate, lua cîte-o carte de pe poliță, își înălța tare de tot sprîncenele, citea cu greutate două-trei rînduri, se înroșea și spunea cu uimire:

– Iacătă c-am ajuns să citesc... fir-ar să fie!

Și repeta cu ochii închiși:

> Ca o mamă la groapa feciorului ei
> O corlă plîngea în văzduh, peste văi...

– Ei, ai văzut?

De cîteva ori m-a întrebat încetișor, aproape în șoaptă:

– Ia lămurește-mă, frate, cum vine asta? Se uită omul la liniuțele acestea și ele se îmbină în cuvinte, pe care am

ajuns să le cunosc și eu că-s vorbe vii, de-ale noastre. Da' cum de-am ajuns să le știu ? Doar nu mi le șoptește nimeni la ureche !... Dacă erau poze, mai înțelegeam. Da' aici, parcă-ar fi tipărite gîndurile înseși. Cum vine asta ?

Ce puteam să-i răspund ? Cînd îi spuneam „nu știu", Izot rămînea mîhnit...

– Acestea-s farmece, spunea el oftînd și privind filele cărții în lumină.

Izot avea o nevinovăție plăcută, care te mișca, ceva deschis și copilăresc în toată firea lui, care îmi amintea tot mai mult de mujicul cel bun din cărți. Ca mai toți pescarii, era poet, îi era dragă Volga, nopțile liniștite, singurătatea, viața contemplativă.

Cîteodată se uita la stele și mă întreba :

– Romas spune că s-ar putea să fie și acolo oameni, la fel cu noi. Tu ce crezi ? O fi adevărat ?... Ar trebui să le dăm de veste despre noi și să-i întrebăm cum o duc. Te pomenești c-o duc mai bine decît noi aici, și că viața lor e mai veselă...

De altfel, Izot era mulțumit cu viața pe care o ducea. Era orfan, trăia singur și nimeni nu-l stînjenea în îndeletnicirea lui dragă de pescar. Cu mujicii, însă, era arțăgos. Mă prevenise și pe mine :

– Nu te uita că-s blînzi. Nu-i crede ! Sînt vicleni și ascunși. Acuma se poartă cu tine într-un fel și mîine în altul. Fiecare se gîndește numai la dînsul, iar munca obștească o socotesc ocnă.

Iar despre culaci îmi vorbea cu o ură care te mira din partea unui om cu o fire așa de blîndă :

– Pentru ce-s mai bogați decît ceilalți ? Fiindcă-s mai deștepți. Apăi dacă ești deștept, măi, ticălosule, trebuie să înțelegi că e bine ca țărănimea să trăiască laolaltă, în prietenie. Numai atuncea-i o putere... Ei, însă, fărîmă satul în așchii. Vezi, asta-i !... Îs dușmanii lor înșiși. Oameni răi cum nu se mai află !... Uită-te cum se chinuiește Hoholul cu dînșii !...

Frumos și voinic cum era, tare mai plăcea Izot femeilor și ele nu-i dădeau pace.

– În privința asta n-am ce zice, îs cam răsfățat, se spovăduia el blînd. Pentru bărbații lor asta-i o ocară și dacă aș fi eu în locul lor, m-aș simți la fel de obijduit. Da' cum poți să nu te înduri de muiere ? Muierea ți-e ca un al doilea suflet. Își duce viața fără mîngîiere și fără sărbătoare și muncește ca o vită. Asta-i tot. Bărbații n-au vreme să le iubească, pe cînd eu, eu îs om slobod. Nu trece anul de cînd s-au măritat și pe multe din ele bărbații prind a le hrăni cu pumni. Da. Știu că-s un păcătos, fiindcă mă hîrjonesc cu ele. Da' de cerut nu le cer decît un singur lucru, să nu se sfădească din pricina mea, că le sînt de ajuns tuturora. Nu vă pizmuiți, că-mi sînteți deopotrivă de dragi și mi-e milă de voi toate...

Și, zîmbind sfios în barbă, începu a-mi istorisi :

– Odată era cît pe ce să-mi fac de cap cu o cucoană. Venise o cucoană de la oraș la conacul ei. Era frumoasă coz, cu fața albă ca laptele și cu părul ca inul, iar ochișorii îi avea albaștri și blînzi. Îi vindeam pește și mă uitam lung la dînsa. „Ce te uiți la mine ?" m-a întrebat ea. „Știi mata prea bine", i-am zis eu. „Ei bine, mi-a răspuns dînsa. Așteaptă-mă la noapte, c-am să vin la tine." Și-i drept c-a venit. Numai că nu-i dădeau pace țînțarii. Așa o pișcau, că n-a ieșit nimica... „Nu pot, mi-a spus dînsa aproape plîngînd. Prea mă pișcă." Peste o zi i-a venit bărbatul, care era judecător. Da ! Așa-s cucoanele ! isprăvi el cu tristețe și mustrare în glas. Nu pot trăi de răul țînțarilor...

Izot îl lăuda foarte mult pe Kukușkin :

– Ia seama mai bine la omul acesta. Ce bun suflet are ! Ceilalți nu-l înghit, da' degeaba, că n-au dreptate. Nu zic, o fi el palavragiu, da' om fără cusur nu se află.

Kukușkin n-avea pămînt și era însurat cu o femeie de la curtea boierească, veșnic bătută, măruntică, însă sprintenă, voinică și răutăcioasă. Kukușkin își dăduse izba cu chirie fierarului, iar el se mutase în feredeu. De muncit

muncea la Pankov. Se dădea în vînt după noutăţi, şi cînd nu le afla, născocea din capul lui tot felul de istorii, pe care le înşira totdeauna după acelaşi calapod.

– Mihailo Antonov, ai auzit că uriadnicul din Tinkovo se călugăreşte ? „M-am săturat de slujba asta, zice, să-i tot bat pe mujici. Mi-ajunge !"...

Hoholul îi spunea :

– Vezi ? Aşa au să fugă toţi nacealnicii !...

În timp ce-şi scotea din chica bălană şi încîlcită tot felul de fire de fîn, de paie, de fulgi de găină, Kukuşkin chibzuia :

– Toţi n-or fugi ei, dar celor care au suflet, fără doar şi poate că le vine greu în slujbe de acestea. Antonîci, cum văd eu, tu nu prea crezi în conştiinţă. Da' să ştii de la mine, fără conştiinţă nu poţi trăi, chiar dacă ai avea un car de minte. Iacă, ascultă o întîmplare...

Şi începu să istorisească o poveste cu o moşiereasă foarte deşteaptă :

– De haină ce era, pînă şi guvernatorul a lăsat rangul lui mare la o parte şi a venit s-o vadă. „Cucoană, i-a spus el, oricum, fii şi dumneata mai cu băgare de seamă. Despre răutăţile dumitale s-a dus vestea pînă la Petersburg..." Bineînţeles, dînsa i-a dat nalifcă şi i-a spus : „Du-te cu dumnezeu, că eu firea nu mi-o pot schimba". Au trecut trei ani şi o lună şi, deodată, cucoana a adunat pe toţi mujicii : „Iacă ce-i, le-a spus dînsa, vă dau tot pămîntul. Rămîneţi cu bine. Iertaţi-mă, da' eu plec..."

– La mănăstire... îi suflă Hoholul.

Kukuşkin se uită la el cu luare-aminte şi încuviinţă :

– Aşa-i. Şi a ajuns stareţă. Va să zică ai auzit şi tu de dînsa ?

– N-am auzit niciodată.

– Da' atuncea de unde ştii ?

– D-apoi eu te ştiu pe tine.

Povestitorul dădu din cap şi mormăi :

– Neîncrezător mai eşti !...

Şi totdeauna lucrurile se petreceau la fel. Oamenii răi şi haini din poveştile lui oboseau de-atîtea rele cîte făcuseră şi „piereau fără urmă", dar de cele mai multe ori Kukuşkin îi trimitea la mănăstire, cum ai arunca gunoaiele la groapa cu gunoi.

Lui Kukuşkin îi veneau în cap tot felul de gînduri ciudate şi neaşteptate. Deodată îl vedeai încruntîndu-se şi spunînd nitam-nisam :

– Degeaba i-am învins noi pe tătari, fiindcă tătarii îs mai buni decît noi.

În clipa aceea nu era de loc vorba de tătari, ci se punea la cale un artel de mici proprietari de livezi.

Odată, Romas istorisea despre Siberia, despre ţăranii înstăriţi de acolo, cînd Kukuşkin, cu gîndul aiurea, începu să mormăie :

– Dacă oamenii n-ar prinde scrumbii vreme de doi-trei ani, atîta s-ar înmulţi peştele acesta, încît marea s-ar revărsa peste ţărmuri şi ar veni un nou potop peste lume. Scrumbia se pruieşte cum nu se mai află.

Satul îl socotea pe Kukuşkin drept un om de nimic, iar poveştile şi gîndurile lui ciudate îi necăjeau pe mujici, care îl înjurau şi-şi băteau joc de dînsul. Dar de ascultat, îl ascultau totdeauna cu luare-aminte şi interes, căutînd parcă să desprindă adevărul care sta ascuns în aiurelile lui.

– Ia, un palavragiu, spuneau despre el oamenii aşezaţi. Numai Pankov cel fercheş spunea plin de seriozitate :

– Stepan i-un om, în privinţa căruia nu-i uşor să te lămureşti...

Kukuşkin era foarte îndemînatic şi ştia o sumedenie de meşteşuguri. Era şi dogar şi sobar, se pricepea la stupărit, învăţa femeile cum să crească păsări, era bun dulgher şi, cu toate că lucra încet şi fără chef, tot ce făcea era lucrat temeinic. Îi erau tare dragi pisicile, şi, la feredeul în care locuia, avea vreo zece mîţe şi motani, pe care îi ghiftuia cu ciori şi stăncuţe. Şi fiindcă-şi învăţase mîţele să mănînce păsări, lumea îl vedea cu ochi răi. Mîţele lui gîtuiau puii

și chiar găinile, așa că femeile vînau lighioile lui Stepan și le cotonogeau fără cruțare. La feredeul lui Kukușkin auzeai adesea urletele furioase ale gospodinelor amărîte, fapt care nu-l stingherea cîtuși de puțin pe Kukușkin.

– Proaste mai sînteți ! Pisica-i o vietate care vînează din fire, mult mai sprintenă decît cîinele. Uite, am să le învăț să prindă păsări. Pisicile s-or pui, or ajunge cîteva sute, le-om vinde și au să vă aducă folos, proastelor.

Știuse cîndva să citească, dar uitase și nu mai voia să-și împrospăteze cunoștințele. Deștept din fire, prindea ce era mai de seamă în povestirile Hoholului, mai repede decît toți ceilalți.

– Asta așa-i, așa-i ! spunea el, îngustîndu-și ochii, cum fac copiii cînd înghit o doctorie amară. Va să zică Ivan cel Groaznic vedea cu ochi buni pe omul din popor...

Izot, Pankov și Kukușkin veneau seara la noi și adesea ședeau pînă la miezul nopții, ascultînd istorisirile lui Romas despre alcătuirea lumii, despre viața din celelalte țări și despre revoluțiile care au zguduit diferitele popoare. Lui Pankov îi plăcea cu deosebire revoluția franceză.

– Uite, asta-i o adevărată cotitură în viață, încuviința el.

Cu doi ani în urmă se despărțise de tată-său, mujic bogat, cu o gușă enormă și cu niște ochi din cale-afară de bulbucați. Luase „din dragoste“ pe-o orfană, nepoată de-a lui Izot, cu care se purta aspru, dar pe care o îmbrăca în rochii de tîrg. Pentru neascultarea sa, taică-său îl blestemase și, de fiecare dată cînd trecea pe lîngă izba nou-nouță a lui fecioru-său, scuipa de mama focului. Pankov dăduse izba cu chirie lui Romas și pe deasupra clădise alături prăvălia, împotriva voinței bogătanilor satului, din care pricină aceștia începură a-l dușmăni. Pankov, însă, se purta față de dînșii de parcă nici nu s-ar fi sinchisit, vorbea despre ei cu dispreț, iar cînd se întîmpla să-i întîlnească le spunea cuvinte grosolane și-i lua peste picior. Nu-i plăcea viața de țară.

– Dacă aș ști o meserie, m-aș duce la oraș.

Bine clădit și curat îmbrăcat, era ambițios de felul lui și avea o înfățișare totdeauna gravă. Mintea îi era isteață și neîncrezătoare.

– Ia spune drept, te-ai apucat de treaba asta din inimă sau din chibzuință? întreba el pe Romas.

– Tu cum socoți ?

– Spune tu.

– După părerea ta, cum ar fi mai bine ?

– Nu știu. Tu cum crezi ?

Hoholul era îndărătnic și, pînă la urmă, îl făcea pe mujic să-și spună părerea :

– De bună seamă că-i mai bine s-o faci cu judecată. Judecata cată să tragă folos din toate. Și unde-i folos, îi și treabă de nădejde. Inima-i sfetnic rău. Dacă mă luam după inimă, multe blestemății mai făceam !... De cînd i-aș fi pus foc popii !... Ca să nu-și mai vîre nasul unde nu-i fierbe oala.

Popa, un bătrînel răutăcios, cu o mutră de cîrtiță, îi făcuse destul rău lui Pankov, amestecîndu-se în sfada lui cu taică-său.

La început Pankov se purta față de mine cu arțag, ba chiar cu dușmănie, și răcnea la mine de parcă el mi-era stăpîn. Nu tîrzie vreme, însă, hachițele acestea îi trecură. Simțeam totuși că-i mai rămăsese un fel de neîncredere ascunsă ; de altfel, nici mie Pankov nu-mi era prea drag.

Serile petrecute în odăița curată, cu pereții de bîrne, mi-au rămas adînc întipărite în minte. Obloanele ferestrelor erau bine închise, pe-un colț al mesei ardea lampa, iar în fața ei ședea un om proaspăt tuns, cu fruntea teșită și cu barba mare, care spunea :

– Rostul vieții este ca omul să se îndepărteze tot mai mult de dobitoace...

Trei mujici cu ochi vioi și cu chipuri istețe ascultau. Izot stătea totdeauna neclintit, ascultînd parcă un glas care venea de departe și pe care el singur îl putea auzi ; Kukușkin se foia pe scaun, ca și cum l-ar fi pișcat țînțarii ;

iar Pankov își răsucea mustăcioara bălană și spunea încetișor :

– Va să zică era totuși nevoie ca poporul să se împartă în clase...

Îmi plăcea mult că Pankov nu se purta niciodată cu grosolănie față de Kukușkin, care îi era argat, ci asculta cu luare-aminte născocirile pline de haz ale acestui visător.

Cum se isprăvea taifasul, urcam în odăița mea din pod, mă așezam la fereastra deschisă și priveam satul care dormea și cîmpul peste care stăpînea, netulburată, liniștea. Prin negura nopții pătrundea lucirea stelelor, care cu cît erau mai aproape de pămînt, erau mai departe de mine. Tăcerea adîncă din jur îmi strîngea inima, în timp ce gîndurile mele o luau razna. Vedeam mii de sate, presărate, ca și satul nostru, pe întinsul nemărginit al pămîntului. Totul era neclintit în tăcerea deplină.

Întunericul, care cuprinsese toată pustietatea, mă învăluia în căldura lui și mi se lipea de suflet ca mii de lipitori nevăzute. Încetul cu încetul mă cuprindea moleșeala somnului și o neliniște tulburătoare. Ce mic și neînsemnat eram pe întinsul pămîntului...

Vedeam dinaintea mea viața satului, lipsită de bucurii. Auzisem adesea și citisem că oamenii de la țară duceau o viață mai sănătoasă și mai senină decît orășenii. De văzut, însă, vedeam că mujicii trudeau fără răgaz, ca ocnașii, că printre dînșii erau o mulțime de bolnavi care își părăduiseră sănătatea din pricina muncii prea grele și că nu erau de loc oameni voioși. În schimb, meșterii și muncitorii de la oraș, cu toate că munceau tot atît de mult, erau mai voioși și nu se tînguiau atît de stăruitor și într-un chip atît de plictisitor ca acești țărani totdeauna ursuzi. Viața țăranului nu mi se părea nicidecum simplă, fiindcă cerea în fiecare clipă o încordată luare-aminte față de pămînt și multă hitrenie și subțirime în legăturile cu oamenii. Și apoi viața lor, săracă sufletește, nu era de fel senină. Toți locuitorii satului trăiau dibuind ca orbeții, temîndu-se mereu

de cîte ceva, neîncrezători unii față de alții și avînd ceva de lup în firea lor.

Mi-era greu să pricep pentru ce-i dușmăneau cu încăpățînare pe Romas, pe Pankov și pe toți „ai noștri", care nu urmăreau altceva decît să-i facă a duce o viață mai înțeleaptă.

Vedeam limpede superioritatea orășanului, setea lui de fericire, curiozitatea plină de îndrăzneală a minții sale și varietatea scopurilor și problemelor pe care și le punea. În nopțile acestea îmi aduceam aminte totdeauna de doi orășeni :

F. KALUGHIN și Z. NEBEI

„Ceasornicari. Reparații de tot felul de aparate, instrumente chirurgicale, mașini de cusut, cutii cu muzici de toate sistemele și altele."

Această firmă atîrna deasupra ușii înguste a unei prăvălioare ; de o parte și de alta a ușii se aflau două ferestre colbăite ; în pervazul uneia ședea F. Kalughin, chel, cu un cucui pe scăfîrlia lui galbenă și cu lupa prinsă în ochi. Avea trupul îndesat, fața rotundă și zîmbea aproape totdeauna, meșterind cu penseta lui fină la mașinăria vreunui ceasornic, sau cînta cîte ceva, deschizînd gura rotundă, ascunsă sub peria căruntă a mustăților. La cealaltă fereastră ședea Z. Nebei, un om oacheș, cu părul creț, cu nasul mare și strîmb, cu niște ochi mari ca pruna și cu o țăcălie ascuțită. Uscățiv și slab cum era, semăna cu diavolul. Desfăcea și el tot felul de piese mărunte și apoi le strîngea la loc, iar cîteodată striga pe neașteptate cu glasu-i gros :

– Tra-ta-tam, tam, tam.

În spatele celor doi ceasornicari erau îngrămădite alandala lăzi, mașini, tot felul de roți, de muzici mecanice și de globuri ; rafturile erau ticsite de lucruri de metal de toate formele, iar pe pereți atîrnau o sumedenie de ceasuri care-și legănau limbile. Aș fi fost gata să privesc fie și

ziua întreagă cum lucrau aceşti oameni, însă, deşirat cum eram, le întunecam lumina şi ei se uitau la mine cu nişte mutre oţărîte, făcîndu-mi tot felul de semne ca să mă car de la geam. Cînd plecam de acolo, mă gîndeam cu jind :

„Mare fericire să te pricepi la toate !"

Purtam stimă acestor doi oameni, încredinţat că ei cunoşteau tainele tuturor maşinăriilor şi instrumentelor şi erau în stare să repare orice lucru pe lumea aceasta. Aşa oameni zic şi eu !

Satul, însă, nu-mi plăcea, iar pe mujici nu-i înţelegeam. Muierile, mai cu seamă, se jeluiau necontenit de toate bolile, aveau „cîrcei la inimă", se „înăbuşeau" şi mereu le „tăia ceva la pîntece". Acestea erau lucrurile despre care vorbeau mai mult şi mai cu inimă în zilele de sărbătoare, cînd se adunau pe la izbele lor, sau pe malul Volgăi. Din nimica toată le sărea ţandăra şi atunci porneau a se sudui de mama focului. Odată trei familii s-au bătut cu prăjinile ca orbeţii, o bătrînă s-a ales cu mîna ruptă, iar un flăcău – cu capul spart, şi toate astea pentru un ciob de strachină de lut care să tot fi costat douăsprezece copeici. Nu era săptămînă să nu se întîmple asemenea bătăi.

Flăcăii aveau faţă de fete o purtare făţiş cinică şi le făceau tot felul de şotii. Prindeau, de pildă, fetele la cîmp, le ridicau poalele peste cap şi le legau strîns cu curmeie de tei. Asta se chema la ei „a preface fata-n floare". Fetele, goale pînă la brîu, ţipau, înjurau, dar se vedea bine că jocul le plăcea, fiindcă-şi dezlegau fustele mult mai încet decît ar fi putut s-o facă. În biserică, la vecernie, flăcăii ciupeau fetele de dinapoi, ba pare-se că numai pentru asta veneau. Duminica, la predică, popa spunea din amvon :

– Vitelor, n-aţi mai găsit alt loc pentru neobrăzările voastre ?

Într-o zi, Romas îmi istorisea :

– La noi, în Ucraina, oamenii privesc religia cu oarecare poezie ; aicea văd, însă, că în spatele credinţei în dumnezeu

se ascund cele mai grosolane instincte, ca de pildă laşitatea şi lăcomia. Să ştii dumneata că oamenii aceştia nu-l iubesc cu adevărat pe dumnezeu şi nici nu-i prea încîntă frumuseţea şi puterea dumnezeiască. Poate că-i mai bine aşa. Asta are să-i facă să se descotorosească mai repede de religie, fiindcă, drept să-ţi spun, religia-i una din prejudecăţile cele mai vătămătoare.

Flăcăii erau lăudăroşi, dar laşi. De cîte ori n-au încercat să mă bată, noaptea, pe uliţă, dar nu le-a mers. O singură dată a izbutit unul să mă atingă cu băţul la un picior. Lui Romas nu-i spusesem, bineînţeles, de aceste ciocniri, dar cum mă văzu şchiopătînd, ghici despre ce e vorba.

– Ehei, nu ţi-am spus eu ? Pînă la urmă, tot ţi-ai primit cinstea.

Cu toate că mă sfătuise să nu mă plimb noaptea, cîteodată o luam prin grădinile de zarzavat, ca să ies la malul Volgăi şi şedeam acolo sub sălcii, privind prin perdeaua străvezie a nopţii, luncile de peste rîu. Cursul lin al Volgăi, din belşug aurit de razele soarelui nevăzut, răsfrînte de luna cea moartă, era plin de măreţie. Luna, însă, nu-mi plăcea. Mi se părea că are ceva lugubru şi-mi trezea, ca şi cîinilor, atîta tristeţe, încît îmi venea să urlu şi eu laolaltă cu ei. Tare m-am bucurat cînd am aflat că luna nu luminează cu lumina ei, fiindcă e moartă, şi că nu este şi nici nu poate fi viaţă pe tot cuprinsul ei. Pînă atunci mi-o închipuisem plină de oameni de aramă, făcuţi din triunghiuri şi care se mişcau ca nişte compasuri, zăngănind lung şi apăsător, cum sună clopotele în postul mare. Credeam că toate cîte se aflau în lună, cu plante şi cu animale cu tot, erau de aramă, şi că toate sunau necontenit, cu glas surd şi duşmănos, uneltind tot felul de rele împotriva pămîntului. Am fost bucuros să aflu că luna era pustie şi totuşi aş fi dorit ca un meteor enorm să se prăbuşească cu destulă putere asupra ei, ca să se aprindă din pricina acestei ciocniri şi să înceapă a luci deasupra pămîntului cu propria ei lumină.

Priveam cum curge apa, făcînd să tremure sub lumina lunii fîşia de brocart, care, plăsmuită undeva departe în întuneric, se mistuia în umbra întunecată a malului înalt şi simţeam cum gîndurile îmi erau mai vioaie şi mai agere. Cugetam cu uşurinţă la lucruri nelămurite, străine de tot ce trăisem peste zi şi care nu puteau fi cuprinse în cuvinte. Uriaşele mase de apă ale fluviului se rostogoleau aproape fără zgomot. Pe calea întunecată şi largă luneca un vapor asemenea unei păsări fantastice, cu pene de foc, şi un murmur lin curgea în urma lui ca foşnetul unor aripi greoaie. Sub malul acoperit de lunci plutea o luminiţă, de la care pornea pe apă o rază roşie, ascuţită. Era un pescar care încerca să orbească peştele ; dar tot aşa de uşor ai fi putut să crezi că din înaltul cerului o stea fără de adăpost a coborît pe unda rîului şi acum apele o poartă ca pe o floare de foc.

Tot ce citisem în cărţi mi se desfăşura în minte în fantezii ciudate, iar închipuirea mea ţesea neobosită imagini neasemuit de frumoase şi mi se părea că plutesc în aerul mîngîietor al nopţii pe urma undelor.

Într-o noapte Izot dădu peste mine cum mai dăduse adesea. Noaptea părea şi mai voinic, şi mai simpatic.

– Iar ai venit aici ? mă întrebă el, aşezîndu-se lîngă mine. Tăcu îndelung, cufundat în gînduri, privind rîul şi cerul, în timp ce-şi netezea mătasea moale a bărbii lui aurii.

Apoi începu să viseze :

– Cînd oi ajunge să ştiu bine a ceti, am s-o iau de-a lungul tuturor rîurilor şi am să înţeleg toate cîte-s pe lume. Am să învăţ oamenii. Aşa oi face ! Ce bine-i, măi, frate, să poţi spune ce ai pe suflet ! Chiar şi unele muieri te înţeleg cînd îţi poţi deschide sufletul. Acu cîteva zile, şedea una la mine în lotcă şi mă întreba : „Ce-o să se întîmple cu noi cînd om muri ? Nu cred, îmi spuse dînsa, nici în iad, nici în lumea cealaltă." Ei, ai văzut ? Şi ele, frate, îs... cum să zic ?...

Şi negăsind cuvîntul potrivit, tăcu. După un răstimp adause :

– Nişte suflete vii...

Izot era unul din oamenii cărora le place să trăiască noaptea. Era simţitor la frumuseţe şi vorbea frumos despre ea, în cuvinte domoale de copil visător. Credea în dumnezeu, dar nu se temea de el, cu toate că şi-l închipuia după scripturi, ca pe un bătrîn mare şi venerabil, stăpînul bun şi deştept al întregii lumi şi care nu putea învinge răul, numai din pricină că „nu dovedea, fiindcă tare s-au mai înmulţit oamenii. Ei, da' asta nu-i nimic. Ai să vezi că pîn' la urmă tot îi vine de hac. Pe Cristos, însă, eu, unul, nu-l pot înţelege nicidecum. Pentru mine n-are nici un rost. Dacă este dumnezeu – bine, fie ! Da' vezi că mai este unul. Atunci, cică-i fiu-său. Ei, şi ce dacă-i fiu-său ? Că doar dumnezeu n-a murit încă !"...

De cele mai multe ori, însă, Izot sta tăcut, gîndindu-se la ale lui şi numai cînd şi cînd îl auzeam scoţînd un oftat :

– Da, aşa-i treaba...

– Ce să fie ?

– Nimic. Am spus şi eu aşa...

Şi iar ofta, cu ochii aţintiţi în depărtările nedesluşite.

– Bun lucru-i viaţa !

Încuviinţam şi eu :

– Da. Bun lucru !

Fîşia catifelată a apei întunecate se mişca puternic şi deasupra ei se întindea arcul argintiu al Căii Laptelui. Stelele cele mari luceau ca nişte ciocîrlii de aur şi inima îmi cînta încetişor gînduri aiurite despre tainele vieţii.

Departe, peste lunci, de după nişte nori roşietici, ţîşneau zorile şi soarele îşi desfăşura, în sfîrşit, pe cer coada-i de păun.

– De mirare lucru îi şi soarele ! mormăi Izot, zîmbind fericit.

Merii erau în floare şi satul era cufundat parcă sub troiene trandafirii, a căror mireasmă amăruie pătrundea pretutindeni, acoperind mirosul de dohot şi de bălegar. Sute de copaci înfloriţi, îmbrăcaţi sărbătoreşte în atlazul trandafiriu al petalelor, porneau în rînduri drepte din sat către cîmp. În nopţile cu lună, florile fremătau în adierea uşoară a vîntului ca fluturii care bat din aripi şi părea că peste sat s-au revărsat nişte unde grele, aurii şi albăstrii. Privighetorile îşi cîntau fără contenire cîntecul lor pătimaş. Ziua, graurii se stîrneau cu îndrăzneală, iar ciocîrliile nevăzute îşi revărsau asupra pămîntului viersul lor duios.

În serile de sărbătoare, fetele şi nevestele tinere se plimbau pe uliţe şi cîntau, deschizînd gura ca nişte puişori, zîmbind galeş şi ameţindu-te. Izot zîmbea şi el de parcă-ar fi fost beat. Slăbise, ochii i se afundaseră în găvanele întunecate, faţa i se făcuse mai aspră şi mai frumoasă, ca a unui sfînt. Zile întregi dormea şi se ivea pe uliţă numai sub seară, cu faţa îngrijorată şi cu gîndul aiurea. Kukuşkin îşi bătea joc de el grosolan, dar cu blîndeţe. Izot, însă, zîmbea stînjenit şi spunea :

– Şi ce vrei tu, mă tog ? Ştii, mai bine ai tăcea din gură... Apoi adăuga încîntat : Oof !... Că dulce-i viaţa ! Şi tare-i bine să trăieşti pe lumea asta ! Oamenii au născocit atîtea vorbe care-ţi încălzesc inima ! Pe unele nu le poţi uita cît trăieşti. Şi dacă s-ar întîmpla să învii, cred că tot de ele ţi-ai aduce aminte întîi şi-ntîi.

– Ia seama, c-or să te scarmene bărbaţii, îl vestea Romas, zîmbind şi el cu blîndeţe.

– Ar avea şi de ce, încuviinţa Izot.

Mai în fiecare noapte, o dată cu cîntecul privighetorilor, începea să se reverse peste livezi, pe cîmp sau pe malul apei, glasul subţire şi tulburător al lui Migun. Cînta uimitor de bine tot felul de cîntece frumoase, pentru care pînă şi mujicii îi iertau multe din păcatele lui.

Sîmbătă seara se aduna dinaintea prăvăliei tot mai multă lume. Bătrînul Suslov, Barinov, Krotov fierarul

şi Migun erau nelipsiţi şi se aşezau îngînduraţi la taclale. Unii mai plecau, în locul lor veneau alţii şi aşa se perinda lumea pînă către miezul nopţii. Se întîmpla cîteodată ca vreo ceată de beţivi să facă tărăboi, dar cel mai adesea se ţinea de scandaluri un oarecare Kostin, fost soldat, chior de-un ochi şi fără două degete la mîna stîngă. Soldatul îşi sumetea mînecile şi pornea către prăvălie, păşind ca un cocoş din cei bătăioşi, dînd cu pumnii în aer ca orbeţii şi urlînd din răsputeri cu glas răguşit :

– Rău neam îs hoholii ăştia !... Liftă turcească ! Ia spune, măi : la biserică de ce nu te duci ? Ai ? Ireticule ! Tulburi numai minţile oamenilor. Răspunde : cine eşti tu ?

Ceilalţi îl zădărau :

– Cum de te-ai împuşcat în degete, Mişka ? Nu cumva te-ai speriat de turci ?

Kostin sărea la bătaie. Ceilalţi îl înşfăcau şi, în rîsete şi ţipete, îl prăvăleau în rîpă. Soldatul se rostogolea pe povîrniş ca un ghem şi urla de-ţi spărgea urechile :

– M-au omorît !... Ajutor !...

Apoi ieşea din rîpă plin de colb şi se ruga de Romas să-i dea un păhărel de votcă.

– Pentru ce să-ţi dau ?

– Fiindcă aţi avut petrecere, răspundea Kostin.

Şi mujicii hohoteau care mai de care.

Într-o duminică dimineaţa, pe cînd mă aflam în prăvălie, iar bucătăreasa, care tocmai aprinsese focul în plită, ieşise pentru o clipă în curte, răsună în cuhne o pocnitură puternică. Prăvălia se cutremură, cutii de tablă pline cu caramele se prăbuşiră din rafturi, geamurile sparte zăngăniră şi pe podele căzu huruind nu ştiu ce. Am dat buzna în bucătărie : pe uşa care dădea către odaie ieşeau nori negri de fum, iar de după perdeaua de nori se auzea şuierînd şi trosnind. Hoholul mă apucă de umeri şi-mi zise :

– Stai !

Bucătăreasa se văicărea în tindă;

– Of, că tare-i proastă !...
Romas se vîrî în fum, hurui nu ştiu ce, trînti o înjurătură cumplită şi strigă :
– Isprăveşte odată ! Aduceţi apă !
Pe podeaua bucătăriei fumegau cîteva lemne şi ardeau surcele, printre care se vedeau cîteva cărămizi zvîrlite în neorînduială. Gura căscată a plitei era goală de parcă o măturase cineva. Am dibuit în fum o căldare de apă pe care am răsturnat-o peste focul de pe podele şi am început să vîr înapoi lemnele în plită.
– Umblă cu băgare de seamă, îmi spuse Hoholul.
Apoi o luă pe bucătăreasă de mînă, o împinse în odaie şi-i porunci :
– Închide prăvălia. Şi, întorcîndu-se către mine : Mai cu băgare de seamă, Maximîci ! Poate să mai explodeze ceva...
Apoi se chinci şi începu să cerceteze lemnele rotunde de brad, după care scoase din plită şi bucăţile pe care le aruncasem eu înăuntru.
– Ce faci dumneata acolo ? l-am întrebat.
– Uite ce fac !
Îmi întinse una din bucăţile de lemn, sfîşiată în chip ciudat. Am văzut numaidecît că lemnul fusese sfredelit la mijloc cu burghiul şi că gaura avea urme de arsuri neobişnuite.
– Pricepi ? Diavolii ăştia au umplut lemnul cu praf de puşcă. Nişte tîmpiţi ! Ce poţi face c-un funt de praf ?
Puse la o parte lemnul, se spălă pe mîini şi adăugă :
– Bine că n-a fost Axinia înăuntru, ar fi lovit-o.
Fumul acru se împrăştie şi am putut vedea că oalele de pe poliţă erau vătămate, toate geamurile de la ferestre sparte, iar din gura plitei fuseseră smulse cîteva cărămizi.
Liniştea lui Romas nu-mi plăcu de loc. Se purta ca şi cum pozna asta stupidă nu l-ar fi supărat cîtuşi de puţin. Pe uliţă alergau copii şi răsunau glasuri.
– A luat foc la Hohol. Arde !...

O muiere se văicărea şi bocea, iar din odaie Axinia striga neliniştită :
– Mihail Antonîci, vor să spargă uşa prăvăliei !...
– Hai, hai, linişteşte-te !... îi răspunse el, ştergîndu-şi cu prosopul barba udă.
Pe ferestrele deschise ale odăii se zgîiau în casă nişte mutre bărboase, schimonosite de frică şi de mînie, cu ochii mici din pricina fumului care înţepa. Cineva ţipa întărîtat :
– Ce-i asta, doamne ? Veşnic scandaluri... Trebuie să-i alungăm din sat !
Un mujic mărunţel şi roşcat, care mişca din buze, închinîndu-se într-una, încerca să se urce pe geam, dar nu izbutea. În dreapta ţinea un topor, iar cu stînga se agăţase de pervazul ferestrei, de pe care mîna îi luneca mereu.
Romas luă o despicătură de lemn şi-l întrebă :
– Încotro ?
– Apoi să sting focul, taică...
– Da' nu arde nicăieri...
Speriat, mujicul căscă gura şi pieri numaidecît. Romas ieşi în cerdacul prăvăliei, şi, arătînd butucul mulţimii adunate, spuse :
– Careva dintre voi a umplut buturuga asta cu praf de puşcă şi a pus-o printre lemnele noastre. Iarba fiind puţină, n-a fost nici o pagubă.
Stăteam în spatele lui Romas, mă uitam la mulţime şi-l auzeam pe mujicul cu toporul în mînă, spunînd speriat :
– Cînd a ridicat o dată despicătura de lemn ca să deie în mine...
Iar Kostin, fostul soldat, care era bine afumat la ceasul acela, răcni :
– Nelegiuitul ! Goniţi-l din sat ! Daţi-l în judecată !...
Cei mai mulţi dintre oameni, însă, tăceau. Se uitau ţintă la Romas şi-l ascultau cu neîncredere.

– Ca să arunci o izbă în aer, este nevoie de multă iarbă de puşcă. Cam de un pud. Ei, de-acu vedeţi-vă de treabă...

Unul dintre mujici întrebă :

– Unde-i starostele ?

– Să vină uriadnicul !...

Oamenii nu se lăsau duşi şi plecară fără chef, parcă le-ar fi părut rău de ceva.

Ne-am aşezat la ceai. Ceaiul ni-l turna Axinia, mai blîndă şi mai bună ca oricînd. Se uită compătimitoare la Romas şi spuse :

– Fiin'că nu faceţi jalbă împotriva lor, de aceea îşi fac de cap.

– Nu te supără toate sîcîielile astea ? l-am întrebat.

– N-am vreme să mă supăr de toate fleacurile.

M-am gîndit : „De şi-ar vedea toţi cu atîta linişte de treburile lor !"

Romas îşi schimbase vorba. Avea de gînd să plece în curînd la Kazan şi mă întrebă ce cărţi să-mi aducă.

Uneori mi se părea că omul din faţa mea avea în loc de suflet un fel de mecanism de ceasornic, numai că mecanismul acesta fusese întors o dată pentru toată viaţa. Mi-era drag Hoholul şi-l respectam foarte mult, dar tare aş fi vrut să-l văd o dată supărîndu-se pe mine sau pe altcineva, răcnind şi bătînd din picior. El, însă, nu putea să se supere şi nici nu voia. Cînd îl sîcîia vreo prostie sau vreo mîrşăvie, îşi îngusta numai a batjocură ochii cenuşii şi spunea scurt şi tăios, cu vorbe simple şi necruţătoare, ce avea de spus.

Astfel îl întrebă într-o zi pe Suslov :

– Ia spune-mi, te rog, de ce dumneata, om bătrîn, eşti făţarnic ?

Obrajii galbeni şi fruntea bătrînului se făcură cu încetul stacojii, ba parcă chiar barba albă se făcuse şi ea trandafirie la rădăcina părului.

– Asta nu numai că nu-ţi foloseşte la nimic, da' pierzi şi stima lumii.

Suslov lăsă capul în jos şi încuviinţă :

– Adevărat, nu-mi foloseşte la nimic.

Mai tîrziu îi spuse lui Izot :

– Îl vezi ? Cunoaşte sufletul omului. Pe unul ca dînsul ar trebui să-l aleagă nacealnic...

...Romas îmi explică pe scurt şi lămurit ce aveam de făcut în lipsa lui. Mi se păru că şi uitase de încercarea ţăranilor să-l vîre în sperieţi cu explozia, cum uiţi de pişcătura unei muşte.

Apoi veni Pankov, se uită la plită şi întrebă ursuz :

– Nu v-aţi speriat ?

– D-apoi de ce să ne speriem ?

– Va să zică au pornit război.

– Stai jos şi bea ceai cu noi.

– Mă aşteaptă nevasta.

– Unde ai fost ?

– Cu Izot la pescuit.

Pankov plecă şi, din bucătărie, mai spuse o dată :

– Au pornit război.

Cînd discuta cu Romas, Pankov nu se întindea la vorbă, ca şi cum s-ar fi înţeles de mult cu dînsul cu privire la toate treburile de seamă şi încurcate. Îmi aduc aminte că Izot, după ce ascultase istoria domniei lui Ivan cel Groaznic, pe care o povestise Romas, a spus :

– Plicticos ţar !

– Un măcelar !... adăugă Kukuşkin.

Iar Pankov rosti cu hotărîre :

– Nu cred să fi fost tare deştept. Ei şi ce-i dacă i-a bătut pe cneji ? În locul lor a umplut ţara c-o droaie de boiernaşi, ba a mai adus şi boieri străini, de pe alte meleaguri. Asta numai deşteptăciune nu dovedeşte. Boierul mic îi şi mai rău decît cel mare. Musca nu-i lup, n-o poţi puşca cu puşca, da' de sîcîit, te sîcîie mai dihai ca lupul.

Mai veni și Kukușkin, aduse o găleată de lut de muruială și, în timp ce zidea cărămizile la plită, începu să spună :

– Uite ce-au născocit, diavolii ! Să se descotorosească de păduchi nu-s în stare. Da' să vîre un om în mormînt, îs gata ! Tu, Antonîci, vezi de nu aduce multă marfă deodată. Mai bine adă mai cîte puțin, și mai des. Ia seama c-au să mai dea foc izbei. Mai cu seamă acu, de cînd ai pus la cale treaba asta, trebuie să te aștepți la o pacoste.

„Treaba asta", adică artelul de livădari, nu era de loc pe placul bogătanilor din sat. Cu ajutorul lui Pankov, al lui Suslov și încă al cîtorva mujici ageri la minte, Romas mai că izbutise să-l pună pe roate. Cei mai mulți dintre gospodari începuseră să se arate mai binevoitori față de Romas și numărul mușteriilor prăvăliei creștea văzînd cu ochii. Pînă și niște terchea-berchea, cum erau Barinov și Migun, căutau din răsputeri să-l ajute pe Romas, fiecare cu ce putea, în treaba de care se apucase.

Migun îmi plăcea foarte mult și mi-erau dragi cîntecele lui frumoase și triste. Cînd cînta, închidea ochii și fața suferindă nu-i mai tresărea. Își petrecea viața mai cu osebire în nopțile întunecoase, fără lună, sau în acele cînd cerul era acoperit de o perdea deasă de nori. Uneori, îmi spunea de cu seară :

– Vină la noapte pe Volga.

Acolo arunca cîrligele pentru cegă, la care pescuitul era oprit, și călare pe cîrma lotcii, cu picioarele strîmbe spînzurîndu-i în apa întunecată, îmi spunea aproape în șoaptă :

– Că boierul își bate joc de mine, fie ! Dracu să-l ia ! Asta o mai pot îndura, fiindcă-i om care știe ce nu știu eu. Da' cînd mă prigonește unul de-ai noștri, un mujic ca și mine, cum pot să rabd una ca asta ? Ce deosebire e între mine și el ? Doar că el numără cu rublele, iar eu cu copeicile. Asta-i toată deosebirea...

Fața lui Migun se schimonosea a durere, sprînceana începea să i se zbată, degetele mîinii i se mișcau repede, desfăcînd cîrligele și ascuțindu-le cu pila, și glasu-i mînios suna domol :

– Oamenii mă socot hoț. Așa o fi. Sînt un păcătos... Numai că și ceilalți tot din jaf trăiesc... Toți se șmecheresc și se mănîncă între ei. Da-da ! Dumnezeu nu ține la noi, în schimb ne îndrăgește dracul...

Rîul se tîrîia întunecat, în fața noastră norii întunecați și ei se mișcau deasupra rîului și în întuneric nu puteai să vezi nici măcar malul din față cu luncile lui. Apa își tîrșea cu grijă valurile pe nisipul malului, udîndu-mi picioarele de parcă ar fi vrut să mă ieie și să mă ducă cu dînsa undeva departe, în nemărginitul acestei bezne plutitoare.

– De trăit, trebuie să trăiești ? mă întrebă Migun, oftînd.

Sus în deal un cîine urla prelung. Mă gîndeam ca prin vis :

„La ce să trăiască oameni ca tine ? Și la ce mai trăiești și tu ?"

Peste apă se așternuse o liniște adîncă și întunericul cald și parcă fără de sfîrșit, de te apuca groaza.

– Mă tem c-au să-l ucidă pe Hohol. Bagă de seamă să nu te ucidă și pe tine... boscorodea Migun.

Apoi începu să cînte încetișor :

> Maică-mea mult mă iubea
> Și adesea îmi zicea :
> Iașa, fiul meu iubit
> Viața du-ți-o mai tihnit.

Migun închidea ochii, glasul îi suna mai tare și mai trist și degetele, care deznodau sforile cîrligelor, se mișcau parcă mai încet.

> Al ei sfat eu l-am uitat
> Și-o duc azi într-un oftat...

Aveam un simţămînt ciudat : mi se părea că în mişcarea lui greoaie, şuvoiul întunecat al apelor tîra pămîntul cu sine, prăvălindu-l în rîu, iar eu lunecam la vale în bezna în care se mistuise pentru totdeauna soarele.

Migun isprăvi cîntecul tot aşa de neaşteptat precum îl începuse, tîrî tăcut barca în apă, se urcă într-însa şi pieri aproape neauzit în întuneric. Mă uitam în urma lui şi-mi spuneam :

„La ce mai trăiesc oameni ca tine ?"

Eram prieten şi cu Barinov, om lăsător, lăudăros, leneş, bîrfitor şi hoinar fără de astîmpăr. Trăise cîndva la Moscova şi vorbea de acest oraş, scuipînd într-una :

– Oraşul iadului ! Fără rost ! Numai biserici îs paisprezece mii şi şase la număr, iar oamenii îs toţi nişte pungaşi... Şi toţi îs plini de rîie, ca gloabele. Zău aşa ! Negustorii, militarii, tîrgoveţii, toţi pînă la unul umblă şi se scarpină într-una. Ce-i drept, se află acolo ţarul tunurilor, un strument uriaş. Petru cel Mare l-a turnat chiar el, ca să tragă în răsculaţi. O muiere, una de neam, s-a răsculat împotriva lui din pricina dragostei pe care o avea pentru dînsul. Petru cel Mare trăise pîn-atunci cu dînsa şapte ani, zi de zi, şi apoi a lăsat-o cu trei copii. Muierea s-a mîniat tare şi-a pus la cale răzmeriţa aceea. Şi aşa, frăţioare, cînd a început Petru să tragă cu tunul cel mare în răsculaţi, pe loc a culcat la pămînt nouă mii trei sute opt oameni. S-a speriat şi el : „Nu se poate una ca asta, i-a spus mitropolitului Filaret. Trebuie să punem capac ticălosului de tun şi să-l nituim, ca să nu ne mai ispitească iarăşi..." Şi l-au nituit...

I-am spus că toate acestea erau aiureli, iar el mi-a răspuns supărat :

– Doamne, dumnezeule ! Da' pidosnic om mai eşti ! Istoria asta mi-a spus-o cu de-amănuntul un om învăţat. Şi te-ai găsit tocmai tu...

Fusese şi la Kiev, pe la sfintele moaşte, şi istorisea :

– Oraşul acesta seamănă oarecum cu satul nostru. Îi şi el aşezat pe un deal şi are un rîu, da' am uitat cum îi zice. Faţă de Volga, îi ca o băltoacă ! Trebuie să-ţi mai spun că oraşul e tare încurcat, toate uliţele-s întortocheate şi urcă pieptiş. Oamenii îs toţi hoholi, da' nu de-un sînge cu Mihailo Antonov al nostru, ci jumătate leşi, jumătate tătari. Iar vorba lor nici n-aduce a vorbă de creştin. Oamenii îs ciufuliţi şi nespălaţi. De mîncat, mănîncă broaşte, nişte broaşte de cîte zece funturi una. De umblat umblă în căruţe cu boi şi tot cu boii şi ară. Straşnici boi mai au ! Cel mai mic e de patru ori cît unul de-al nostru şi cîntăreşte optzeci şi trei de puduri. Călugări îs cincizeci şi şapte de mii, iar arhierei două sute şaptezeci şi trei. Asta-i bună ! Cum poţi să te pui cu mine ? Că doar am văzut totul cu ochii mei. Da' tu ai fost acolo ?... N-ai fost. Păi, vezi ! Mie, frate, îmi place mai mult decît orice, cînd ştii un lucru, să-l ştii în amănunt.

Lui Barinov îi plăceau cu deosebire cifrele. Învăţase de la mine adunarea şi înmulţirea, da' nu putea suferi împărţirea. Îl interesa să înmulţească numere de cîteva cifre, la care greşea fără să-i pese din cale-afară şi, după ce scria cu băţul pe nisip un şirag lung de cifre, se uita cu uimire la ele, holbînd ochii ca un copil şi striga :

– Pas de spune ce scrie aici – ţi se împleticeşte limba în gură !

Barinov nu era prea arătos şi totdeauna umbla zbîrlit şi zdrenţăros ; avea însă faţa aproape frumoasă, cu o bărbuţă numai inele, iar ochii albaştri aveau un zîmbet ca de copil. Avea ceva comun cu Kukuşkin şi din pricina asta, poate, se cam fereau unul de altul.

Barinov fusese de două ori la pescuit tocmai la Marea Caspică şi aducea într-una vorba de locurile acelea :

– Măi, frăţioare, marea nu seamănă cu nimic. În faţa ei te simţi ca o muscă. Te uiţi la mare şi parcă nici n-ai fi. Şi ce dulce-i viaţa acolo ! Se adună tot felul de oameni. Am dat pînă şi de un arhimandrit. N-am ce zice, cumse-

cade om – muncea și el. Era și o bucătăreasă care ședea la un procuror – ibovnica lui. Ce-i mai lipsea ? Da' tot n-a putut răbda, și i-a spus : „Tare-mi ești tu drag, procurorule, dar n-am ce-ți face, plec. Rămîi cu bine !"... Fiin'că cine a văzut o dată marea, îl trage înapoi. Peste tot numai apă ! Și nici o îmbulzeală de oameni, taman ca-n cer. Odată am să mă întorc și eu acolo, și acolo am să rămîn. Că mie nu-mi place lumea. Asta-i !... Ar trebui să trăiesc într-un schit, ca pustnicii, numa iacătă ce-i : nu cunosc nici un schit mai ca lumea...

Barinov umbla hai-hui prin sat, ca un cîine fără adăpost. Oamenii îl disprețuiau, însă îi ascultau poveștile cu aceeași plăcere cu care ascultau și cîntecele lui Migun.

– Grozav mai minte !... Să-l tot asculți !

Fanteziile lui tulburau cîteodată chiar mintea unor oameni așezați, cum era, de pildă, Pankov. Într-o bună zi mujicul acesta plin de neîncredere i-a spus Hoholului :

– Barinov zice că nu scrie în cărți toate cîte s-au întîmplat cu Ivan cel Groaznic și că multe fapte au rămas ascunse. Cică ar fi fost vrăjitor și putea lua chip de vultur și că de pe vremea aceea, în cinstea lui, se bat vulturii pe bani.

Observam, pentru a nu știu cîta oară, că orice poveste neobișnuită și fantastică, ba chiar vădit născocită, oricît de grosolană ar fi fost născocirea, plăcea oamenilor mult mai mult decît istorisirile serioase care priveau adevărurile vieții.

Cînd îi vorbeam însă despre aceasta lui Romas, el îmi răspundea zîmbind :

– Astea au să treacă. Deocamdată-i destul ca oamenii să învețe a gîndi, că de ajuns la adevăr, ajung ei, nu te teme. Trebuie să-i înțelegi pe oamenii aceștia ciudați, cum sînt Barinov și Kukușkin. Știi dumneata, ei îs un fel de artiști, mintea lor știe născoci. Se prea poate ca și Cristos să fi fost tot un om ciudat, în felul lor. Trebuie să recu-

noști că a născocit și el unele lucruri care nu-s chiar așa de rele...

Mă uimea faptul că oamenii aceștia vorbeau despre dumnezeu puțin și fără chef ; singur bătrînul Suslov spunea adesea, încredințat că chiar așa era :

– Toate vin de la dumnezeu !

Și de fiecare dată mi se părea că aud în vorbele astea o deznădejde. Întrucît mă privește, mă învoiam de minune cu acești oameni și, în nopțile în care stăteam de vorbă cu dînșii, învățam de la ei o mulțime de lucruri. Aveam simțămîntul că fiecare gînd, pe care li-l sădise Romas, prinsese rădăcini ca un copac puternic și se înfipsese adînc în străfundurile vieții, unde își împletise rădăcinile cu ale unui alt copac, secular, iar pe crengile lor înfloreau gînduri aprinse și creșteau din belșug, ca frunzele, vorbe răsunătoare. Simțeam că, acum, după ce supsesem din plin întăritoarea miere a cărților, crescusem și vorbeam cu mai multă încredere în mine însumi. Adesea Hoholul mă lăuda, zîmbind :

– Bine le mai spui, măi Maximîci.

Cît de recunoscător îi eram pentru asemenea vorbe !

Uneori Pankov își aducea nevasta, o femeie măruntică, cu fața sfioasă și ochii albaștri, cu privirea deșteaptă, îmbrăcată ca la oraș. Femeia se așeza tăcută într-un colț, cu buzele strînse cu modestie ; după o vreme, plină de uimire, căsca gura și holba ochii, speriată. Uneori, auzind cîte o vorbă mai piperată, rîdea cu sfiiciune și-și acoperea fața cu palmele. Atunci Pankov îi făcea cu ochiul lui Romas și spunea :

– A priceput !...

La Romas veneau tot felul de necunoscuți, cu care se urca la mine în pod, unde rămîneau ceasuri întregi.

Axinia le ducea mîncare și băutură, și tot acolo dormeau, nevăzuți de nimeni, afară de mine și de dînsa, care îi era credincioasă lui Romas ca un cîine și aproape că se închina la dînsul ca la icoană. Noaptea, Izot și Pankov

duceau oaspeţii cu luntrea pînă la un vapor care trecea pe rîu sau pînă la pontonul de la Lobîşki. Mă uitam din deal la barca cît o coajă de nucă ce licărea pe apa uneori întunecată, alte dăţi argintată de lună, sub luminiţa unui felinar, care trebuia să atragă luarea-aminte a căpitanului vaporului ; priveam şi aveam simţămîntul că luam şi eu parte la o acţiune măreaţă şi misterioasă.

Cîteodată, venea de la oraş Maria Derenkova ; nu mai găseam acum în privirea ei ceea ce mă tulburase odinioară ; mi se părea că ochii ei erau ai unei fete fericite că se ştie drăguţă şi că-i face curte un om matur cu barbă. Romas vorbea cu ea tot aşa de liniştit şi cu aceeaşi uşoară batjocură, cum vorbea cu toţi ceilalţi, numai că-şi mîngîia mai des barba şi în ochi avea o lucire mai caldă. Glasul subţire al Mariei suna plin de voioşie. Purta o rochie albastră şi cordele albastre în părul bălai ; mîinile ei de copil arătau o nelinişte ciudată, ca şi cînd ar fi căutat tot timpul să se prindă de ceva. Îngîna într-una cu gura închisă cîte un cîntec, şi-şi făcea vînt cu batista, ca să-şi răcorească faţa trandafirie şi firavă. Maria Derenkova avea ceva care mă tulbura într-un fel nou şi cu totul neplăcut şi mă făcea să mă înfurii, încît căutam s-o văd cît mai puţin.

Pe la mijlocul lui iulie, Izot dispăru. Oamenii spuneau că s-ar fi înecat, şi peste vreo două zile vestea se adeveri : la vreo şapte verste de sat, în josul apei, fusese găsită luntrea lui, înfiptă în malul de sub luncă, cu fundul găurit şi cu marginea sfărîmată. Oamenii credeau că nenorocirea se întîmplase din pricină că Izot adormise în luntrea care, luată de apă, se izbise de un grup de trei şlepuri ancorate laolaltă, la cinci verste mai jos de sat.

Cînd s-a întîmplat nenorocirea, Romas era plecat la Kazan. Seara veni la mine la prăvălie Kukuşkin, tare plictisit, şi se aşeză pe nişte saci ; nu scotea o vorbă şi se uita în jos ; apoi îşi aprinse o ţigară şi mă întrebă :

– Cînd se întoarce Hoholul ?

– Nu ştiu.

Kukuşkin începu să-şi frece apăsat cu palma obrazul zdrelit, în timp ce suduia încetişor de mamă şi icnea de parc-ar fi înghiţit un os.

– Ce-i cu tine ?

Kukuşkin se uită la mine şi-şi muşcă buzele. Ochii îi erau roşii şi falca de jos îi tremura. Văzîndu-l că nu-i în stare să scoată nici un cuvînt, m-am gîndit că venise cu vreo veste tristă. În sfîrşit, Kukuşkin, uitîndu-se pe uliţă, îmi spuse cu anevoinţă, bîlbîindu-se într-una :

– M-am dus cu Migun să vedem luntrea lui Izot... Fundu-i despicat cu toporul. Pricepi ? Va să zică n-a fost o întîmplare cu Izotuşka, ci l-au ucis cu tot dinadinsul...

Clătinînd din cap începu să toarne la înjurături de mamă, una după alta, întretăiate de hohote de plîns fără lacrimi şi hîrîituri : după un timp tăcu şi începu a-şi face cruce. Ţi-era greu să-l vezi pe mujicul acesta silindu-se să plîngă, fără să izbutească. Nu izbutea şi tremura din tot trupul, înecîndu-se de furie şi de durere. Deodată sări în sus ca ars şi ieşi, scuturînd din cap.

A doua zi către seară, nişte copii care se scăldau l-au găsit pe Izot sub un şlep spart, tras la uscat pe mal, în susul apei, nu departe de sat. Jumătate din şlep se sprijinea pe nişte pietre de pe mal, iar cealaltă jumătate era în apă. Sub această din urmă jumătate, agăţat de frînturile cîrmei, se afla trupul deşirat al lui Izot, cu faţa în jos, cu tidva spartă şi goală, căci apa îi luase creierii. Pescarul fusese lovit de la spate. Ceafa părea despicată cu toporul. Apa îi legăna trupul, aruncîndu-i într-una picioarele către mal şi mişcîndu-i braţele, ca şi cînd şi-ar fi încordat puterile ca să iasă la ţărm.

Pe mal stăteau, ursuzi şi încruntaţi, vreo douăzeci de chiaburi ; ţăranii săraci nu se întorseseră încă de la cîmp. Starostele, un hoţoman fricos, umbla de colo colo, cu un băţ în mînă, smîrcîind zgomotos şi ştergîndu-şi nasul cu mîneca cămăşii lui trandafirii. Grăsanul de Kuzmin, băcanul, stătea cu picioarele răşchirate şi cu burta înainte şi

se uita pe rînd cînd la mine, cînd la Kukuşkin. Sprîncenele îi erau încruntate ca într-o ameninţare, dar ochii spălăciţi îi lăcrimau şi obrazul ciupit de vărsat îmi păru speriat.

– Valeu ce nelegiuire ! se tînguia starostele, tot depănînd din picioarele-i strîmbe. Of, oameni buni ! Asta nu-i bine !

Noră-sa, o femeie tînără şi puhavă, şedea pe un pietroi, uitîndu-se îndobitocită la apă şi făcîndu-şi cruce cu mîna tremurîndă. Buzele i se mişcau, şi cea de jos, groasă şi roşie, îi atîrna hîdă, ca la cîini, dezvăluindu-i dinţii galbeni, de oaie. Din deal se rostogoleau, ca nişte bulgări de toate culorile, fete şi copii şi coborau cu paşi grăbiţi mujicii plini de colb. Mulţimea vorbea cu băgare de seamă şi nu prea tare :

– Era tare clonţos !...

– Cum aşa ?

– Uite, Kukuşkin, zic şi eu. El îi clonţos...

– Degeaba i-au luat viaţa...

– Izot era om paşnic.

– Paşnic ? urlă Kukuşkin, năpustindu-se către mujici. Atuncea de ce l-aţi ucis, ticăloşilor ? Hai, spuneţi...

Deodată o muiere prinse a rîde în hohote, ca apucată, şi hohotele acestei femei isterice plesniră mulţimea ca un bici. Mujicii începură să mîrîie, să înjure, să se înghiontească. Kukuşkin se repezi la băcan şi-l lovi cu palma peste obrazul zgrunţuros :

– Na, dobitocule !

Şi, începînd să care la pumni în dreapta şi în stînga, Kukuşkin sări numaidecît din învălmăşeală, strigîndu-mi aproape voios :

– Fugi, că iese bătaie.

Pînă una alta, îl şi atinsese cineva şi scuipa sînge din buza plesnită, însă faţa îi strălucea de plăcere :

– Ai văzut cum l-am pocnit pe Kuzmin ?

Barinov venea în goană spre noi, cu ochii la mulţimea care se bulucise lîngă şlep şi din mijlocul căreia se ridica glasul piţigăiat al starostelui :

– Ba nu ! Tu să-mi dovedeşti întîi pe cine acopăr eu. Să mi-o dovedeşti pe loc !...

– Trebuie să plec de aici, bombăni Barinov, luînd-o la deal.

Seara era năbuşitoare şi zăduful te apăsa şi-ţi tăia răsuflarea. Soarele roş asfinţea în mijlocul norilor groşi şi vineţi. Răsfrîngeri purpurii străluceau pe frunzele tufişurilor ; undeva, departe, mîrîia tunetul.

Dinaintea mea se legăna trupul lui Izot, iar părul de pe scăfîrlia spartă, ridicat în sus de apa care curgea, îi stătea parcă măciucă. Mi-am adus aminte de glasul lui înăbuşit şi de vorbele lui frumoase :

„Fiecare om are ceva copilăresc într-însul. Pe asta trebuie să te bizuieşti. Pe ce-i copilăresc într-însul. Ia-l de pildă pe Hohol. Parcă ar fi de fier, da' cînd te uiţi mai bine la el, vezi că are suflet de copil."

Kukuşkin, care păşea alături de mine, îmi spuse plin de mînie :

– Toţi ai noştri o să păţim la fel... Of, doamne ! Ce tîmpenie !...

Peste vreo două zile, noaptea tîrziu, s-a întors Romas. Se vedea că era foarte mulţumit de ceva şi era neobişnuit de prietenos. Cînd i-am deschis să intre în izbă, m-a bătut pe umăr :

– Mi se pare că dormi cam puţin, Maximîci !...

– L-au ucis pe Izot.

– Cu-um ?

Umerii obrajilor începură să-i zvîcnească de încordare şi barba începu să-i tremure, revărsîndu-se parcă în şiroaie pe piept. Nici nu-şi scoase şapca şi se opri în mijlocul odăii, îşi îngustă ochii şi dădu din cap :

– Aşa !... Şi nu se ştie cine ? Ei, da...

Se duse la fereastră, unde se aşeză cu picioarele întinse.

– I-am spus doar... Autoritățile au venit?
– Da, ieri. Zapciul.
– Ei, și? întrebă el și tot el răspunse: Bineînțeles că n-au descoperit nimic.
I-am spus că zapciul trăsese, ca de obicei, la Kuzmin, și că poruncise să-l închidă pe Kukușkin, care-i dăduse o palmă acestuia.
– Așa!... Nu mai e nimic de spus!
M-am dus în bucătărie să pun samovarul.
La ceai, Romas îmi spuse:
– Păcat de oamenii aceștia. Pe cei mai buni dintre dînșii îi omoară. S-ar putea crede că se tem de ei. „Nu-s de dînșii", cum spun oamenii. Pe cînd mergeam din etapă în etapă spre Siberia, am ascultat povestea unui ocnaș care făcuse prădăciuni și avusese o bandă a lui, alcătuită din cinci oameni. Odată, unul dintr-înșii s-a apucat să le spună celorlalți: „Ce-ar fi, fraților, să ne lăsăm de jafuri? Că tot prost o ducem?..." Și din pricina asta, într-o zi, cînd omul se îmbătase și dormea dus, ceilalți l-au sugrumat. Povestitorul mi-a lăudat îndelung pe cel ucis: „Trei oameni am mai ucis după aceea și nu mi-a părut rău. Da' pe prietenul meu acela, pînă azi îl mai jelesc, că era un om de treabă, deștept, vesel și cu sufletul curat." „Atunci de ce l-ați omorît? l-am întrebat. Vă temeați să nu vă vîndă?" Ocnașul s-a supărat de-a binelea: „Nicidecum, mi-a răspuns el, pentru nimica în lume nu ne-ar fi vîndut, oricîți bani să-i fi dat. Dar nu ne mai era îndemînă să fim prieteni cu dînsul – noi, ia, niște păcătoși, iar el dintre ăi cumsecade parcă. Nu se potrivea."
Romas se ridică și începu să umble prin odaie cu mîinile la spate și pipa între dinți. Era alb la față cum îi varul și cum era cămașa tătărască, tot albă și lungă pînă la călcîie, pe care o purta. Pășea apăsat cu tălpile goale și vorbea încet și dus pe gînduri:
– Mi s-a întîmplat să văd adesea această teamă față de oamenii drepți și această descotorosire de cei buni. Purtarea pe care o au față de asemenea oameni este de două feluri: îi distrug într-un fel sau altul, după ce le-au făcut viața amară, sau li se uită în ochi cum fac cîinii și se tîrăsc pe burtă în fața lor. Asta din urmă însă se întîmplă mai rar. Dar să învețe de la ei cum să trăiască și să le urmeze pilda, la așa ceva nu se pricep. Și nu numai că nu se pricep, dar poate că nici nu vor.
Romas luă în mînă ceașca de ceai care se răcise și urmă:
– Ba... mai degrabă pot și nu vor. Gîndește-te și dumneata. Oamenii și-au înfiripat cu nespusă trudă o viață, s-au obișnuit cu ea și iacătă că vine unul și le spune: „Nu trăiți cum se cuvine". „Cum vine asta? întreabă oamenii. D-apoi lua-te-ar dracu... Ne-am ostenit destul pînă ne-am înjghebat și viața asta." Și, poc! Îl trăsnesc pe omul cel drept, care venise să-i dăscălească. „Ia nu ne mai stingheri!"... Și totuși, adevărul cel viu e de partea acelora care le spun oamenilor: „Nu trăiți cum se cuvine". De partea lor e adevărul și ei sînt cei care împing viața spre mai bine.
Romas arătă cu mîna către polița cu cărți și adăugi:
– Da' treaba asta o fac mai cu osebire cărțile. Ehei, de aș putea scrie o carte! Da' eu nu-s bun de așa ceva! Gîndurile mele îs greoaie și nu se pot înșirui ca lumea.
Se așeză pe scaun, își luă capul în mîini, își sprijini coatele pe marginea mesei și urmă:
– Tare-mi pare rău de Izot!... Apoi, după cîteva clipe de tăcere, spuse: Ei, hai să mergem la culcare...
M-am urcat la mine în pod și m-am așezat la fereastră. Departe, deasupra cîmpului, scăpăra. Fulgerele luminau jumătate din cer și, cînd lumina roșietică și străvezie cuprindea cerul, luna parcă se speria și se cutremura. Cîinii lătrau și urlau pe întrecute: dacă n-ar fi fost urletele lor, ai fi putut crede că te afli pe o insulă pustie. Pe fereastră pătrundea zăduful în valuri apăsătoare. În depărtare începu să bubuie tunetul.

Mi se părea că aveam dinaintea ochilor, sub sălciile de pe mal, trupul lui Izot. Fața-i vînătă era îndreptată spre cer, iar ochii sticloși priveau cu asprime parcă în sinea lui. Barba aurie se năclăise în smocuri ascuțite, printre care se ascundea gura căscată de uimire.

„Lucrul cel mai de seamă, Maximîci, este bunătatea și duioșia. Îmi plac paștile, fiindcă-s sărbătoarea cea mai duioasă."

Nădragii albaștri, uscați de dogoarea soarelui, i se lipiseră de picioarele învinețite, spălate de apele Volgăi. Muștele bîzîiau deasupra feței pescarului și dinspre trupul lui venea un miros greu, care te amețea și-ți făcea greață.

Pe scară răsunară pași greoi. Romas se ivi în prag, intră, se așeză pe patul meu și-și strînse barba în pumn.

– Știi ? Mă însor.

– Are să-i vină greu aici unei femei...

Romas se uită țintă la mine, așteptînd parcă să vadă ce am să-i spun ; nu găseam nimic de spus. Fulgerele care scăpărau pe cer umpleau odaia cu o lumină fantomatică.

– Mă însor cu Mașa Derenkova...

Am zîmbit fără să vreau ; nu-mi trecuse prin gînd pînă în clipa aceea că ai putea să-i spui acestei fete : Mașa. Ciudat ! Nu-mi aduceam aminte să fi auzit pe taică-său sau pe vreunul din frații ei spunîndu-i Mașa.

– De ce rîzi ?

– Așa.

– Crezi poate că-s prea bătrîn pentru dînsa ?

– Asta nu.

– Mi-a spus c-ai fost îndrăgostit de dînsa.

– Pare-se că da.

– Ei, și-acu ți-a trecut ?

– Cred că da.

Romas își slobozi barba din pumn și grăi domol :

– La vîrsta dumitale, se întîmplă de multe ori să crezi că iubești. Cînd ajungi ca mine, însă, nu ți se mai pare.

Dragostea te cuprinde cu totul, nu te mai poți gîndi la altceva, nu mai ai puterea s-o faci.

Zîmbi cu un rînjet, care îi descoperi dinții puternici, și urmă :

– Antoniu [1] a pierdut bătălia de la Actium împotriva împăratului Octavian, fiindcă și-a părăsit flota și comandamentul, ca să ajungă cu corabia pe Cleopatra, care se înfricoșase și fugise din învălmășeala luptei. Uite ce se poate întîmpla !...

Apoi se ridică, se îndreptă din șale și repetă ca un om care face ceva împotriva voinței lui :

– Va să zică mă-nsor...

– Curînd ?

– La toamnă. După ce isprăvim cu merele.

Și Romas ieși, plecîndu-și capul în prag mai jos decît era nevoie ca să poată trece, iar eu m-am culcat, gîndindu-mă că pentru mine ar fi mai bine să plec la toamnă de aici. Pentru ce mi-a vorbit de Antoniu ? Asta nu mi-a plăcut de loc.

Venise timpul culesului merelor văratice. Rodul era îmbelșugat și crengile se aplecau la pămînt sub povara fructelor. O mireasmă pătrunzătoare învăluia livezile, de pretutindeni venea larma copiilor care le adunau pe cele viermănoase sau pe cele galbene ori rumene, doborîte de vînt.

În cele dintîi zile ale lui august, Romas se întorsese de la Kazan cu o luntre plină de marfă și cu alta încărcată cu lăzi. Era într-o zi de lucru, cam pe la ceasul opt dimineața. Romas, care abia se spălase și se primenise, pregătindu-se de ceai, îmi spuse cu voioșie :

– Da' știi că-i bine să călătorești noaptea pe rîu !...

Deodată, adulmecînd aerul, mă întrebă îngrijorat :

[1] *Marcus Antonius* (aprox. 84—30 î.e.n.) — general și om de stat roman. Cu sprijinul reginei Cleopatra a Egiptului, a luptat pentru cucerirea puterii la Roma, dar a fost înfrînt în bătălia de la Actium (n. ed.).

– Parcă miroase a ars ?

În aceeaşi clipă răsunară în curte vaietele Axiniei :

– Foc !

Ne-am repezit amîndoi în curte şi am văzut că se aprinsese peretele magaziei dinspre grădina de zarzavat ; în magazie ţineam gazul, dohotul şi untdelemnul. Timp de cîteva clipe ne-am uitat zăpăciţi la limbile galbene de foc, decolorate parcă de soare, care lingeau cu stăruinţă zidul şi se încovoiau către acoperiş. Axinia ne aduse o găleată de apă. Hoholul o deşertă peste zidul pe care înfloreau flăcările, lepădă căldarea din mînă şi-mi spuse :

– Dă-o dracului ! Maximîci, scoate butoaiele !... Axinia, hai în prăvălie.

Am scos repede în curte şi apoi în uliţă butoiul cu dohot şi m-am apucat de unul din butoaiele de gaz. Dar cînd l-am întors, am văzut că vrana era deschisă şi gazul cursese pe pămînt. În timp ce căutam dopul, focul nu aştepta şi prin tinda de lemn a magaziei începuseră a se strecura flăcări ascuţite ; acoperişul începu să pîrîie şi se auzea şuierînd nu ştiu ce cîntec de batjocură... Cînd am scos afară butoiul, care nu mai era plin, am văzut venind în goană pe uliţă, din toate părţile, o mulţime de muieri şi de copii care ţipau şi urlau. Romas şi Axinia scoteau marfa din prăvălie şi o zvîrleau în rîpă. În mijlocul uliţei stătea o bătrînă căruntă, cu fusta şi basmaua neagră, ameninţînd cu pumnul şi ţipînd de te asurzea :

– Aha-a-a, diavolilor !...

Cînd m-am repezit iarăşi în magazie, am găsit-o plină de nori de fum, din mijlocul cărora se auzeau trosnete şi bubuituri. Din tavan atîrnau, legănîndu-se, panglici roşii de foc, iar peretele se prefăcuse într-un grătar încins. Fumul mă îneca şi mă orbea. Abia am mai avut puterea să împing un butoi pînă la uşa magaziei, cînd în uşă butoiul se înţepeni şi nu l-am mai putut urni din loc. Din tavan ploua cu scîntei care-mi frigeau pielea. Am început să strig,

să-mi vină cineva în ajutor. Îndată veni în goană Romas, mă apucă de mînă şi mă împinse pe uşă afară :

– Fugi de-aici ! Acuşi face explozie...

Romas se repezi în tindă şi eu după el. Am fugit la mine în pod, unde aveam o mulţime de cărţi. Le-am aruncat pe fereastră şi mi-a venit în gînd să arunc şi o ladă de căciuli. Cum fereastra era prea îngustă ca să poată trece lada, am dat să scot cerceveaua cu o piatră de cîntar de o jumătate de pud. Deodată răsună o bubuitură surdă şi ceva ţîşni cu putere în acoperiş. Mi-am dat numaidecît seama că făcuse explozie unul din butoaiele cu gaz. Deasupra mea acoperişul începu să pîrîie, iar pe lîngă fereastră începu a curge un şuvoi de foc roşcat, care se uita înăuntru pe geam. Am simţit cuprinzîndu-mă o căldură de nesuferit. M-am repezit pe scară, unde m-au întîmpinat nori deşi de fum, în timp ce pe trepte se tîrau şerpi de un roşu aprins ; jos în tindă se auzeau pîrîituri atît de puternice, de parcă nişte colţi de fier ar fi ros scîndura. Mi-am pierdut cumpătul. Orbit de fum şi gîfîind, am rămas nemişcat timp de cîteva secunde, care mi se păreau că nu se mai sfîrşesc. Pe ferestruia de deasupra scării mă privea o faţă de om, galbenă şi cu barba roşcată ; se schimonosi o clipă ca apucată, şi pieri. Îndată acoperişul fu străpuns de lăncile însîngerate ale flăcărilor.

Îmi aduc aminte că simţeam cum îmi sfîrîie părul din cap ; acesta era singurul sunet pe care îl auzeam. Îmi dădeam seama că sînt pierdut. Picioarele mi se făcură grele, iar ochii, cu toate că-i ţineam închişi şi acoperiţi cu mîinile, mă dureau.

Atotînţeleptul instinct al vieţii mi-a arătat singura cale de scăpare care îmi mai rămăsese. Am luat în braţe salteaua, perna, o legătură de curmei de tei, mi-am pus în cap cojocul de oaie al lui Romas şi am sărit pe fereastră.

Mi-am venit în fire pe malul rîpei. În faţa mea sta chincit Romas, strigînd :

– Ce-i ?

M-am ridicat. Mă uitam uluit la izba noastră, plină de strujituri roşii, pe care o mistuia focul. Pămîntul negru dinaintea ei era lins de limbi roşii ca de cîine. Pe ferestre ieşea fum negru, iar pe acoperiş creşteau, legănîndu-se, flori galbene.

– Ei, ce-i ? îmi strigă iar Romas.

Faţa-i mînjită de funingine era scăldată de sudoare de parcă ar fi fost brăzdată de lacrimi murdare. Clipea din ochi speriat, iar în barba umedă i se împletiseră fire de scoarţă de tei. O undă răcoroasă de bucurie – unul din acele simţăminte mari şi puternice – mă învălui. Puţin după aceea simţii o durere usturătoare în piciorul stîng. M-am întins iarăşi jos şi i-am spus lui Romas :

– Mi-am scrîntit piciorul.

Romas îmi pipăi piciorul, apoi mi-l suci brusc. Mă săgetă o durere ascuţită şi peste cîteva minute, parcă beat de bucurie, şchiopătînd uşor, căram în feredeu lucrurile pe care izbutisem să le scăpăm. Romas, cu pipa între dinţi, îmi spuse voios :

– Cînd a explodat butoiul şi a împroşcat cu gaz acoperişul, eram sigur că ai să arzi şi tu. Un stîlp de foc s-a ridicat pînă sus, iar deasupra lui creştea către cer o ciupercă uriaşă şi focul a învăluit dintr-o dată toată izba. Ei, mi-am zis, s-a prăpădit Maximîci !...

Romas, care se liniştise, era iarăşi cel de totdeauna şi strîngea cu grijă lucrurile scăpate de la foc. Apoi strigă către Axinia, zbîrlită şi înnegrită toată de funingine :

– Stai aici şi păzeşte să nu se fure ceva. Eu mă duc să sting focul !...

Asupra rîpei, prin fumegarea din văzduh, zburau foi de hîrtie albă.

– Of, spuse Romas, tare-mi pare rău de cărţi ! Aşa mi-erau de dragi !...

Acum ardeau alte patru izbe. Nu era vînt şi focul, care nu se grăbea, se întindea încet în dreapta şi-n stînga, agăţîndu-şi cam fără chef cîrligele mlădioase de garduri şi

acoperişuri. Acoperişurile de paie uscate erau parcă ţesălate de pieptenul de foc cu dinţii lui încinşi, şi degete strîmbe, tot de foc, pipăiau gardurile, jucînd pe ele ca pe nişte cobze. În văzduhul plin de fum cîntecul încins al flăcărilor se văicărea plin de răutate, pe cînd pîrîitul lemnului care se mistuia suna aproape duios. Din norii de fum cădeau în curte şi în uliţă tăciunii, ca nişte stăncuţe aurii. Mujicii şi muierile lor umblau forfota în toate părţile, fiecare cu gîndul la ale lui, şi necontenit răsuna strigătul :

– A-apă !

Apa era departe, în vale, la Volga. Romas strînse la iuţeală pe mujici laolaltă, ba apucîndu-i de umăr, ba împingîndu-i, îi împărţi în două cete şi le porunci să doboare gardurile şi acareturile de o parte şi de alta a focului. Oamenii îl ascultau cu supunere. Începu o luptă mai cu cap împotriva incendiului, care era pe cale să cuprindă tot şirul de izbe şi toată uliţa. Oamenii luptau totuşi cu focul cu oarecare teamă şi fără spor, de parcă ar fi lucrat pentru străini.

Mă simţeam în apele mele şi mai vînjos ca niciodată. La capătul uliţei zării de departe strînşi laolaltă cîţiva bogătani ai satului, în frunte cu starostele şi cu Kuzmin. Stăteau cu mîinile în sîn, ca nişte privitori şi strigau, dînd din mîini şi vînturîndu-şi în aer beţele. De pe cîmp veneau călare în galop mujicii, bătînd aerul, cu coatele pînă la urechi. La vederea lor muierile prinseră a urla, iar copiii se împrăştiau din calea lor, care încotro.

Între timp, s-au aprins acareturile din altă ogradă. Trebuia numaidecît doborît peretele grajdului, împletit din nuiele groase, care se şi împodobise cu cordele roşii de foc. Mujicii începură să taie parii gardului. Scîntei şi tăciuni prinseră a curge peste capetele lor. Asta îi făcu să sară la o parte şi să-şi stingă cu palmele cămăşile care luaseră foc.

– Nu vă temeţi !... le strigă Romas.

Asta însă nu ajută la nimic. Atunci Romas smulse căciula unuia, mi-o îndesă mie în cap şi-mi strigă :

– Taie tu din capătul celălalt. Eu am să tai de aici.

Am tăiat vreo doi pari şi peretele începu să se clatine. M-am urcat pe el şi m-am apucat cu mîinile de partea de sus, iar Romas prinse a mă trage de picioare către el. Toată bucata de leasă se prăbuşi peste mine, acoperindu-mă pînă la gît. Mujicii au pus atunci mîna cu toţii şi au tras peretele în uliţă.

– Nu cumva te-ai ars ? mă întrebă Romas.

Grija pe care o avea pentru mine îmi mărea puterea şi îndemînarea. Cum voiam cu tot dinadinsul să mă deosebesc în faţa acestui om, care-mi era drag, făceam tot felul de nebunii, numai ca să mă arăt vrednic de laudele lui. În norii de fum, tot mai zburau ca nişte hulubi file din cărţile noastre.

În dreapta izbutisem să oprim focul, însă în stînga pîrjolul care se întindea tot mai departe ajunsese să cuprindă a zecea curte. Romas lăsă o parte din mujici să urmărească viclenia şerpilor roşii, iar pe cei mai mulţi îi mînă în stînga. Cînd trecurăm în goană pe lîngă ceata de bogătani, am auzit pe unul dintre ei spunînd cu răutate :

– Focu-i pus !

Iar băcanul zise :

– Trebuie văzut ce au în feredeu.

Aceste vorbe mi se întipăriră în minte, neliniştindu-mă.

După cum se ştie, cînd faci ceva cu tot sufletul ţi se înzecesc forţele ; pornit cum eram, mă înfierbîntasem şi lucram în draci, aşa că, pînă la urmă, am ajuns la capătul puterilor mele. Ţiu minte că m-am trezit şezînd la pămînt, rezemat cu spatele de ceva fierbinte. Romas turna peste mine apă dintr-o găleată, iar mujicii, strînşi roată în jurul nostru, mormăiau cu respect :

– E vînjos, băietanul !

– Nu rămîi de căruţă cu dînsul !...

Mi-am lipit capul de piciorul lui Romas, şi, spre marea mea ruşine, am început să plîng. El îmi netezi părul ud, spunînd :

– Ei, ajunge ! Odihneşte-te !...

Kukuşkin şi Barinov, amîndoi mînjiţi de funingine ca nişte draci, m-au dus în rîpă liniştindu-mă :

– Nu-i nimica, frate. S-a isprăvit !

– Te-ai speriat ?

N-am apucat să-mi vin bine în fire şi să mă odihnesc, cînd am văzut vreo zece bogătani coborînd în rîpă, unde era feredeul nostru. În capul lor mergea starostele, iar în spatele lui doi vătăşei, care-l duceau pe Romas. Hoholul era cu capul gol, o mînecă a cămăşii îi atîrna ruptă, pipa şi-o ţinea strîns în dinţi, iar faţa, încruntată cu asprime, era fioroasă la vedere. Kostin, fostul soldat, îşi repezea braţul prin aer, urlînd ca scos din minţi :

– Băgaţi-l în foc, ireticul !

– Deschide feredeul...

– Am pierdut cheia. Spargeţi lacătul, le spuse Romas cu glas puternic.

Am sărit în picioare, am cules un par de jos şi m-am aşezat alături de Romas. Vătăşeii s-au dat la o parte, iar starostele, speriat, spuse cu vocea lui piţigăiată :

– Măi, creştinilor, n-avem voie să spargem lacătul.

Kuzmin mă arătă cu mîna şi strigă :

– Dar ăsta cine o mai fi ?

– Stai liniştit, Maximîci, îmi spuse Romas. Ei cred c-am ascuns marfa în feredeu şi am pus singur foc prăvăliei.

– L-aţi pus amîndoi !...

– Sparge lacătul !

– Măi, creştinilor...

– Las' că răspundem noi...

– Pe răspunderea noastră...

Romas îmi şopti :

– Pune-te spate în spate cu mine, ca să nu ne lovească dinapoi.

Lacătul feredeului fu spart şi cîţiva oameni dădură buzna pe uşă, dar ieşiră numaidecît. I-am vîrît în mîna lui Romas parul meu şi am ridicat de îndată altul de jos.

– N-are nimic în feredeu...

– Nimic ?...
– Of, dracii !...
Cineva spuse cu sfială :
– Degeaba, oameni buni...
Drept răspuns, cîteva glasuri ca de oameni beți săriră deodată asupra lui :
– Ce, degeaba ?
– Zvîrliți-i pe amîndoi în foc !
– Tulbură mințile oamenilor.
– Pun la cale arteluri !...
– Niște hoți ! Toată gașca lor – numai hoți !...
– Gura !... strigă la ei Romas. Ați văzut că n-am marfă ascunsă în feredeu. Acu ce mai vreți ? A ars tot. Doar ați văzut și voi ce-a rămas... Ce rost avea să dau foc avutului meu ?
– E-asigurat...
Și cele zece gîtlejuri începură iarăși a urla cu mînie :
– Ce să ne mai pierdem vremea uitîndu-ne la dînșii ?
– Ajunge ! Destul am răbdat !...
Îmi tremurau picioarele și mi se făcu negru dinaintea ochilor. Prin ceața roșietică le vedeam fețele turbate cu găurile păroase ale gurilor și abia îmi stăpîneam furia să nu le sar în cap ; ei țopăiau în jurul nostru și urlau :
– Aha, aveți și pari !
– Ați venit cu parii !...
– Te pomenești că-mi mai smulg și barba, îl auzii pe Romas. Îmi dădui seama că zîmbea în batjocură. Vezi, Maximîci, să nu te alegi și dumneata cu ceva. Stai liniștit. Stăpînește-te !...
– Ia uitați-vă ! Cel tînăr are un topor.
Aveam, ce-i drept, prinsă în cingătoarea pantalonilor, o bardă de dulgher, de care uitasem.
– Parcă s-ar teme, gîndi cu glas tare Romas. Dacă se întîmplă ceva, ia seama totuși să nu te folosești de bardă...
Un mujic mărunțel și șchiop, pe care nu-l cunoșteam, țopăia ca un caraghios și urla ca scos din minți :

– Zvîrliți cu cărămizi într-înșii !... Da' de departe ! Dă, pe răspunderea mea.
Zis și făcut. Mujicul puse mîna pe o bucată de cărămidă și-i făcu vînt în mine, nimerindu-mă în pîntec. Pînă să i-o arunc înapoi, Kukușkin tăbărî de sus asupra lui, ca uliul, și strîns învălmășiți se rostogoliră amîndoi în rîpă. În urma lui Kukușkin veniră în fugă Pankov, Barinov, fierarul și încă vreo zece oameni. În aceeași clipă Kuzmin, căruia îi venise mintea la cap, rosti :
– Mihailo Antonov, ești om deștept și știi prea bine că focul îl scoate din minți pe mujic...
– Haide, Maximîci, la ceainăria de pe mal, îmi spuse Romas, trăgîndu-și pipa din gură și cu o mișcare bruscă vîrînd-o în buzunarul pantalonilor.
Apoi, sprijinindu-se în par, ieși anevoie din rîpă, iar cînd Kuzmin care mergea alături îi mai spuse ceva, îi răspunse fără să se uite măcar la el :
– Pleacă de aici, nătărăule !...
În locul unde fusese izba noastră mocnea o grămadă de cărbuni aurii, în mijlocul căreia sta plita. Din hornul rămas întreg se ridica în aerul fierbinte o șuviță de fum albastru. Vergelele patului, încinse pînă la roș, atîrnau ca niște picioare de paing. Stîlpii porții, prefăcuți în cărbune, stăteau în fața focului ca niște paznici întunecați : unul dintre ei avea în cap o căciulă roșie de jăratic, cu sclipiri care aduceau a pene de cocoș.
– Ne-au ars cărțile ! spuse Romas și oftă. Mai mare necazul...
Copiii mînau cu bețele prin noroiul uliței, ca pe niște porci, capete de grindă aprinse, care fîsîiau și se stingeau, umplînd aerul de fum alb și înecăcios. Un pui de om ca de vreo cinci ani, cu căpșorul bălan și ochișorii albaștri, ședea într-o băltoacă neagră, caldă și bătea c-un băț într-o găleată turtită, bucurîndu-se cu o mutră serioasă de sunetele pe care le scotea tabla. Oamenii cărora pîrjolul le nimicise casele umblau întunecați la față și strîngeau lao-

laltă lucrurile care rămăseseră tefere. Nişte muieri se ciorovăiau, se înjurau şi plîngeau pentru cîteva bucăţi de grindă arse. În livezile care se întindeau dincolo de casele pîrjolite, se înşirau neclintiţi copacii ; frunzişul multora din ei se făcuse ruginiu din pricina căldurii şi lăsa să se vadă şi mai bine belşugul merelor pîrguite.

Am coborît la rîu, ne-am scăldat şi apoi am băut tăcuţi ceai la ceainăria de pe mal.

– Da' cu merele, au pierdut chiaburii partida ! spuse Romas.

Mai veni şi Pankov, îngîndurat şi mai blînd ca de obicei.

– Ce-i cu tine, frate ? îl întrebă Romas.

Pankov ridică din umeri :

– Izba mea era asigurată.

Tăcură amîndoi şi se cercetară ciudat unul pe altul, cu ochi dibuitori.

– Ce ai de gînd să faci acu, Mihail Antonîci ?

– M-oi mai gîndi.

– Trebuie să pleci de-aici.

– Oi vedea.

– Am un plan, spuse Pankov. Hai afară şi om sta puţin de vorbă.

Au ieşit amîndoi ; din uşă, Pankov întoarse capul către mine şi-mi spuse :

– Da' ştii că nu eşti sfios ? Chiar de loc ! Tu poţi să rămîi aici, fiindcă de tine au să se teamă.

Am ieşit şi eu pe mal şi m-am lungit sub un tufiş, privind la rîu.

Deşi soarele dădea în asfinţit, era cald. Ca de pe un sul încondeiat cu felurite culori, mi se desfăşura dinaintea ochilor, pe fîşia lucie a rîului, tot ce îndurasem în satul acesta. Mi-era sufletul greu. Curînd, m-a ajuns osteneala şi m-am cufundat într-un somn adînc.

– Ei ! am auzit din somn şi am simţit că cineva mă zgîlţîia şi mă trăgea. Ce, ai murit ? Trezeşte-te !...

De cealaltă parte a rîului, deasupra luncilor, lumina luna roşie, mare cît o roată. Barinov stătea aplecat asupra mea şi mă scutura :

– Du-te la Romas. Te caută peste tot locul şi-i îngrijorat.

Barinov păşea în spatele meu bombănind :

– Nu se cade să dormi unde nimereşti ! Poate să treacă vreun om sus, pe mal, să calce greşit, şi să te trezeşti cu o piatră în cap... Ba se poate s-o facă chiar într-adins. La noi, mujicii nu prea şăguiesc. Oamenii, frăţioare, nu uită răul făcut. Afară de răutăţi, n-au nimic în cap.

Cineva îşi făcea de lucru în tufele de pe mal ; se vedea cum se mişcau ramurile.

– Ei, l-ai găsit ? întrebă glasul răsunător al lui Migun.

– Îl aduc, răspunse Barinov.

Şi după vreo zece paşi, spuse oftînd :

– Se duce să fure peşte. Nici viaţa lui nu-i chiar aşa de uşoară...

Romas mă întîmpină supărat şi cu mustrare în glas :

– Îţi arde de plimbare ? Vrei să-ţi tragă o mamă de bătaie ?

Iar cînd am rămas numai noi doi, îmi spuse încet şi posomorît :

– Pankov zice să rămîi la dînsul. Vrea să deschidă o prăvălie... Eu nu te-aş sfătui. Uite ce-i : i-am vîndut tot ce mi-a rămas şi plec la Viatka. Peste un timp am să te chem la mine. Te învoieşti ?

– Să mă mai gîndesc.

– Bine. Gîndeşte-te !

Romas se culcă pe podea, se suci un răstimp şi nu mai spuse nimic. M-am aşezat la fereastră şi am privit Volga. Reflexele lunii pe întinsul apei îmi aminteau văpăile pojarului. Sub malul din faţă, acoperit de lunci, un remorcher bătea din greu apa cu zbaturile roţilor şi trei lumini de catarg pluteau în întuneric, atingînd parcă stelele şi, din cînd în cînd, acoperindu-le.

– Nu cumva eşti necăjit pe mujici? mă întrebă somnoros Romas. Nu se cade. Îs proşti şi atîta tot. Chiar mînia lor tot prostie este.

Vorbele lui nu mă mîngîiau şi nu-mi puteau ogoi furia şi obida grea care mă copleşise. Vedeam căscate în faţa mea nişte guri păroase, ca de fiară, din care ieşeau urlete răutăcioase:

„Zvîrliţi cu cărămizi într-înşii!"...

Pe vremea aceea nu învăţasem încă să uit ceea ce nu-mi face trebuinţă. Îmi dădeam seama, ce-i drept, că oamenii aceştia, luaţi fiecare în parte, nu erau chiar aşa de răi, ba, uneori, nu erau răi de fel. La urma urmei, erau nişte dihănii bune, şi fără prea multă osteneală puteai să-l faci pe oricare dintr-înşii să zîmbească c-un zîmbet copilăresc. Fiecare din ei era în stare să te asculte, încrezător, ca un copil, cînd îi povesteai despre rostul înţelepciunii şi despre căutarea fericirii, sau, mai ales, cînd îi vorbeai despre anume fapte mărinimoase. Cu sufletele lor ciudate oamenii aceştia preţuiau tot ce le stîrnea visul unei vieţi uşoare, pe care s-o poată trăi după capul lor.

Dar cînd se stringeau laolaltă, fie la adunările obştei, fie la ceainăria de pe malul rîului, ei alcătuiau o grămadă cenuşie, ascundeau tot ce aveau mai bun într-înşii şi-şi puneau, ca popii, mantia minciunii şi a făţărniciei. Atunci începea să joace într-înşii o slugărnicie de cîine faţă de cei puternici şi ţi-era silă să te mai uiţi la ei. Alteori îi cuprindea deodată o mînie de fiară sălbatică. Şi atunci se zbîrleau, rînjeau, urlau ca sălbaticii şi erau gata să se bată, ba se şi băteau pentru te miri ce. În asemenea clipe mujicii erau înfricoşători şi ar fi fost în stare să dărîme chiar biserica în care în ajun intraseră supuşi şi sfioşi, ca oile în ţarc. Îşi aveau poeţii şi povestitorii lor, pe care nu-i iubea nimeni şi care trăiau de rîsul satului, dispreţuiţi de toţi şi fără să-i ajute cineva.

Nu ştiam, nu puteam trăi printre asemenea oameni. I-am împărtăşit lui Romas toate aceste gînduri amare, în ziua cînd urma să ne despărţim.

– Concluzia e pripită, îmi spuse el dojenitor.

– Ce pot să fac, dacă am ajuns la ea?

– E şi nedreaptă şi neîntemeiată.

Şi Romas căută îndelung să mă încredinţeze că judecam greşit şi fără dreptate.

– Nu te grăbi să-i osîndeşti. Nu te lăsa atras de acest fel de a vedea lucrurile. E foarte uşor să faci pe judecătorul. Priveşte calm tot ce se întîmplă şi gîndeşte-te la un singur lucru: toate trec şi toate se schimbă în mai bine. Spui că schimbările vin prea încet? Dar tocmai de aceea-s mai trainice. Uită-te la tot ce se petrece în jurul dumitale, încearcă orice, nu te teme de nimic, dar nu te grăbi niciodată să condamni. La revedere, prietene!

Această revedere a avut loc peste cincisprezece ani, la Sedleţ, după ce Romas împlinise încă un surghiun de zece ani, tot în regiunea iakută, pentru activitatea lui în legătură cu „Narodnoie pravo"[1].

După plecarea lui Romas din Krasnovidovo, m-a cuprins o tristeţe de plumb. Am început să bat uliţele satului ca un cotei care şi-a pierdut stăpînul. Cutreieram satele împreună cu Barinov, munceam pe la mujicii bogaţi, lucram la treier, la dezgropat cartofii, curăţam pomii din livezi. De locuit, locuiam în feredeul lui Barinov.

– Lexei Maximîci, voievod făr'de norod, ce facem? mă întrebă el într-o noapte ploioasă. Ce zici? Pornim mîine la mare? Zău aşa! Ce să mai stăm în satul ăsta? Nu sîntem dragi nimănui. Cei de aici nu ţin la oameni de teapa noastră. Mai ştii? Poate că într-o zi, unul, la beţie...

---

[1] *Narodnoie pravo* — organizaţie ilegală a intelectualităţii mic-burgheze ruse, întemeiată în 1893 cu participarea narodnicilor terorişti, urmărind unirea tuturor forţelor ostile ţarismului, în scopul obţinerii unor reforme politice. În 1894, organizaţia a fost dizolvată de guvernul ţarist (n. ed.).

Nu era întîiaşi dată cînd îl auzeam pe Barinov vorbindu-mi astfel; nu ştiu din ce pricină era şi el trist. Braţele ca de maimuţă îi atîrnau neputincioase şi se uita abătut în jurul lui de parcă s-ar fi rătăcit într-o pădure.

Ploaia bătea în fereastră. Un colţ al feredeului era spălat de un şuvoi de apă care se revărsa năvalnic în adîncul rîpei. Fulgerele uneia din cele din urmă furtuni ale verii scăpărau slab pe cer. Barinov mă mai întrebă o dată, încetişor:

– Ei, ce zici? Plecăm mîine?

Şi am plecat.

...Mă simţeam nespus de bine plutind pe Volga într-o noapte de toamnă, pe un şlep, lîngă cîrma pe care o ţinea o dihanie miţoasă, cu un cap enorm. Dihania ţinea cîrma şi în acelaşi timp bătea puntea cu picioarele-i greoaie, oftînd din adîncul pieptului:

– Oo-off!... Oo-off!...

În urma pupei curgea mătăsos, plescăind încetişor, şuvoiul nesfîrşit de apă ca smoala de groasă. Pe cer se îmbulzeau deasupra rîului nori întunecaţi, de toamnă. Jur împrejur nu mai era parcă nimic altceva decît întunericul care se mişca încet, ştergînd malurile. Părea că întreg pămîntul, prefăcut într-o masă lichidă, fumurie, se mistuia în beznă, curgînd fără întrerupere şi fără sfîrşit, undeva la vale, într-o nemărginire pustie şi mută, unde nu era nici soare, nici lună, nici stele.

În întunericul jilav din faţa şlepului, plutea gîfîind din greu remorcherul nevăzut, împotrivindu-se parcă unei puteri uriaşe care-l tîra după dînsa. Remorcherul era însoţit de trei luminiţe, două deasupra apei şi una mai sus, deasupra lor. Lîngă mine, asemenea unor caraşi de aur, lunecau alte patru, dintre care una era lumina de catarg a şlepului nostru.

Mă simţeam ca o musculiţă închisă într-o beşică de ulei rece, care luneca lin pe un povîrniş. Uneori mi se

părea că mişcarea întunericului murea încetul cu încetul şi că dintr-o clipă în alta va conteni cu totul, că vaporaşul nu va mai bodogăni şi nu va mai bate apa cu zbaturile, că toate sunetele vor cădea, cum cad frunzele din copac, că se vor şterge ca nişte slove scrise cu creta, şi că de acum încolo mă vor învălui strîns, veghind asupra mea, nemişcarea şi tăcerea.

Vlăjganul care se foia la cîrmă, cu cojocul de oaie flendurit întors pe dos şi cu căciula miţoasă în cap, avea să încremenească şi el, pentru vecie, ca sub puterea unei vrăji şi n-avea să mai ragă:

– Oo-off!... Oo-off!...

L-am întrebat pe cîrmaci:

– Cum te cheamă?

– Da' ce nevoie ai să ştii cum mă cheamă? mi-a răspuns cu glas înăbuşit.

Pornind de la Kazan cînd soarele dădea în asfinţit, băgasem de seamă că acest om, neîndemînatic ca un urs, avea faţa aşa de păroasă, încît ochii nu i se vedeau. Cum s-a aşezat la cîrmă, a golit o garafă de votcă într-un căuş de lemn, bînd-o din două gîturi de parc-ar fi fost apă şi pe deasupra a mîncat şi un măr. Iar cînd remorcherul a smucit şlepul, omul s-a încleştat de bara cîrmei, a ridicat ochii la talerul roş al soarelui şi, scuturînd din cap, a mîrîit cu asprime:

– Doamne-ajută!

Remorcherul ducea de la iarmarocul din Nijni la Astrahan patru şlepuri încărcate cu vergele de fier, cu butoaie de zahăr şi cu nişte lăzi grele, toate pentru Persia. Barinov bătu cu piciorul în lăzi, le adulmecă, chibzui preţ de o clipă şi îşi dădu cu părerea:

– Aici nu poate să fie altceva decît puşti. Vin de la uzina din Ijevsk.

Cîrmaciul îi dădu un pumn în burtă şi-l întrebă:

– Ce-i treaba ta?

– Aşa cred...

– Vrei să-ţi mut fălcile?

Nu avusesem bani ca să mergem cu vaporul de pasageri şi am fost luaţi pe şlep de pomană. Cu toate că stam de cvart laolaltă cu marinarii, cei de pe şlep se uitau la noi ca la nişte cerşetori.

– Şi tu îi dai zor cu poporul! îmi spuse Barinov cu mustrare. Aici treaba e mai simplă: care poate să-ncalece pe celălalt...

Întunericul era atît de compact, că nu se vedeau şlepurile, ci numai vîrfurile catargelor, luminate de lămpile de catarg pe fondul fumuriu al nopţii. Norii miroseau a păcură.

Tăcerea ursuză a cîrmaciului mă sîciia. Şeful de echipă mă pusese de cvart la cîrmă, ca să ajut dihania de cîrmaci. Urmărind mişcările luminilor la cotitură, cîrmaciul îmi spunea cu glas scăzut:

– Hai, de-acu ia tu cîrma!

Săream în picioare şi întorceam bara cîrmei.

– Bun! mormăia el.

Apoi mă aşezam iar pe punte, dar nu izbuteam să intru în vorbă cu acest om, care-mi răspundea într-una cu aceeaşi întrebare:

– Ce-i treaba ta?

La ce s-o fi gîndit cîrmaciul? Cînd am trecut pe la locul unde apele galbene ale Kamei se varsă în fîşia de oţel a Volgăi, cîrmaciul se uită către miazănoapte şi mormăi:

– Ticălosul!

– Care ticălos?

Nu mi-a răspuns.

De undeva departe, din prăpăstiile de beznă, se auzeau lătrături şi urlete de cîini, aducîndu-mi aminte că tot mai stăruiau în unele părţi rămăşiţe de viaţă, care nu fuseseră încă înghiţite de întuneric. Dar ele mi se păreau foarte depărtate şi cu totul de prisos.

– Răi îs cîinii pe aici, grăi deodată cîrmaciul.

– Unde, aici?

– Pretutindeni. La noi cîinii-s ca fiarele de răi, nu alta.

– Da' de unde eşti?

– Din Vologda.

Şi cum prind a curge cartofii dintr-un sac care s-a spart, aşa începură a curge din gura cîrmaciului vorbe spălăcite şi neîndemînatice:

– Cine-i omul care-i cu tine? Un moş de-al tău? Cred că-i prost. Eu, însă, am un unchi deştept. Om înfipt, bogat. Ţine cu chirie cheiul de la Simbirsk. Are şi o ceainărie... chiar pe mal.

După ce spuse toate acestea, grăind rar şi cu anevoinţă, cîrmaciul îşi aţinti ochii pe care nu-i puteam vedea la lanterna de catarg a remorcherului, urmărind-o cum se tîra ca un păianjen de aur, tăind în curmeziş plasa întunericului.

– Hai, ia tu cîrma!... Ştii carte? N-ai putea să-mi spui cine face legile?

Şi, fără să aştepte răspunsul, urmă:

– Umblă tot felul de vorbe: unii spun că le-ar face ţarul, alţii că le-ar face mitropolitul şi senatul. Dacă aş şti bine cine-i, m-aş duce la el şi i-aş spune: tu să scrii legile aşa fel, ca eu nu numai să nu pot da în cineva, dar nici măcar să nu pot ridica mîna asupra lui. Legea trebuie să fie de fier. Ca o lăcată. Să închizi cu ea inima... şi gata!... Atuncea, aş putea răspunde de mine... Altfel, nu. Nu răspund!...

Cîrmaciul începu să mormăie tot mai încet şi mai descusut, pocnind cu pumnul în bara cîrmei.

Cineva de pe remorcher strigă în pîlnie şi glasul acesta înăbuşit era şi el de prisos, ca şi lătrăturile şi urletele cîinilor, înghiţite deopotrivă de întunericul împînzit al nopţii. Pe apa întunecată, lîngă bordul remorcherului, pluteau, asemenea unor pete gălbui de ulei, nişte reflexe care, neputînd să arunce o dîră de lumină, se mistuiau în beznă. Deasupra noastră curgeau ca un şuvoi des şi

vîscos nori jilavi. Lunecam, adîncindu-ne tot mai mult în străfundurile întunericului.

Cîrmaciul cel ursuz începu să se tînguie :

– Uite ce-au făcut din mine ! Abia-mi mai bate inima !

Simţeam cum mă cuprinde nepăsarea – nepăsarea şi o tristeţe rece. Mi se închideau ochii de somn.

Încet, făcîndu-şi anevoie loc printre nori, se furişau neputincioase şi cenuşii zorile unei zile fără soare, vopsind apa în plumburiu şi scoţînd la iveală tufişurile galbene de pe mal, pinii de fier acoperiţi de rugină şi cu crengile asemenea unor labe, un şir de izbe dintr-un sat şi silueta, cioplită parcă în piatră, a unui mujic. Deasupra şlepului trecu în zbor ţiuind un pescăruş cu aripile strîmbe.

Cîrmaciul şi cu mine am fost schimbaţi de cvartul următor. M-am vîrît sub o prelată şi am adormit. Am fost trezit foarte curînd – aşa cel puţin mi s-a părut – de un tropăit de picioare şi de nişte ţipete. Am scos capul de sub prelată şi am văzut trei marinari care îl vîrîseră pe cîrmaci în peretele cabinei şi urlau la el pe toate glasurile :

– Lasă, Petruha !

– Pentru dumnezeu, linişteşte-te !

– Haide, astîmpără-te !

Cîrmaciul îşi încrucişase mîinile la piept cu degetele încleştate în umeri şi sta liniştit, cu piciorul pe o boccea aruncată jos, pe punte. Se uita pe rînd la fiecare din ei şi-i ruga cu glas răguşit :

– Lăsaţi-mă să fug de păcat !...

Cîrmaciul era desculţ, cu capul gol şi numai în cămaşă şi izmene, o claie întunecată de păr zbîrlit îi atîrna de pe cap, revărsîndu-se pe fruntea bombată şi îndărătnică, sub care se vedeau, rugători şi plini de nelinişte, ochii mici, ca de cîrtiţă, cu albul sîngeriu.

– Ai să te îneci ! îi spuneau marinarii.

– Eu ? Nu se află !... Lăsaţi-mă, fraţilor, să plec. Dacă nu mă lăsaţi să plec, să ştiţi că-l omor. Cum ajungem la Simbirsk, mă şi duc...

– Haide, isprăveşte !

– Of, fraţilor !...

Mişcîndu-se încet, îşi desfăcu larg braţele în lături, se lăsă în genunchi, întinse mîinile pe peretele cabinei, ca un răstignit, şi spuse încă o dată :

– Lăsaţi-mă să fug de păcat !...

În glasul lui care suna ciudat de adînc era ceva care te zguduia. Braţele desfăcute, cu palmele întoarse către oameni şi lungi ca nişte vîsle, îi tremurau. Faţa-i de urs, cu barba încîlcită, tremura şi ea, iar ochii, bulbucaţi ca nişte bile, îi ieşeau parcă din orbite. Părea că o mînă nevăzută îl apucase de beregată şi-l sugruma.

Oamenii se dădură tăcuţi în lături. Cîrmaciul se ridică şovăind în picioare, luă bocceaua de jos şi spuse :

– Vă mulţumesc !...

Apoi se apropie de marginea şlepului şi, cu o uşurinţă care mă uimi, sări în apă.

M-am repezit şi eu la marginea şlepului şi l-am văzut pe Petruha care, scuturînd din cap, îşi puse bocceaua deasupra şi porni înot împotriva curentului, către malul nisipos, unde îl întîmpinară tufişurile ce se încovoiau în bătaia vîntului şi-şi scuturau în apă frunzele îngălbenite.

Oamenii spuneau :

– Oricum, tot s-a biruit !

I-am întrebat :

– Ce-i cu el ? A înnebunit ?

– De ce să înnebunească ? Ce-a făcut, a fost numai ca să-şi mîntuie sufletul...

Cînd ajunse într-un loc unde apa nu era adîncă, Petruha se ridică în picioare ; apa îi ajungea pînă la piept. Apucă bocceaua şi o flutură deasupra capului.

Matrozii îi strigară :

– Rămas bu-un !...

Cineva întrebă :

– Cum are să se descurce fără acte ?

Un matroz roşcovan cu picioarele crăcănate îmi istorisi cu plăcere următoarele :

– Petruha are la Simbirsk un unchi, care i-a făcut destul rău şi l-a sărăcit. Şi şi-a pus în gînd să-l omoare. Fiindu-i milă însă de sufletul său, a fugit de păcat. Petruha îi ca o fiară, dar are suflet moale. Îi om bun...

Omul cel bun merse un timp pe bancul îngust de nisip, împotriva cursului apei, şi se mistui după nişte tufe.

Matrozii se dovediră a fi oameni cumsecade. Toţi erau de prin locurile de unde eram şi eu, volgeni get-beget. Către seară mă simţeam ca între ai mei. A doua zi, însă, am băgat de seamă că mă priveau fără prietenie şi cu bănuială. Mi-am închipuit numaidecît că dracul îl trăsese de limbă pe Barinov şi că guralivul acesta trebuie să le fi spus ceva marinarilor.

– Le-ai spus ?

Barinov se uită la mine cu ochii lui de muiere, zîmbi încurcat, se scărpină după ureche şi recunoscu :

– Le-am spus şi eu aşa, cîte puţin...

– Da' te-am rugat, parcă, să taci.

– Păi, am tăcut. Da' vezi că istoria era prea interesantă ca să n-o spun. Vream să jucăm cărţi, da' cîrmaciul le luase cu el, aşa că ne plictiseam, şi atunci...

Întrebîndu-l, am aflat că Barinov, de plictiseală, născocise o istorie cum nu se poate mai hazlie, la sfîrşitul căreia Hoholul şi cu mine ne bătusem cu topoarele cu o ceată de mujici, aşa cum luptau vikingii din vechime.

N-avea nici un rost să mă mînii pe dînsul, fiindcă vedea totdeauna adevărul în afara realităţii. Într-o zi, pe cînd umblam amîndoi să căutăm de lucru, ne-am aşezat să ne odihnim pe cîmp, la marginea unei rîpe ; Barinov voia cu tot dinadinsul să mă încredinţeze cu glasul lui blajin :

– Trebuie să alegi adevărul aşa fel ca să-i fie şi inimii pe plac. Uite, de cealaltă parte a rîpei paşte o turmă, aleargă un cîine şi umblă un păstor. Ei şi ce-i cu asta ? Cu ce ne putem alege din toate acestea pentru sufletul nostru ? Tu, dragă, ar trebui să priveşti lucrurile fără să te mai agăţi de fleacuri. Se cuvine să ţii seama că oamenii-s răi. Buni nu se află. Fiindcă vezi cum îi treaba asta : pînă acu nu s-au născocit încă oameni buni. Ca să ştii !...

La Simbirsk marinarii ne-au poftit fără multe fasoane să coborîm de pe şlep.

– Nu sînteţi oameni potriviţi pentru noi, ne-au spus dînşii.

Ne-au dus cu barca pînă la cheiul Simbirskului. Am stat un timp pe mal, pînă ne-am zvîntat. Aveam în buzunar treizeci şi şapte de copeici.

Ne-am dus la o ceainărie şi am băut ceai.

– Ce facem acu ? l-am întrebat.

Barinov îmi răspunse cu glasul unui om sigur de sine :

– Cum ce facem ? Trebuie să mergem mai departe.

Pînă la Samara am mers clandestin pe un vapor de pasageri. Acolo ne-am tocmit pe un şlep, iar după şapte zile am ajuns, aproape fără alte păţanii, pe ţărmul Caspicei, unde ne-am aciuat la un mic artel de pescari, într-un sat murdar de calmuci, pe numele său Kabankul-bai.

Responsabil de carte: N. Grigorescu
Tehnoredactor: I. Gheorghiu
Corector: A. Dumitrescu

Dat la cules 08.02.60. Bun de tipar 02.04.60. Tiraj 50.150 ex. Hîrtie tipar de 50 gr. m.p. Ft. 700×920/32. Coli ed. 8,90. Coli de tipar 5,37. Ediția I. Comanda 4673. A. nr. 080. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 S—94=R.

Tiparul executat sub com. nr. 329 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN",
București — R.P.R.